

1 LOOMING

EESTI KIRJANIKE LIIDU AJAKIRI

Viktor Krivulin
Vladimir Makanin
Raissa Sarbi
Juri Buida
Schumann
Reet Kudu
Valeeria Villandi
Aarne Ruben
Artur Erich
Uldis Bērziņš
Knuts Skujenieks
Tomaš Garrigue Masaryk
Eero Medijainen
Jaan Tõnisson
M. H. R.
Ann Must
ARVUSTUSED
RINGVAADE

ARMAS LUGEJA!

**Kui oled tulutult
otsinud
mõnda**

LOOMINGU

või

LOOMINGU RAAMATUKOGU

**numbrit,
siis vaata
kaupluse**

RAHVA RAAMAT

(Tallinn, Pärnu mnt. 10)

kirjastuse PERIOODIKA

väljaannete

müügilehti

ja

Tartus

Ülikooli kirjastuse müügipunkti

Lossi t. 24.

LOOMINGU toimetuses

(Harju tn. 1)

on saadaval

vanade aastakäikude

üksikud

numbrid.

LOOMING

EESTI KIRJANIKE LIIDU AJAKIRI

3

1996

ILMUB 1923. AASTAST

© „Looming“, 1996

ISSN 0134 — 4536

EESTI
RAHVUSRAAMATUKOGU

ÕÕ MEREPIIRIL

kalasoomuse hõbejas helk
jõe tumedas suus
teab piirilinnak et kuu tuleb kudema täna kell kuus

sünne rahvas on säästlik nii oma sõnas kui soovis
piiririkkujaid õngitseb säält
kus on sügavam koht
liivaribadel kuhu on kuhjunud elutu nukrus
tundub aitab vaid sädemest, sõjal vist puudubki oht

HOMMAGE TO ALEKSIS KIVI

Paavo Rintalale

velle viltuvajuv saunakene
kus kord soome-ugri gogol
hääbus mõistmatuse tumma lumma
jättes meile seitsme venna ime

sama hästi puust kui kaljurahnust
võinuks sündida see kirjamees
uus-meremaa linnumäärajas
on ta nimi niikuinii sees

ei ta kirjutada tahtnud rootsi keeli
aktsendivabalt valdas kõiki linnukeeli
et veel sajand hiljem
mõne sov-skandinavisti
juuksed tõtt legendist eraldada püüdes
tõuseks püsti

sääl, kus velle viltuvajuv saunakene
kehvas pinnas õlgadeni sees
tööstusliku paradiisi piiril
elektroonilise kõne ääremail

NEIL JA MEIL

neil käidi kohut, kuid istuti meil
kangelasedki said isemoodi
neil advokaat õiendas šekspiirseil teil
vandeks Piibelgi mängu toodi

meil kaebealune pliiatsit palus
kui ei antud siis kambriseina
küüs kraapis teate et siin olen jalus
nüüd vist võetakse tappi käima

Ta elab, me tapetu, elab veel
kuulu järgi küll sai Ta kuuli
täna koridoris ma õhtu eel
nägin Ta oli konvoi saatel teel

taas kõndimas Ristikäiku ning
mul vastu seinä küll suruti rind
kuid Tema pea ümber Nimbusering
see selgesti valgustas mindki

VEENE TAASSÜND

Jukka Mallisele

ülestõusnud eitusjumal
ümber ehitab või lükkab
hellenisti paviljonid
tselluloidist kraede sekka

õgised nad igaviku
kõht ei siiski täis saand söödud
ei ma ootama neid tiku
samba all mis ümber löödud

Üleilmsest Inimesest
vestsid žebelev, zelinski
annenski ja siis veel keegi —
kes on too tegelinski

siin ta ongi, ennasttappev
hiiglaslikult asjalik
marmor kipsis otsalõppev
äärmuseni täiuslik

VEENE MOODI LAHKUMINE

üks vene vennikene
kes ise sõnnikune
teivasjaamast ühest
veeremas on teise

leivakoorukest taskus
ja suud lukus peab
et suur tundub raskus
hädapidurit veab

raudruunake peatub
ja veidike pruuskab
tare uppi siis lööb
ja minema nuuskab

JUTU JÄTKUKS

muudkui roomab
kilpkonn teole vastu
kuni mina mõtlen, vaen ja vastan
loojub su küsimus
ammendub teema
ja sirel on süsimust
õises tuules vaid kõigub antenn
ega ei teagi, miks just

HLEBNIKOVI SOOKURG

tõuketõdede tõttu
tõuseb hlebnikovi sookurg
roostenäljas konstruktsiooni seljas
ruuduliselt lehelt
puuduleht nokas mis mokas

sajandi sajas sajatus
olgu juuspeenelt öeldud
sookure soovunelm on solaarium
polaarjoone taga
vat mann ütleb watman
ja ulatab mannile vatti

end jooksed jooksed jooksed
nõnda kaugelt kui lend

VIIMANE RAAMAT

mina küll vaikin kuid vaevalt see keskkonda muudab
rahutuks endiselt siin jääb nii päeval kui ööl
kui kooleb elekter
ja gaasikraan kinni end keerab

tatsab tünnahi sisse
sest unustet vana on uus
käepärasest kaltsust ja tellistest
midagi kokku
annab keerata ikka
kuid vaiksem ja puhtam ei saa

tung väliköökide ümber
tasuta puder ja leib
kuuldus kannibalismist ja vaidlus
mis oli enne?
Sõna Küte või Söök?
enne
kui pimedaks läks

tükk taevast siin katuste vahel on endiselt alles
äre ja räbalais, hirmsasti suitsuga koos
On Raamatki alles
kuldkirjades teos Quattrocento
avan selle
kuid lugeda hästi ei näe
peagi kaotan ka mõistmise väe

KIVI SUITS

On surnud sündmused, jäänd pärimus ja tunne,
mis lõkkegootikas kui kivi kirbe suits
end üha taeva poole veab ja veab täis õnne.

Oo hingegootika hea aimupõim kui loits,
vaid oid on loid, ei kivi käsi soenda.
Näe, õuel tuuleiili külm ja vahe väits,

ei umbses kambris tuul mu kõledusi loenda.
Hing üle elanud on ka keskaja
ja kõike mäletab, mis võtnud enda kanda.

On väreleval kivil puudu keel,
kuid lõukas kivistunud leegi kaja
võib siiski mõne kauge elumärgi anda.

Vene keelest tõlkinud OTT ARDER

Peterburi luuletaja ja publitsist VIKTOR KRIVULIN (s. 1944), keda tema kodukandis 1990. aastani maha vaikida püüti, on nüüdseks üks viljakamaid ja enim tõlgitud vene poeete, kelle loomingut avaldatakse nii Vene- kui ka Saksa-, Soome- ja Inglismaal ning USA-s. V. K. luule esmaestindused ilmusid „Vikerkaar“ 1995. aasta veebruarinumbri.

Soldatid arvatavasti ei teadnud, et *ilu päästab maailma*, aga mis see ilu on, seda teadsid mõlemad üldjoontes küll. Mägedes tunnetasid nad ilu (maastiku ilu) liigagi hästi — see heidutas. Mäekitsusest kargas äkki välja oja. Veel rohkem tegi mõlemat valvsaks avatud legendik, mille päike oli silmipimestavalt kollaseks võõbanud. Rubahhin kui kogenum kõndis eespool.

Kuhu mäed äkki kadusid? Päikesest üleujutatud maalapp meenutas Rubahhinile õnnelikku lapsepõlve (mida polnud olemas). Uhked lõunamaised puud (ta ei teadnud nende nimesid) seisid igäüks omaette. Aga kõige rohkem liigutas lausiku maa hinge too kõrge rohi, mis nõrga tuule käes hingas.

„Pea õige kinni, Vov. Ära kiirusta,“ hoiatab Rubahhin vaikselt.

Tundmatus lagedas paigas seista on sama hea kui olla kurbule võetud. Enne kui ta tihedast põõsastikust välja astub, viskab laskur Vovka karabiini palgesse ja veab toruotsa eriti aeglaselt vasakult paremale, kasutades optilist sihikut binoklina. Ta hoiab hinge kinni. Ta uurib nii päikeseheldet maalappi. Ta märkab künka jalamil pisikest transistorraadiot.

„Ahaa!“ hüüatab laskur Vovka sosinal. (Küngas on kuiv. Raadio läigatas päikese käes.)

Lühikeste sörkjooksudega jõuavad kaks laigulistest soldatipluusides meest pooleldi valmis kaevatud (ja ammu maha jäetud) gaasijuhtme tranšeeni — roostepuuni sügisvärvides künkani. Nad keerutavad raadiot käes: selle tundsid nad juba ära. Kui jefreitor Bojarkov lakku täis oli, meeldis talle üksindusse tõmbuda, ja see vana transistor kaenlas, kuskile pikali visata. Kõrget rohtu laiali lükates otsivad nad surnukeha. Leiavad siitsamast lähedalt. Bojarkovi keha on kaetud kahe kiviga. Leidis oma otsa. (Lähedalt tulistatud — ilmselt ei jõudnud purjus silmigi klaariks pühkida. Põsed aukus. Väeosas arvati, et mees lasi varvast.) Ei mingeid dokumente. Tuleb ette kanda. Aga miks sõdalased transistorit ei võtnud? Seepärast, et raadio on asitõend. Ei. Hoopis seepärast, et on liiga vana ja pläriseb. Asi või midagi. Toimunu pöördumatus (surm on ilmselge näide pöördumatusest) sunnib kiirustama ja tõukab vastu tahtmist takka: paneb mõlemad soldatid askeldama. Tarmukalt ja tõtlukult matavad nad surnu maha, kasutades lapikuid kive kui labidaid. Kūhveldanud kiiruga kalmule mullahunniku (sillega märgatava künka), lähevad soldatid edasi.

Ja jälle — otse kitsusest väljapääsu juures — kõrge rohi. Pole koltunud ega midagi. Hõljub tasakesi. Ja nii rõõmsalt hõiskavad taevast (puude kohal, mõlema soldati pea kohal) linnud. Võimalik, et selles mõttes ilu päästabki maa-

ilma. Aina ilmutab ennast kui märk. Ei lase inimesel teelt kõrvale astuda. (Kõndides tema lähedal. Teda jälgides.) Sundides valvas olema, sunnib ilu mäletama.

Aga seekord on päikesepaisteline lagendik tuttav ja ohutu. Mäed nihkuvad laiali. Ees on tasane tee, veidi kaugemal autodest siledaks sõidetud tolmune teerist, ja seal on juba väeosa lähedal. Soldatite samm läheb iseenesest kiiremaks.

Paraku pole alampolkovnik Gurovit väeosas, ta on kodus. Tuleb minna. Minutitki puhkamata vantsivad soldatid sinna, kus elab alampolkovnik, kes on siin kandis, aga ka lähikondsetes (ilusates ja nii päikeselistes) kantides kõigist kõrgem. Ta elab koos naisega kenas maamajas, puhkamise tarvis on tal viinamarjaväätidesse mähkunud veranda, kõrval muu majapidamine. Lahtisel verandal istuvad alampolkovnik Gurov ja tema külaline Alibekov; lõunasöögist roidunud, tukuvad nad teed oodates kergetes korvtoolides. Rubahhin kannab kokutades ja natuke pabistades asja ette. Gurov silmitseb uniselt mõlemat pealaest jalatallani tolmust soldatit (tulid tema juurde kutsumata ja — mis samuti ei tule neile kasuks — näod on talle täiesti tundmatud); hetkeks muutub Gurov reipaks; järsku häält tõstes käratab ta, ei mingit abi mitte kellelegi, mis kuradi abi! — see ajab ju naeru peale, et tema peaks saatma oma soldatid päästma veoautosid, mis on omaenda lollusest kuristikus plindrisse jäänud!...

Vähe sellest: niisama lihtsalt nad ei pääse. Südametäiega käsib ta mõlemal sõduril liiv ette võtta: tehku aga ausalt tööd ja aidaku majapidamises. Ümberpöörd ja sammu ...arsss! Et see liivahunnik seal värava juures oleks laiali loobitud. Et kõik teed — maja juurde ja köögiviljaaeda — oleksid liivatatud! — igal pool puha pori, mattide matt küll, ei pääse enam kuidagi läbi!... Alampolkovniku naine, nagu kogu maailma perenaised, on röömus tasuta soldatikäte üle. Anna Fjodorovna, käised üles kääritud, porised lääpas meestesaapad jalas, ilmubki kohe köögiviljaaias nähtavale ja hüüab rõõmsalt: las nad, las nad aitavad mul peenraid kaevata!...

Soldatid veavad kärudega liiva. Loobivad laiali, raputavad labida pealt teeradade peale. Ilm on palav. Aga liiv on niiske, ju siis otse jõe äärest toodud.

Vovka pani tapetud jefreitori transistori liivahunniku otsa, kruttis hinge ülendava tümpsu välja. (Aga vaikselt. Iseenda huvides. Et mitte häirida Gurovit ja Alibekovit, kes veranda peal juttu ajavad. Otsustades Alibekovi venitatud sõnade järgi, klanib too relvi — tähtis värk.)

Transistor liivahunniku otsas tuletub Rubahhinile jälle meelde, kui ilusa koha oli Bojarkov oma surmasaamiseks valinud. Purjus lollpea, kartis metsas magada, ronis lagendikule. Künka juurde kah veel. Kui sõdalased jooksupääd tulid, lükkas Bojarkov oma raadio (oma ustava sõbra) kõrvale, et see vajuks künkalt rohu sisse. Kartis, et võetakse ära — küll ma ise hakkama saan, aga seda ära ei anna. Vaevalt küll! Jäi lakku täis magama, raadio kukkus lihtsalt käest, libises natuke ja veeres kallakust alla.

Läheda maa pealt lasti maha. Noored. Need, kes tahavad kiiresti oma esimest maha tappa, et maigu suhu saaks. Kas või magamise pealt. Raadio oli nüüd liivahunniku otsas, aga Rubahhin nägi toda päikesest üleujutatud

roostepuuni küngast, mille põhjapoolsel nõlval kasvas kaks sitket põõsast. Hämmostavalt ilus koht, ja Rubahhin ei lase meelest (imeb üha rohkem endasse) seda nõlva, kuhu Bojarkov magama jäi, toda küngast, rohtu, põõsaste kuldseid lehti, ja nendega koos veel üht ellujäämise kogemust, mida miski ei asenda. Ilu teeb lakkamatult katset päasta. Ilu hõikab inimest tema mälus. Ilu tuletab meelde.

Algul lükkasid nad kärusid läbi nätske pori, siis taipasid: viskasid laudad teele. Ees kärutab nobedalt Vovka, tema taga tõukab Rubahhin hügelkäru, terve mägi peal. Ta on end võõni paljaks võtnud, tema võimas, higist märg keha läigib päikese käes.

2

„Annan kümme kalašnikovi. Annan viis kasti padruneid. Kuuled, Alibek — mitte kolm, vaid viis kasti.“

„Kuulen küll.“

„Aga et proviant oleks esimeseks kuupäevaks...“

„Petrovitš, ma olen harjunud pärast lõunat silma looja laskma. Sina ka, nagu ma tean. Ega Anna Fjodorovna meie teed ära ei unustanud?“

„Ei ta unustanud. Ära tee pärast muretse.“

„Ikka muretseen!“ naerab külaline. „Ega tee pole sõda, tee jahtub ära.“

Gurov ja Alibekov alustavad vähehaaval taas oma lõputut heietamist. Aga jutu loidus (nagu ka nendevahelise vaidluse teatud laiskus) on petlik — Alibekov tuli relvi saama, aga Gurovile, tema ohvitseridele ja soldatitele on hädasti vaja proviant, toidumoot. Vahetusfondiks on muidugi relvad; teinekord ka bensiin.

„Et söögikraam oleks esimeseks kuupäevaks kohal. Ja et ei oleks neid lollakaid varitsemisi mägedes. Vein pole kohustuslik. Aga viina kas või piisake.“

„Viina ei ole.“

„Otsi, otsi, Alibek. Mina ju otsin sulle padruneid!“

Alampolkovnik hõikab naist: kuidas seal teega on? Oh, millist suurepärast kanget teed nad kohe saavad! „Anja, kuidas siis nii? Sa hüüdsid meile peenramaalt, et panid juba tõmbama!“

Teed oodates panevad mõlemad kiirustamata, pärastlõunaselt laisalt suitsud ette. Niisama laisalt hõljub suits jahedalt verandalt viinamarjaväätidesse ja — kihtidena — köögiviljaaia poole.

Andnud Rubahhinile märku: lähen püüan joodavat hankida (kui me kord juba siia toppama jäime), taandub laskur samm-sammult varbtara poole. (Vovkal on alati kavalad märgid ja liigutused.) Teisel pool tara on noor lapsega naine, ja juba nad teevadki teineteisele silma. Nüüd kargab Vovka üle tara ja hakkab naisega juttu vestma. Tubli poiss! Aga Rubahhin muudkui lükaku liivakäru. Igale oma. Vovka on sihuke tragi soldat, kes ei kannata aeglaselt edenevat tööd. (Ja igasugust muud tööd samamoodi.)

Kujutad sa ette: klapivadki omavahel! Ime küll, kuidas see noorik vastu tuleb — justkui olekski ainult oodanud soldatit, kes temaga lahket juttu teeb. Muide, Vovka on sümpaatne, naerusuine, ja kuhu ka hetkeks pidama jääb, ajab kohemaid juured alla.

Vovka kaisutab naist, too taob talle vastu käsi. Tavaline värk. Nad on nähtaval, ja Vovka saab aru, et peaks ta majja meelitama. Vovka keelitab, proovib jõuga kättpidi tirida. Noorik tõrgub vastu: „Ega ikka ei ole!“ — naerab. Aga samm-sammult nihkuvad mõlemad maja poole, kuumuse pärast koomale lükatud ukse poole. Ja siis ongi nad toas. Ukse kõrval mängib põngerjas kassiga edasi.

Rubahhin aga kärutab. Kui kuskilt läbi ei saanud, võttis vanalt kohalt laud ja pani jälle järjekuti maha, lükkas ettevaatlikult ratast mööda laudu, hoides liiva raskust tasakaalus.

Alampolkovnik Gurov jätkab Alibekoviga pikaldast kauplemist, naine (pesi käed puhtaks, pani punase pluusi selga) tõi neile teed, kaks idamaiselt uhket teekannu — kummalegi oma.

„Hästi teeb teed, oskab!“ kiidab Alibekov.

Gurov:

„Mis asja sa tõrgud, Alibek!... Kui kõrvalt vaadata, oled sa tegelikult vang. Ära ikka unusta, kus sa oled. Sa istud minu juures.“

„Ei tea, miks mina sinu juures?“

„Noh, kas või selle pärast, et need orud on meie omad.“

„Orud on teie, aga mäed on meie.“

Alibekov naerab:

„Sa teed nalja, Petrovitš. Mis vang nüüd mina... Sina oled siin vang!“ Ta näitab naerdes Rubahhini poole, kes raevukalt kärü lükkab: „Tema on vang. Sina oled vang. Ja üleüldse on iga su sõdur vang.“

Naerab:

„Just mina ei ole vang.“

Ja ajab jälle oma joru:

„Kaksteist „kalašši“. Ja seitse kasti padruneid.“

Nüüd naerab Gurov:

„Kaksteist, hahaa!... Mis arv see sihuke olgu — kaksteist? Kust sa sihukesi arve võtad?... Ma saan veel aru, et kümme; arv nagu arv ikka, jääb meelde. Tähendab, kümme toru!“

„Kaksteist.“

„Kümme...“

Alibekov ohkab vaimustusega:

„Tuleb täna alles ilus õhtu!“ Ja laksutab keelt.

„Õhtuni on veel hulk aega.“

Nad joovad tasapisi teed. Aeglane vestlus kahe vana tuttava ja teineteist austava inimese vahel. (Rubahhin veeretab uut kärutäit. Upitab kaldu. Ajab liiva maha. Pillub liiva labidaga laiali, silub tasaseks.)

„Tead, Petrovitš, mida meie vanamehed räägivad? Meil on külades ja aululides targad vanamehed.“

„Mida nad siis räägivad?“

„Räägivad, et tuleks jälle Euroopasse üks trett teha. Oleks jälle aeg sinna minna.“

„Nüüd sa küll liialdad, Alibek. Euroopa!“

„Kuidas nii? Euroopa on nagu Euroopa ikka. Vanamehed räägivad, et polegi kaugel. Vanamehed pole rahul. Vanamehed räägivad, et kuhu venelased ees, sinna meie järele — ja mispäraast me üksteist kõmmutame?“

„Eks sa siis küsigi oma kunakkide käest, et mispäraast!“ hüüatab Gurov kurjalt.

„Ohoo, kus solvus. Joome teed, meel läheb lahedamaks...“

Mõnda aega on nad wait. Alibekov arutleb taas, kallates teed kiirustamata kannust tassi:

„...pole ta kaugel midagi. Aeg-ajalt peab ikka Euroopas käima. Vanamehed räägivad, et meil on siis kohe rahu käes. Ja elu, nagu elu peab olema.“

„Millal see veel tuleb. Oota aga!“

„Väga hea tee. Oh, Anna Fjodorovna, tee meile veel. Palun südamest!“

Gurov õhkab:

„Õhtu tuleb täna tõesti imeilus. Selles on sul õigus.“

„Mul on alati õigus, Petrovitš. Hea küll, kümme „kalašši“, olen nõus. Ja seitse kasti padruneid...“

„Ikka ajad oma joru. Kust sa küll võtad sihukesed arvud — pole olemas sihukest numbrit nagu seitse!“

Perenaine toob (kahes valges kastrulis) lõunasöögi jäägid, et soldatitele sisse sööta. Rubahhin vastab käbedalt — jaa! jaa! kas siis soldat ära ütleb?... „Ja kus teine on?“ Nüüd peab kogelev Rubahhin rängalt luiskama: tema arvates on laskuril kõht korrast ära. Järele mõelnud, lisab ta veidi usutavamalt: „Vaevleb, vaeseke.“ — „Äkki sõi liiga palju rohelist kraami? õunu?“ pärib alampolkovniku proua kaastundlikult.

Okroška on maitsev, muna sees ja vorstitükid sees; Rubahhin jääbki esimese kastruli kohale koogutama. Seejuures taob ta kõvasti lusikaga vastu kastruliserva, teeb lärmi. Märguanne.

Laskur Vovka kuuleb lusikaga tagumist (ja saab muidugi aru). Ainult et söök teda praegu ei huvita. Noor naine kuuleb omakorda (ja saab samuti aru) hoovi pealt kostvat hüsteerilist kräunumist ja seejärel ärakriimustatud põnni kisa: „Em-me!...“ Ju siis kiusas kassi. Aga naine on praegu tunnetest haaratud: janune hellituste järele, kaelustab ta rõõmsalt ja ahnelt laskurit, tahtmata head juhust mööda lasta. Laskurist ei maksa rääkidagi — soldat on soldat. Jälle lapse jonnakas kisa: „Em-mece...“

Naine viskub voodist välja — pistab pea ukse vahelt õue, põrutab põnnile peale ja tõmbab ukse tihkemalt kinni. Paljaste jalgade tatsudes tuleb ta soldati juurde tagasi; ja läheb jälle justkui lõõmama. „Uh, küll sa oled tuline! Uh, küll

sa oled äge!“ on Vovka vaimustuses, aga naine vajutab tal suu kinni: „Pst...“

Vovka esitab talle sosinal sõdurpoisi lihtsa tellimuse: palub noorikut küla-
poes ära käia ja osta sealt nende rämpsu portveini, mundris soldatile ei anta,
aga naisele on see tühiasi...

Ta jagab naisega ka oma peamist muret: neile poleks praegu ühte pudelit
vaja, neile oleks vaja terve kast portveini.

„Mis te sellega teete?“

„Anname maksuks ära. Meil pandi tee kinni.“

„Mis te siis alampolkovniku juurde tulite, kui teile on portveini tarvis?“

„Lollid oleme, seepärast tulime.“

Noor naine puhkeb äkitselt nutma — räägib, kuidas ta hiljaaegu teelt
eksis ja kuidas ta ära vägistati. Laskur Vovka imestab ja ajab vilet: on alles
lugu! Tundes natuke kaasa, küsib ta (huvi pärast), kui palju neid siis oli —
neljakesi olid, nuuksub naine, pühkides silmi linanurka. Vovka tahaks täpsemalt
järele pärida. Aga naine tahab vait olla. Surub pea, suu vastu Vovka rinda:
tahaks lohutussõnu kuulda; lihtne tunne.

Ajavad juttu: jaa, pudeli portveini ostab ta Vovkale loomulikult, ainult
kui laskur temaga koos poe juurde tuleb. Ta annab ostetud pudeli kohe üle. Ta
ei saa ju pudeliga koju tulla, pärast seda, mis temaga oli juhtunud — rahvas
teab, mida rahvas võiks arvata...

Teises kastrulis on ka palju süüa: puder ja tükk konservliha — Rubahhin
pargib kõik sisse. Ta ei söö kiiruga ega ahnelt. Joob kaks kruusitait külma vett
peale. Vesi võtab natuke lõdisema, ta tõmbab soldatipluusi selga.

„Puhkame veidike,“ ütleb ta iseendale ja läheb tara manu.

Ta heidab pikali; tukk tuleb peale. Kõrvalmajast, kuhu Vovka oli
kadunud, kostab läbi lahtise akna tasast keelitamist.

Vovka: „...ostan sulle kingituse. Ilusa rätiku. Või otsin sulle mõne salli.“

Naine: „Sa ju sõidad minema.“ Hakkas nutma.

Vovka: „Eks ma siis saada sulle, kui ära sõidan! Mis siin kahelda!...“

Vovka mangus naist pikalt, et ta püstijalu ennast urvakile ajaks. Mitte
eriti pikka kasvu Vovkale (ta ei varjanud seda kunagi ja rääkis mõnuga
soldatitele) meeldis suurt naist tagantpoolt kaissu kahmata. Miks ta ometi aru
ei saa? Nii mõnus ju, kui naine on suur... Naine tõrkus, puikles vastu. Nende
pika kuuma sosistamise saatel (sõnadest ei saanud enam aru) jäi Rubahhin
magama.

Poe juures, kohe kui on portveini naise käest kätte saanud, pistab Vovka pude-
li soldatipükste sügavasse ja kindlasse taskusse ja tormab — jooksupä, jooksupä
— Rubahhini manu, kelle ta oli maha jätnud. Noor naine on ta hädast välja
aidanud, karjub nüüd, veidi kartlikult tänaval häält tõstes, karjub talle ette-
heitvalt järele, aga Vovka rehmab käega, enam pole aega naisega semmida —
aitab, aitab, kiire on!... Ta jookseb mööda kitsukest tänavat. Ta jookseb
varbatarade vahelt, lõigates teed alampolkovnik Gurini maja juurde otsemaks.
On uudiseid (ja milliseid uudiseid veel!) — laskur oli seisnud nende armetu

poepugeriku kõrval ja ringi vahtinud (oodates oma pudelit) ja kuulnud seda mööduvatelt soldatitelt.

Tarast üle karanud, leiab ta magava Rubahhini üles ja nügib toda:

„Kuule, Rubahha!... Tõsi mis tõsi: lentu Savkin läheb kohe metsa desarmeerimist tegema.“

„Ah?“ vaatab Rubahhin talle uniselt otsa.

Vovka paristab kiiruga. Teeb tuld takka:

„Desarmeerima lähevad. Kui saaks kaasa. Äkki saame kellegi kinni võtta — küll oleks uhke! Sa ju ise ütlesid...“

Rubahhin on juba ärganud. Jaa, sai aru. Jaa. Klapib küll. Jaa, arvata võib, et meil seal veab — peab minema. Soldatid hiilivad tasa–tasakesi alampolkovniku mõisast minema. Nad korjavad ettevaatlikult kokku oma santsukotid, oma relvad, mis seisid kaevu najal. Nad ronivad üle tara ja lähevad naabri väravast välja, et nood kaks seal verandal ei märkaks ja tagasi ei kutsuks.

Neid ei märgatud; tagasi ei kutsutud. Istuvad edasi.

Palav on. Ja vaikne. Alibekov laulab tasakesi, tal on puhas hääl:

Loodus virr–guub taas koidu ee–eel...

Vaikne on.

„Inimesed ei muutu, Alibek.“

„Arvad, et ei muutu?“

„Ainult vanemaks jäävad.“

„Ahah. Nagu mina ja sina...“ Alibekov kallab peenikese joana teed tassi. Ta ei tahagi enam kaubelda. Meel on kurb. Liati on ta kõik ära öelnud ja nüüd jõuavad õiged sõnad ise (oma aeglase loogikaga) tema vana sõbra Gurovini. Pole tarviski neid kuuldavalt välja öelda.

„Hea tee on täiesti ära kadunud.“

„Olgu peale.“

„Tee läheb kallimaks. Söök läheb kallimaks. Aga aeg ei muu–uutu,“ venitab Alibekov sõnu.

Perenaine toob parajasti eelmiste asemele veel kaks teekannu. Tee koha pealt sa rääkisid õigust. Läheb kallimaks jah. Aga kas ajad muutuvad või ei muutu, toidumoona tood sa, vennike, ikka kohale... mõtleb Gurov ja ei ütle ka oma sõnu kuuldavalt välja.

Gurov teab, et Alibekov on temast targem, kavalam. See–ceest on tema, Gurovi vähesed mõtted kindlad ja paljude aastate jooksul nii kirka selguseni läbi mõeldud, et need polegi enam mõtted, vaid tema enese keha osad, nagu käed ja jalad.

Varem (ennemuistisel aal), kui varustamine lonkas või soldatimoon lihtsalt kuhugi toppama jäi, tõmbas Gurov kohemaid paraadmundri selga. Riputas rinnale oma ordeni ja medalid. Kitsega, armee GAZ–69–ga (millise hooga, nii et tolmujutt taga!) kihutas ta mööda käänulisi mägiteid rajoonikeskusesse, kuni jõudis lõpuks teatava sammastega hoone ette, kuhu ta sammu aeglustamata

(ootamisest ärapiinatud külastajatele ja abipalujatele pillkugi heitmata) sisse kõndis, otseteed kabinetti. Kui mitte parteikomiteesse, siis täitevkomiteesse. Gurov oskas oma osa kätte saada. Teinekord sõitis ise autoga baasi, andis altkäemaksu, määris mõnikord, keda vaja, kena nimelise püstoliga (äkki kulub ära: Idamaa on Idamaa! Talle poleks pähegi tulnud, et tema lõmps kunagi tõeks saab). Aga praegu ei maksa püstol midagi, ptüi. Praegu on kümnest torust vähe — lao kaksteist lagedale. Tema, Gurov, peab soldateid toitma. Vanemaks jäädes on inimesel järjest raskem muutustega harjuda, aga see-eest lähed inimlike nõrkuste vastu leebemaks. See loobki tasakaalu. Ennast peab ta ka ära toitma. Elu läheb edasi, ja alampolkovnik Gurov aitab elul edasi minna — ongi kogu lugu. Relvi vahetuskabaks andes ei mõtle ta tagajärgede peale. Mis see tema asi on? ... Elu oli iseenesest kaldunud igasuguste vahetamiste poole (vaheta mida tahad mille vastu tahad) — ja Gurov muidugi vahetas. Elu oli iseenesest kaldunud sõja poole (ja missuguse lollaka sõja poole — ei sõda ega rahu!) — ja Gurov loomulikult sõdis. Sõdis ega tulistanud. (Ainult aeg-ajalt desarmeeris käsu korras. Või lõppude lõpuks tulistas teise käsu korras, mis tuli kõrgemalt.) Ta saab selle ajaga ka hakkama, ta kohaneb. Aga... aga muidugi igatseb taga. Igatseb taga toda nii arusaadavat aega, kui ta „gazikuga“ kohale kihutas, sellesse kabinetti sisse marssis ja võis lõuata, mõnuga matte laduda ja alles seejärel, soostudes rahu sõlmima, visata ennast nahksesse tugitooli lösakile ja tõmmata parteikomitee mehega suitsu nagu vana sõbra ja semuga. Oodaku külastajad pealegi ukse taga. Ükskord ei saanud ta parteikomitee meest kätte ei kabinetist ega kodust: too oli ära sõitnud. See-eest sai kätte tema naise. (Kui oli mehele koju järele läinud.) Siingi ei öeldud talle ära. Tollal alles vaevu hõbetama lõõnud nooruslikule major Gurovile andis naine kõik, mida võib anda igavlev naisterahvas, kes on suvel terveks nädalaks üksinda jätud. Kõik, mis suutis. Kõik, ja isegi rohkem, mõtles Gurov (pidades silmas tohutu külmhoone number kaks võtmeid nende rajooni lihakombinaadis, kus värskest suitsutatud liha hoiti).

„Alibek. Mulle tuli praegu meelde. Ega sa mulle suitsuliha ei saa muretseda?...”

3

Desarmeerimisoperatsioon (Jermolovi aegadest saati kutsuti seda „hobuse-rauaks“) seisnes selles, et sõdalased piirati sisse, aga päriselt rõngast ka kinni ei tõmmatud. Jäeti üksainuke väljapääs. Mööda seda rada kiirustades venisid sõdalased katkendlikku ahelikku, nii et varitsemispaigast — kas paremalt või vasakult — ükskõik keda neist kinni võtta, põõsastesse vedada (või rajale hüpatas järsakust alla lükata ja seal relvituks teha) oli kui just mitte lihtne, siis võimalik. Loomulikult käis kogu see aeg üle peade tihe tulistamine, mis hirmutas ja sundis neid piiramisrõngast lahkuma.

Mõlemad sokutasid ennast nende sekka, kes desarmeerima läksid, kuigi Vovka nähti ära ja puksiti kohe välja: lentu Savkin lootis ainult omade peale.

Lentu pilk libises üle Rubahhini võimsa kogu, aga ei jäänud temale pidama, ei kriimustanud, ja kähedat käsklust: „Kaks sammu ette!...“ ei järgnenud — ju siis lentu ei pannud lihtsalt tähele. Rubahhin seisis kõige turskemate ja tugevamate soldatite hulgas, sulas nendega ühte.

Niipea kui tulistamine algas, tegutses Rubahhin kärmesti ja istuski juba varitsuses; tõmbas mingi jefreitor Gešaga põõsas suitsu. Vanad soldatid mõlemad, meenutasid neid, kes olid demobiliseerunud. Ei, nad ei tundnud kadedust. Mida sitta siin kadestada? Võta sa kinni, kus parem...

„Kenasti kablutavad,“ ütles Geša ega vaadanud põõsastes vilksatavate varjude poolegi.

Sõdalased jooksid algul kahe- ja kolmekaupa, traavides kära ja müraga mööda vana, põõsastesse kasvanud jalgrada. Mõnda üksinda jooksjat püüti juba kinni võtta. Karjatus. Madistamine... ja vaikus. („Said kätte?“ küsis Geša Rubahhinilt ainult silmadega ja too vastas noogutusega: „Said küll.“) Jälle kostis põõsastest raginat. Lähenesid. Tulistada nad veel hädapärast oskasid (ja tappa muidugi ka), aga läbi põõsaste joosta, relv käes, padrunitasku kaelas, pealegi tule all — see on muidugi vaevaline värk. Ärahirmunult, varitsejate tule otsa põrgates, pöördusid sõdalased iseenesest teerajale, mis näis aina ahenevat ja neid mägedesse viivat.

„See olgu minu oma — nõus?“ ütles Rubahhin, ajas end püstakile ja hiilis kärmelt sinnapoole, kus põõsaste vahelt välgatas valgus.

„Kiwi kotti!“ Geša jäi veel kiiruga suitsu lõpetama.

Tuli välja, et „see“ polnudki üks, jooksid kahekesi, aga Rubahhin oli juba põõsastest välja karanud ja tal ei olnud õigust neid minema lasta. „Se-eis! Se-eis!...“ Ta tormas ähvardava kisaga neile järele. Rubahhini start polnud suurem asi. Lihasepundar ei saanud kohe kiirust kätte, aga kui oli hoo juba sisse saanud, polnud tähtsust ei kõverikul põõsal, ei jalge all varisevatel kividel — ta lendas.

Ta kihutas juba oma kuus meetrit sõdalasest tagapool. Aga esimene (see tähendab, kes eespool jooksis) oli nobedam, kippus ära minema. Teist (see oli juba päris lähedal) Rubahhin ei peljanud, nägi tolle kaelas ripnevat automaati, kuid padrunid olid kõik välja lastud (või oli sõdalane jooksu pealt laskmises koba?). Esimene oli ohtlikum, automaati ei olnud, tähendab, oli püstol.

Rubahhin lisas kiirust. Kuulis tagapool jooksja sammumüdinat — ahaa, Geška katab teda! Kaks kahe vastu...

Järele jõudnud, ei hakanud ta meest kinni krabama ega maha murdma (kuni kukkunuga õiendad, läheb teine kindla peale minema). Lõi tugeva vasakirgega tolle jäärakusse, praksuvasse võssa pikali, hõikas Gešale: „Üks on kraavis! Korja üles!...“ ja tormas esimesele, pikajuukselisele järele.

Rubahhinil oli juba kõige kiirem käik sees, aga too oli ka kõva jooksja. Niipea kui Rubahhin hakkas talle järele jõudma, lisas ka tema sammu. Nüüd jooksid nad samas tempos, nende vahele jäi kaheksa või kümme meetrit. Põgenik pöördus, sirutas käe püstoliga selja taha ja tulistas — Rubahhin nägi, et ta on alles üsna nooruke. Tulistas veel kord. (Ja kaotas aega. Poleks tulistanud, oleks minema pääsenud.)

Ta tulistas üle vasaku õla, kuulid ei lennanud kuigi kaugemale, nii et Rubahhin ei kummardanudki iga kord, kui sõdalane tulistamiseks käe tõstis. Aga kõiki padroneid ta ka välja ei lasknud, kavalpea. Hakkas eest ära minema. Rubahhin sai kohe aru. Ei raisanud enam aega, virutas oma automaadi talle vastu jalgu. Sellest muidugi aitas.

Jooksja karjatas valust, võpatas ja pidi kukkuma, Rubahhin jõudis ühe hüppega tema juurde, vajus talle peale, haaras parema käega randmest, kus püstol. Püstolit ei olnud. Oli kukkudes maha pillanud, kah mul sõjamees!... Rubahhin rebis tal käed selja taha, väänas õlaliigesest, muidugi tegi haiget. Nooruk oiatas ja vajus lõdvaks. Ikka hoog sees, tõmbas Rubahhin taskust rihma, sidus käed kinni, pani nooruki puu kõrvale istuma, toetas jõuetu keha vastu tüve — istu!... Ja alles nüüd tõusis lõpuks püsti ja kõndis teerajal ringi, hinge tõmmates ja otsides rohu seest — juba tähelepaneliku pilguga — oma automaadi ja jooksiku ära visatud püstolit.

Jälle jooksumüdin — Rubahhin kargas rajalt kõrvale jändriku tamme alla, kus kinnipüütü istus. „Vakka!“ käsutas Rubahhin. Ühe hetkega lippasid neist mööda mitu õnnelikumat ja välejalgsemat sõdalast. Nende järel jooksid soldatid ja ladusid matte. Rubahhin ei seganud vahele. Tema oli oma töö teinud.

Rubahhin vaatas kinnipüütut: nägu pani imestama. Esiteks selle noorus, kuigi sihukesi noorukeid, kuueteist-seitsmeteistaastasi, oli sõdalaste seas tihti. Korrapärased näojooned, õrn nahk. Millegi poolest rabas kaukaaslase nägu teda veel, aga mille poolest? — ta ei jõudnud selgusele.

„Läki,“ ütles Rubahhin, aidates tal (selja taha seotud kätega noorukil) püsti tõusta.

Kui juba läksid, siis hoiatas:

„Ja jooksu ei pane. Ära mitte mõtlegi. Maha ma ei lase. Aga peksa annan kõvasti — said aru?“

Noor vang lonkas. Automaat, millega Rubahhin talle oli virutanud, oli jalale viga teinud. Või vigurdab?... Kinnivõetu üritab ikka enda vastu haletsust äratada. Lonkab. Või köhib kõvasti.

4

Relvituks tehtuid oli palju, kakskümmend kaks meest, ja ilmselt seepärast sai Rubahhin oma vangi kerge vaevaga ära kaitstud. „See on minu oma!“ kordas Rubahhin kätt tema õlal hoides keset üldist märulit ja melu — tolles viimases saginas, kui vange üritatakse üles rivistada, et neid väeossa viia. Pinge ei tahtnud kuidagi alaneda. Vangid rüsisid summas, kartes, et neid kohe lahutatakse. Hoidsid üksteisest kinni, karjusid omas keeles üksteisest üle. Mõnel olid käedki kinni sidumata. „Miks sinu oma? Nii palju kui neid on — kõik on meie omad!“ Rubahhin vangutas pead: need on meie, aga see on minu. Laskur Vovka ilmus lagedale, nagu ikka punkti pealt ja õigel ajal. Tema oskas palju paremini kui Rubahhin nii tõtt rääkida kui ka kärbseid pähe ajada. „Meil on hädasti vaja! jäta järele! Kiri Gurovilt... Vangide väljavahetamiseks!“ luiskas ta innukalt.

„Kanna siis lentule ette.“ — „Juba kantud. Juba kokku lepitud!“ jätkas Vovka ühe hooga, alampolkovnik joob praegu kodus teed (mis oli tõsi), nemad kahekesi tulid just praegu sealt (kah tõsi) ja Gurov andis neile isiklikult kirja kaasa. Just, kiri on seal, komandopunktis...

Vovka oli silmanähtavalt näost otsa lõppenud. Rubahhin vaatas nõutult tema poole: pikajuukselise järele läbi põõsaste jooksis ju tema — tema sai ta kätte ja sidus kinni, tema higistas, aga Vovka lõppes otsa.

Vangid (lõpuks rivis) viidi autode juurde. Relvad toodi eraldi ja keegi pidas valjusti arvet: seitseteist kalašnikovi, seitse püstolit, kümmekond granaati. Tagaajamisel sai kaks meest otsa, kaks haavata, meil on ka üks haavatu ja Korotkov sai surma... Presendiga kaetud veoautod venisid kolonniks ja hakkasid kahe soomustransportööri kaitse all (ninas ja sabas) möirates, järjest kiirust lisades, väeosa poole liikuma. Soldatid arutlesid ägedalt ja käratsesid autodes. Kõik tahtsid süüa.

Kohale jõudes, vaevalt autost välja roninud, hoidsid Rubahhin ja laskur Vovka koos oma vangiga teistest eemale. Nende kallal ei noritud. Vangidega pole ju ülepea midagi peale hakata: noored lastakse vabaks, vanu hunte hoitakse paar–kolm kuud peavahis nagu vanglas, aga kui jooksu panevad, siis lastakse muidugi mõnuga maha... ikkagi sõda! Võib-olla lasid needsamad sõdalased Bojarkovi magamise pealt maha (või kui ta just ärgetes silmad lahti tegi). Näol polnud ainsatki kriimu. Ja sipelgad roomasid. Kõigepealt hakkasid Rubahhin ja Vovka sipelgaid maha ajama. Kui nad keha ümber pöörasid, haigutas Bojarkovi seljas auk. Läheda maa pealt oli tulistatud; aga kuulid polnud jõudnud laiali lennata ja pöörutasid troppis rindu: roided sodiks peksnud, kiskusid kuulid mehel kogu sisikonna välja — maa peal (maa sees) oli roiete segapuder, nende peal maks, neerud, keerdus soolikad, kõik suures jahtunud vereloigus. Mitu kuuli oli jäänud toppama alles auravatesse soolikatesse. Ümberpööratud Bojarkov lamas, seljas hüglasuur auk. Aga tema sisikond koos kuulidega lamas maas.

Vovka pööras söökla poole.

„...väljavahetamiseks võtsime. Alampolkovnik andis loa,“ ütles Vovka tõtlukult, ennetades vastutuleva Orlikovi rühma soldatite pärimisi.

Kõhu täissöönud soldatid hõikused talle: vii terviseid. Pärisid: kes on vangi langenud? Kelle vastu vahetame?

„Lihtsalt vahetame,“ kordas laskur Vovka.

Vanja Bravtšenko hakkas naerma:

„Valuuta!“

Seersant Hodžajev hüüdis:

„Tublid poisid, see läks teil õnneks! Sihukesi armastatakse!... Nende ülemus“, ta viitas peaga mägede poole, „armastab sihukesi hirmsasti.“

Et selgem oleks, hakkas Hodžajev laginal naerma, näidates oma tugevaid valgeid soldatihambaid.

„Saad ühe vastu kaks, kolm, viis meest!“ hüüdis ta. „Sihukesi armastatakse nagu tüdrukut!“ Ja kui Rubahhiniga kohakuti jõudis, pilgutas talle silma.

Rubahhin mühatas. Ta sai äkki aru, mis teda vangilangenud sõdalase juures oli häirinud: noormees oli väga ilus.

Vang ei rääkinud kuigi hästi vene keelt, aga sai muidugi kõigest aru. Tingedalt, kileda kurguhäälega hüüdis ta Hodžajevile midagi vastuseks. Põsenukid ja nägu löid õhetama, mistõttu oli veel selgemini näha, et ta on ilus — pikad, õlgadeni langevad mustad juuksed puutusid lõua all peaaegu kokku. Kauni joonega huuled. Kitsas, sirge nina. Eriti sundisid pilku peatuma tema pruunid silmad — suured, teineteisest kaugel ja veidi viltused.

Vovka jõudis kokaga kiiresti kokkuleppele. Enne teeleminekut tuli kõvasti süüa. Pika laua ümber oli palju lärmi ja vähe õhku; väljas oli palav. Nad istusid lauaotsa ligidale — ja kohe tõmbas Vovka santsukotist välja pooliku portveinipudeli; andis selle vargsi laua alt Rubahhinile, et too pudelit põlvede vahel hoiaks, nagu kombeks, ja veini ära jooks, nii et teised ei näeks. „Täpipealt pool jätsin sulle. Pea lugu minu heast südamest, Rubahha!...“

Ta pani taldriku ka vangi ette: „Ei taha,“ vastas too järsult. Pööras pea kõrvale, hõljutades musti lokke.

Vovka nihutas taldriku talle lähemale. „Vähemalt liha pista pintslisse. Tee on pikk.“

Vang oli vait. Vovka hakkas pabistama, et äkki lükkab veel küünarnukiga taldrikut, ja siis on koka käest vaevaga väljalunitud lisaports otsaga põrandal.

Ta kühveldas kolmanda portsjoni ruttu oma ja Rubahhini taldrikule. Nad sõid kõik ära. Oli aeg minema hakata.

5

Nad jõid oja ääres, järgemööda plastmassist topsikuga vett ammutades. Ilmselt vaevas vangi janu; ta astus tormaka sammu ja otsekui varises kokku, langes kiviklibu krabisedes põlvili. Ta ei jäänud ootama, millal käed lahti seotakse või antakse klaasist juua — põlvitades, kummargil kiiresti voolava vee kohal, jõi ta pikalt. Selja taha seotud, siniseks tõmbunud käed kerkisid sealjuures üles; paistis, nagu palvetaks ta mingis kummalises poosis.

Siis istus ta liival. Nägu märg. Surudes põske vastu õlga, püüdis ta näole jäänud veepiisku käte abita maha pühkida. Rubahhin astus ligi:

„Me oleksime sulle juua andnud. Ja käed lahti sidunud... Kuhu sul kiire on?“

Vang ei vastanud. Rubahhin vaatas talle otsa ja tõmbas käega ta lõualt vee maha. Nahk oli nii õrn, et Rubahhini käsi värahtas. Seda polnud ta oodanud. Ja ongi nii! Justkui tüdrukul, mõtles ta.

Nende silmad kohtusid ja Rubahhin pööras kohe pilgu kõrvale, kohmetudes äkitselt peast läbi vilksanud mitte eriti ilusate mõtete pärast.

Hetkeks tegi Rubahhinit valvsaks tuul, mis pöösastest läbi käis. Äkki on sammud?... Kohmetus kadus tagaplaanile. (Aga puges vaid peitu. Päris ära ei läinud.) Rubahhin oli lihtne soldat — ta ei olnud kaitstud inimliku ilu kui sellise eest. Ja jälle, salamahti, tungis peale uus ja temale tundmatu tunne. Muidugi

mäletas ta väga hästi, mida seersant Hodžajev oli hüüdnud ja kuidas silma pilgutanud. Nüüd tuli lausa näost näkku koos olla. Vang ei saa ise üle oja minna. Umarad kivid ja kiire vool, aga ta on paljajalu ja jalg on pahkluu kohalt nii kõvasti paistes, et juba päris teekonna alguses pidi ta oma uhked botased (ajutiselt olid need Rubahhini santsukotis) jalast ära võtma. Kui ta ojast üle minnes paaril korral kukub, pole tast enam üldse asja. Veevool kisub ta lohinal kaasa. Valikut pole. Ja on selge, et Rubahhin, kes siis muu, peab ta ojast üle kandma: tema ju vangi kinni võttes ja oma automaadiga virutades tolle jalale viga tegi.

Kaastunne aitas Rubahhinit; kaastunne tuli appi päris õigel ajal ja kusagilt kõrgemalt, otsekuu taevast (kuid sealtsamast tuli ka teda taas haaranud kohmetus ja ühtlasi sellest ohtlikust ilust uuesti teadlikuks saamine). Rubahhini segadus kestis vaid hetke. Ta krahmas noormehe sülle, viis üle oja. Too hakkas rabelema, aga Rubahhini käed olid võimsad ja tugevad.

„Nonoh. Ära peruta,“ üles ta, ja need olid umbes samasugused rohkavõitu sõnad, mida ta oleks niisuguses olukorras öelnud ka naisterahvale.

Ta kandis; kuulis noormehe hingamist. See pööras näo meelega ära, ja ikkagi hoidsid ta käed (ülemineku ajaks lahti seotud) Rubahhinist kõvasti kinni — ta ei tahtnud ju vette, kivide otsa kukkuda. Nagu igaüks, kes inimest süles kannab, ei näinud Rubahhin jalgade ette ja astus ettevaatlikult. Silmanurgast nägi ta ainult kiiresti voolavat oja ja mäsleva vee taustal noormehe profiili, õrna, puhast, ootamatult tursunud alahuulega, mis oli pahuralt pruntis justkui noorel naisterahval.

Siinsamas oja kaldal tehti esimene peatus. Ohutuse mõttes läksid nad allavoolu, rajalt kõrvale. Istusid põõsastes. Rubahhin hoidis põlvedel lahtise kaitseriiviga automaati. Kõht ei olnud veel tühi, aga vett jõid nad mitu korda. Külitav Vovka kruttis raadiot, see siristas vaevukuuldavalt, mulksus, näugus, prahvatas võõrast keelt. Nagu alati, lootis Vovka Rubahhini kogemusele, see kuulis kivi veeremise võõra jala all kilomeetri tagant ära.

„Rubahha, mina magan. Kuuled. Mina magan,“ tunnistas ta ausalt, vajudes soldati põgusasse tukastusse.

Kui terase silmaga lentu ta nende hulgast, kes desarmeerima läksid, minema oli kihutanud, läks igavlev Vovka tagasi majja, kus elas noor naine. (Maja oli alampolkovniku maja kõrval. Ent Vovka oli ettevaatlik.) Loomulikult sõimas ja hurjutas naine soldatit, kes oli ta poe juures nii rutuliselt maha jätnud. Aga hetk hiljem olid nad jälle ninapidi koos ja veel hetk hiljem voodis. Nii et nüüd oli Vovka mõnusalt roidunud. Tee peal sai ta veel hakkama, aga peatuste ajal murdis uni kohe maha. Rubahhinil oli lihtsam juttu alustada kiire käimise pealt.

„...kui õigust öelda, siis mis vaenlased me oleme — me oleme omad. Olime ju sõbrad! Ei olnud või?“ läks Rubahhin ägedaks ja koguni nagu käis peale, peites harjumuspärastesse (nõukogude) sõnadesse teda kohmetuks tegevat tunnet. Jalad tatsusid omasoodu edasi.

Laskur Vovka turtsatas:

„Elagu rahvaste murdmatu sõprus...“

Rubahhin tabas pilke muidugi ära. Aga ütles vaoshoitult:

„Vov. Ega ma sinuga räägi.“

Vovka jäi igaks juhuks vakka. Aga ka noormees oli vait.

„Ma olen samasugune inimene nagu sina. Ja sina oled samasugune nagu mina. Miks me peame sõdima?“ rääkis Rubahhin kõigile tuttavaid sõnu, aga märki ei tabanud; tuli välja, et ta rääkis kulunud sõnu iseendale ja põõsastele nende ümber. Ja veel jalgrajale, mis oja taga tormas otse mäest üles. Rubahhin oleks tahtnud, et noormees ükskõik kuidas talle vastu vaidleks. Oleks tahtnud häält kuulda. Õelgu ometi midagi. (Rubahhin tundis, et läheb järjest rahunumaks.)

Laskur Vovka liigutas (käimise pealt) näppu ja raadio tema soldatikotis ärkas ellu, hakkas siristama. Vovka liigutas veel — leidis marsilaulu üles. Aga Rubahhin muudkui rääkis. Lõpuks väsis ära ja jäi vait.

Ega ei ole lihtne käia kinniseotud kätega (ja viletsa jalaga), kui tõus on järsk. Sõdalasest vang komistas, kõndis vaevaliselt. Ühe tõusu peal kukkus äkki maha. Ajas ennast kuidagimoodi üles, ei halisenud; aga Rubahhin märkas tema pisaraid.

Rubahhin ütles veidi liiga tuliselt:

„Kui sa plehku ei pane, siis seon käed lahti. Anna sõna.“

Laskur Vovka kuulis ära (läbi raadiomuusika) ja hõikas:

„Rubahha! Lolliks oled läinud või!...“

Vovka kõndis ees. Kirus: no on rumalus. Aga raadio mängis samal ajal kõvasti.

„Vov. Keera kinni... Ma pean kuulama.“

„Kohe.“

Muusika jäi vait.

Rubahhin sidus vangi käed lahti — kuhu ta sihukese jalaga tema, Rubahhini käest pääseb.

Nad kõndisid päris kiiresti. Ees vang. Kõrval suigatav Vovka. Ja veidi tagapool vaikiv, tervenisti instinktide võimuses Rubahhin.

Teha kellelgi kas või ainult käed lahti ja kas või ainult mineku ajaks — see oli mõnus tunne. Pani suhu kogunevat magusat sülge neelatama. Harukordne hetk. Magus magusaks, aga ta pilk ei jäänud tõntsimaks. Teerada viis järsust nõlvast üles. Nad läksid ringiga mööda künkast, kuhu oli maetud lakkekauss Bojarkov. Imekena õhtupäikese valgust täis nurgake.

Ööbimispaigas andis Rubahhin talle oma villased sokid. Ise jäi saabastesse paljajalu. Kõik magama! (Lõkkes olgu ainult väike tuli!...) Rubahhin võttis transistori Vovkalt ära (öösel mitte piuksugi). Automaat põlvede peal nagu ikka. Ta istus vangi kõrval, selg vastu puud, ammusest ajast armsaks saanud jahimehepoosis (hoiab valvsana, laseb aga ka veidi tukkuda). Öö. Ta justkui magas. Ja samaaegselt magamisega kuulatas kõrval istuvat vangi — kuulatas ja tajus sedavõrd, et oleks silmapilk reageerinud, kui too oleks end kordki veidi

iseäralikult liigutanud. Aga too ei mõelnudki põgenemise peale. Too nukrutses. (Rubahhin tungis võõrasse hinge.) Nüüd vajusid nad mõlemad poolunne (usaldavalt), ja juba tajus Rubahhin, kuidas noormehele jälle tusk peale tuli. Päeval püüdis vang uljalt käituda, aga nüüd tegi hingepein talle ilmselgelt liiga. Mispärast ta õieti muretses? Rubahhin oli talle juba päeval selgelt mõista andnud, et teda ei viida sõjaväevanglasse ega ole temaga muid kahtlasi plaane, tahetakse vaid teda omadele üle anda — vastutasuks läbisõiduõiguse eest. Tühiasi — omadele üle anda. Rubahhini kõrvale istudes pole tal vaja muret tunda. Olgugi et ta ei tea midagi kuskil blokeeritud teest ega veoautodest, aga ta ju teab (tajub), et miski teda ei ähvarda. Vähe sellest. Ta tajub kindlasti, et on Rubahhinile sümpaatne... Rubahhin kohmetus jälle. Rubahhin heitis silmanurgast pilgu. Vang nukrutses. Juba saabunud pimeduses oli tema nägu endiselt ilus ja nii kurb. „Nonoh!“ ütles Rubahhin sõbralikult, tahtes teda julgustada.

Ja sirutas aeglaselt käe välja. Kartes häirida poolpöördes näo asendit ja liikumatu pilgu ebatavalist ilu, puudutas Rubahhin sõrmedega ainult kergelt tema õrna põsenukki ja justkui sättis lokki, pikka juuksesalku, mis põse kõrvale alla langes. Noormees ei tõmmanud nägu eest ära. Ta vaikus. Ja nagu paistis — aga see võiski ainult nii paista —, vastas vaevu tuntuvalt, põsega, Rubahhini sõrmede puudutusele.

Nii kui silmad kinni vajusid, elas laskur Vovka uuesti läbi noid magusaid hetki, mis seal külamajas nii kibekähku mööda olid lennanud. Üks hetk teise järel — killustatud ja nii üürrike rõõm naisterahva lähedusest. Ta magas istudes; magas seistes; magas käigu peal. Mõni ime siis, et ta jäi öösel raskelt magama (kuigi oli tema vahikord) ega pannud tähele, kuidas mingi loom lähedalt mööda jooksis, vist metssiga. Kõik võpatasid ärkvele. Ragin põosastes kestis piinavalt kaua. „Tahad, et meid ka une pealt maha lastakse?!“ sakutas Rubahhin soldatit kõrvast. Tõusis püsti. Kuulatas. Oli vaikne.

Visanud lõkkesse hagu juurde, tegi Rubahhin väikese ringkäigu, seisatas orunõlval; tuli tagasi. Istus vangi kõrvale. Ehmatusest üle saanud, oli too ikka veel pinevil. Kõssitas, õlad kühmus, ilus nägu täiesti pimeduse peidus. „Noh?... Kuidas sa end tunned?“ küsis Rubahhin karuselt. Sellistel juhtudel on küsimus kõigepealt vangi ülevaatamine: ega ta tukastus pole petlik; ega pole kuskilt nuga kätte saanud; ega pole pähe võtnud teiste magamise ajal ööpimedusse kaduda (loll oleks — Rubahhin jõuaks talle kohe järele)? „Hästi,“ vastas too lühidalt. Mõlemad olid mõnda aega vait. Kukkus niimoodi välja, et küsimuse esitanud, jäi Rubahhin tema kõrvale istuma (ei saa ju iga minut lõkke ääres platsi vahetada). Rubahhin patsutas talle õlale: „Ära pelga. Ma ju ütlesin: nii kui kohale jõuame, anname su kohe omadele üle — said aru?“

Too noogutas: jaa, ta sai aru. Rubahhin mühatas äkki naerda:

„Aga sa oled tõepoolest ilus.“

Nad vaikisid.

„Kuidas jalg on?“

„Korras.“

„Olgu, maga. Aega on vähe. Peab veel tsipa silma looja laskma, hommik on varsti käes...“

Ja nüüd, justkui nõusse jäädes, et tuleb pisut tukastada, langetas vangist noormees oma pea aeglaselt paremale, Rubahhini õlale. Ei midagi erilist: niimoodi, teineteise vastu nõjatudes, teevadki soldatid oma lühikese uinaku. Kuid siis hakkas keha soojus ja koos sellega ihar värin (samuti lainetena) Rubahhinnisse tungima, valgudes — laine laine järel — noormehe toetatud õlast tema õlga. Ei või olla. Poiss magab. Poiss lihtsalt magab, mõtles Rubahhin, viirastust minema peletades. Ja tõmbus kohe pingule ja kõvaks kui puu, sest just samal hetkel tulvas tugev soojus ja ootamatu õrnuse voog talle õlga; ja vakatanud hinge. Rubahhin kangestus. Ja noormees — tajudes või aimates tema keskendumist — kangestus samuti valvsalt. Veel hetk — ja iharus oli nende puudutusest kadunud. Nad lihtsalt istusid kõrvuti.

„Just. Tukume natuke,“ ütles Rubahhin eikuhugi. Ütles, pööramata pilku lõkke väikestelt punastelt tulekeeltelt.

Vang liigutas ennast, et pead mugavamalt tema õlale toetada. Ja otsekohe oli jälle tunda järeleandliku ja peibutava soojuse voogu. Rubahhin tajus nüüd noormehe vaikset värinat, kuidas siis nii... mis see siis olgu? — mõtles ta ähmis peaga. Ja tõmbus jälle endasse, hoidis end tagasi (juba peljates, et tema enda värin ta reedab). Aga värin on ainult värin, sellest saab üle. Kõige rohkem kartis Rubahhin, et kohe pöörab noormees pea vaikselt tema poole (kõik ta liigutused olid vaiksed ja selgelt meelitlevad, samas justkui ei tähendanud midagi — inimene liigutas end unes natuke, ja mis siis?...) — pöörab ennast tema poole just nimelt näoga, peaaegu puudutades, ja siis tajub ta möödapääsmatult noort hingamist ja huulte lähedust. Hetk aina kestis. Rubahhinit tabas nõrkushoog. Kogu ta elundite puntrast ei pidanud magu esimesena vastu niivõrd ebatavalisele tunnete ülekoormusele — tõmbus krampi ja vana soldati vats oli kohe kõva nagu pesulaud. Ja siis löi hinge kinni. Rubahhin kukkus läkastades kõhima ja heitunud noormees võttis pea ta õlalt ära.

Laskur Vovka ärkas üles:

„Kõmistad nagu kahurist — arust ära või!... poole kilomeetri pealt on kuulda!“

Muretu Vovka jäi kohe jälle magama. Ja hakkas ise — justkui vastuseks — norskama. Pealegi valju vilinaga.

Rubahhin naeris — sihuke siis on mu relvavend. Muudkui magab. Päeval magab, öösel magab!

Vang ütles aegamisi ja muigega:

„Ma mõtlen, ta sai naisterahvast. Eile.“

Rubahhin imestas: vaata kuidas?... Tuletas meelde ja jäi kohe nõusse:

„Sedamoodi paistab jah.“

„Ma arvan, eile päeval.“

„Täpselt! täpselt!...“

Mõlemad naersid, nagu sel puhul mehed ikka.

Aga seejärel küsis noormees (ja väga ettevaatlikult):

„Aga sina — kas sina said naist ammu?“

Rubahhin kehitas õlgu:

„Ammu. Vaata et aasta tagasi.“

„Oli ta väga inetu? Naine?... Ma arvan, et ta oli inetu. Soldatid ei saa kunagi ilusat naist.“

Tekkis sihuke pikk raske paus. Rubahhin tundis, kuidas talle kivi turjale langes (ja pressib ja pressib...).

Varahommikul kustus lõke päris ära. Läbikülmunud Vovka kobis ka nende juurde ja surus oma näo ja õla vastu Rubahhini selga. Ja külje kõrvale seadis end vang, kes oli öö läbi soldatit magusa soojalaiguga peibutanud. Nii-moodi kolmekesi, üksteist soojendades, venitasid nad hommikuni välja. Panid veega kateloki tulele.

„Laseme teel hea maitsta,“ ütles Rubahhin teatava süütundega õiste ebatavaliste läbielamiste pärast.

Kohe varahommikul oli tärnanud see ebakindel, aga enam mitte peitu-pugev süütunne: Rubahhin hakkas äkki noormehe eest hoolitsema. (Ta närveeris. Ta ei osanud seda endast kuidagi oodata.) Kätes kiheles kärsitus nagu tõbi. Tegi vangile kaks korda topsikus teed. Viskas suhkrutükid sisse, kõlistas lusikaga ringi, andis kätte. Jättis nagu alatiseks oma sokid talle — kanna, ära võta ära, lähed sokkides edasi!... — sihuke hoolitsemine lõi temas välja.

Pealegi oli Rubahhin kuidagi sebima hakanud ja muudkui õhutas lõket, et tollele oleks soojem.

Vang jõi tee ära. Ta kükitas ja jälgis Rubahhini käte liikumist.

„Soojad sokid. Head,“ kiitis ta, pöörates pilgu oma jalgadele.

„Ema kodus.“

„Ahaa.“

„Ära võta ära!... Ma ju ütlesin: lähed sokis. Küll ma keeran endale midagi jalgade ümber.“

Noormees võttis taskust kammi ja hakkas juustega tegelema: kammis neid kaua. Aeg-ajalt raputas uhkelt pead. Ja kammis jälle täpsete liigutustega juukseid õlgadeni välja. Tajuda oma ilu oli tema jaoks sama loomulik nagu õhku hingata.

Soojades ja vastupidavates villastes sokkides liikus noormees palju kindlamalt edasi. Ta käitus ka muidu palju julgemalt. Enam polnud silmades tuska. Kahtlemata ta teadis juba, et Rubahhin on kohmetu nende vahel kujunenud suhte pärast. Võib-olla oli see talle meeltnööda. Ta vaatas vilksamisi Rubahhinit, tema käsi, automaati ja naeratas endamisi põgusalt, justkui oleks ta mängeldes saavutanud võidu selle suure, tugeva ja nii ujeada mehemüraka üle.

Oja kaldal ei võtnud ta sokke jalast ära. Ta seisis ja ootas, millal Rubahhin ta sülle võtab. Noormehe käsi ei hoidnud kinni ainult pluusikaelusest nagu varem; häbenemata pani ta oma pehme käe läbi oja kahlavale Rubahhinile ümber kaela, mõnikord, olenevalt astumisest ja sammust, libistas käe talle pluusi alla — nii nagu mugavam oli.

Rubahhin oli jälle laskur Vovka käest transistori ära võtnud. Ja andnud

käsu vait olla: tema juhtis; laiemaks läinud sissetallatud rajal ei usaldanud Rubahhin (kuni valge kaljuni) mitte kedagi. Kalju ja tuttav radade hargnemiskoht olid juba näha. Ohtlik paik. Aga ka kaitstud just seetõttu, et seal hargnesid (või ühinesid — oleneb, kuidas vaadata!) kaks kitsukest jalgrada.

Kaljut kutsuti (soldatite lihtsameelsuses) Ninaks. Suur valge kolmnurkne kaljunukk liikus nende poole kui laevanina — ja kerkis üha kõrgemale.

Nad ukerdasid juba mäejalamil, otse kaljunuki all tokerjates põõsastes. *See ei ole võimalik!* käis mõte soldati peast läbi, kui ta kuulis sealt ülevalt lähenevat hädaohtu (nii vasakult kui ka paremalt). Mõlemalt poolt tulid kaljult alla inimesed. Võõras ja selline tihe, korrapäratu ja sage sammumüdin. *Litsid*. Et kaks võõrast salka niimoodi minutipealt kokku satuksid, pannes kinni mõlemad rajad — sihuke asi *ei ole võimalik!* Kalju just seetõttu oligi päästev, et seal oli võimalik kõike kuulda ja varakult teist teed valida.

Enam ei jõudnud nad loomulikult minna ei vasakule ega paremale. Isegi mitte tormata kalju alt üle lagendiku tagasi metsa poole. Nad olid kolmekesi, üks oli vang; neid märgatakse kohe; nad kõmmutatakse silmapilk maha; või piiratakse sisse ja aetakse lihtsalt tihnikusse. *See ei ole võimalik* — piiksatas mõte kaeblikult juba kolmandat korda, justkui kõigest lahti öeldes. (Ja läks minema, kadus, jättis ta maha.) Nüüd jäi loota vaid vaistule. Sõõrmed haistsid uhkavat jahedust. Mitte ainult nende sammud. Pea täielikus tuulevaikusel kuulis Rubahhin, kuidas rohi end aeglaselt sirgu ajas rajal, mida mööda nad olid tulnud.

„Pst.“

Ta surus sõrme suule. Vovka sai aru. Ja nooksas peaga vangi poole: kuidas temaga on?

Rubahhin vaatas vangile otsa: ka noormees oli kohe taibanud (oli taibanud, et tulevad omad), aeglaselt löid ta otsaesine ja põsed õhetama, mis oli ettearvamatu käitumise märgiks.

„Äh! Tulgu mis tuleb!“ ütles Rubahhin iseendale, seades automaati kiiresti lahinguvalmis. Ta kobas varupidemeid. Aga ka mõte võitlusest (nagu igasugune mõte ohu hetkel) astus kõrvale (jättis ta maha), tahtmata võtta vastutust enese peale. Vaist käskis kuulata. Ja oodata. Sõõrmeisse aina uhkas ja uhkas jahedust. Ja nii tähenduslikult hiljukesi sahises rohi. Sammud tulid lähemale. *Ei*. Neid on palju. Neid on liiga palju... Rubahhin vaatas jälle vangile otsa, piüdes ta näolt lugeda ja mõista — kuidas temaga on? Mida ta teeb? Kas tõmbub endasse hirmust, et teda võidakse tappa, ja on vait (hea oleks) või tormab kohe rõõmuga, agarusest poolsegaste suurte silmadega ja (mis peamine!) karjudes neile vastu?

Laskmata silmist vasakpoolsetl jalgrajalt tulijaid (see salk oli päris ligidal ja läheb neist esimesena mööda), sirutas Rubahhin käe taba ja puudutas ettevaatlikult vangi. Too värises veidi, nagu väriseb naisterahvas enne intiimset kallistust. Rubahhin puudutas kaela, läks kompamisi üle näole ja pani pehmelt sõrmed ning peopesa ilusatele huulte, suu peale (mis peab vait jääma!); huuled tõmblesid.

Rubahhin tõmbas noormeest aeglaselt endale lähemale (aga vasakult

rajalt, ahelikku hargnenud salgalt pilku ei pööranud). Vovka jälgis parempoolset salka: ka sealtpoolt võis juba samme kuulda, kivid veeresid alla ja keegi sõdalane, automaat õlal, muudkui kõlksutas seda selja tagant tulija automaadi vastu.

Noormees ei hakanud Rubahhinile vastu. Rubahhin pani käe ta õlgade ümber, pööras ta näoga enda poole — noormees (ta oli madalamal) sirutus juba ise tema poole, surus end tema vastu, vajutas huuled kuhugi ta habemetükkas lõua alla, unearteri kohale. Noormees värises ega saanud aru. „Ee-ee...“ ohkas ta nõrgalt, täpselt nagu naisterahvas, kelle „ei“ ei tähenda keeldu, vaid ujedust, samal ajal kui Rubahhin jälgis teda ja ootas (karjatust varitsedes). Ja kui suureks läksid ta silmad, mis püüdsid ehmunult Rubahhini silmadest mööda vaadata ja — läbi õhu ja taeva — omasid näha! Ta avas suu, aga ometi ei karjunud. Võib-olla ta tahtiski ainult sügavamalt sisse hingata. Aga Rubahhini teine käsi, mis oli lasknud automaadil maha kukkuda, pigistas kinni ta paokil ilusate huultega suu ja veidi võbiseva nina. „Ee-hm...“ tahtis noor vang veel midagi öelda, aga ei jõudnud. Keha püüdis end vabaks rapsata, jalad tõmbusid pingule, aga jalge all tuge enam polnud. Rubahhin oli ta maast lahti rebinud. Hoidis teda kaisus ega lasknud tal jalgadega puutuda ei nõtkeid põõsaid ega kive, mis võiksid kolinal alla veereda. Sellesama kaisutava käe libistas Rubahhin kõri kinni litsudes ümber kaela. Pigistas; ilu ei jõudnudki ära päästa. Paar tõmblust... ja oligi kõik.

Kalju alt, kus teerajad kokku jooksid, kostis aga peagi sõbralikke kurguhäälsid hõikeid. Salgad oli teineteist märganud. Oli kuulda tervitusi, küsimusi — kes? mis?! kuhu teie siis lähete?... (Kõige tõenäolisem küsimus.) Patsutasid üksteisele õlale. Naersid. Üks sõdalane otsustas, peatust ära kasutades, vett lasta. Ta jooksis kalju juurde, kus oli mugavam. Ta ei teadnud, et on juba kirbule võetud. Ta seisis kõigest paari sammu kaugusel põõsastest, mille taga lamasis kaks elavat (peitused olid nad pikali heitnud) ja surnu. Ta lasi vett, luksatas, ja kehitanud pükse, kiirustas tagasi.

Kui salgad olid minema läinud ja nende orgu kaugenevad sammud ja hääled päriselt vaibunud, kandsid kaks automaatidega soldatit surnukeha põõsastest välja. Nad viisid ta hõredasse metsa, siiasamasse lähedale ja mööda rada vasakule, kus, nagu Rubahhin mäletas, oli väike legendik — kuiv paljak pehme liivase maaga. Kaevasid augu, kühveldades mulda lamedate kividega. Laskur Vovka küsis, kas Rubahhin võtab oma sokid tagasi, Rubahhin vangutas pead. Ja ei sõnagi inimesest, kellega nad ju üldiselt olid juba jõudnud ära harjuda. Pool minutit istusid vaikselt haua ääres. Mis sa siin istud, kui sõda käib!...

6

Ei mingit muutust: kaks veoautot (Rubahhin näeb neid kaugelt) seisavad sama koha peal.

Tee litsub ennast hooga kaljude vahele läbikäiku, aga kitsast kohta valvavad sõdalased. Autosid on juba tulistatud, kuid ilma sihtimata. (Aga kui nad katsuksid kas või natuke edasi liikuda, lastaks nad lihtsalt sõelapõhjaks.) Autod seisavad juba neljandat päeva; ootavad. Sõdalased tahavad relvi — siis lasevad läbi.

„...me ei vea automaate! Meil ei ole relvi!“ karjutakse veoautode poolt. Vastuseks kõlab kaljult lask. Või terve laskude rahe, pikk valang. Ja lisaks veel naer — ahahahahaa!... — sihuke rõõmus, energiline ja nii lapselikult võidutsev naer veereb kõrgendikult alla.

Saatesoldatid ja sohvrivid (kõik kokku kuus meest) on end sisse seadnud teepervel põõsastes, varjudes autode keredele taha. Nende rändurielu on lihtne: teevad lõkkel süüa või magavad.

Kui Rubahhin ja laskur Vovka lähemale jõuavad, märkab Rubahhin varitsuse kaljul tuld, kahvatut päevast lõket — sõdalased teevad ka lõunat. Loid sõda. Miks ei peaks võimaluse korral kõhu täis sööma, kuuma teed lüripima?

Muidugi nähakse üha lähemale jõudvat Rubahhinit ja Vovkat ka kaljult. Sõdalastel on terane silm. Ja kuigi nad näevad, et nii nagu kaks meest läksid, nii ka tagasi tulevad (midagi nähtavat kaasas ei ole), tehakse kaljult igaks juhuks pauku. Valang. Veel valang.

Rubahhin ja laskur Vovka on juba omade juurde jõudnud.

Vanem ajas vatsa õieli:

„Noh?... Kas abi tuleb?“

„Sitta ta tuleb!“

Rubahhin ei hakanud seletama.

„Ja vangi kah ei saanud?“

„Ei.“

Rubahhin küsis vett, jõi ämbrist pikalt, nii et vesi loksus üle ääre otse sõduripluusile ja rinnale, astus siis pimesi eemale ja varises kohta valimata põõsastesse magama. Rohi polnud veel ennast sirgu ajanud; ta lamab samal kohal kus kahe päeva eest, kui talle ribide vahele tonksati ja ta (Vovkat talle kaasa andes) abi järele saadeti. Ta vajus räsitud rohu sisse kõrvadest saati, kuulmata, mida see vanem seal kokku jahvatab. Tema sülitab kõige peale. Ta on väsinud.

Vovka istus puu alla varju, ajas jalad laiali ja tõmbas mütsi silmadele. Päris pilamisi sohvrivate käest: mida te ise siis teinud olete? Polegi ümbersõitu leidnud?... Tõsi jutt või?! „Ümbersõitu ei ole,“ vastati talle. Sohvrivid lesisid kõrges rohus. Üks neist pika taibuga tegelastest keeras vilunult ajalehepaberist pläru.

Vanem Beregovoi, tujust ära meeste käigu ebaõnnestumise pärast, üritas taas läbirääkimistesse astuda.

„Hõi!“ karjus ta. „Kuula mind!... Hõi!...“ karjus ta (enese arvates) usaldusliku häälega. „Vannun, et autodes pole mitte midagi — ei relvi, ei toiduaineid! Me oleme plangid!... Las tuleb mõni teie mees ja vaatab järele — me näitame kõik ära, teda laskma ei hakka. Hõi! Kuule!...“

Vastuseks kostis tulistamist. Ja lõbusat hirnumist.

„Matt teile sinna kohta!“ kirus vanem.

Kaljult tulistamine oli korratu. Lasti nii pikalt ja nii mõttetult, et vanem vandus uuesti ja hüüdis: „Vov. Tule õige siia.“

Mõlemad rohus pikutavad sohvrivid elavnesid: „Vov! Vov! Tule siia. Näita abrekidele, kuidas peab laskma!“

Laskur Vovka haigutas; kiskus laisalt selja puu küljest lahti. (Selle najale toetudes oli olnud nii mõnus istuda.)

Aga relva haaranud, asus ta käbedalt sihtima. Seadis end mugavamalt rohu sisse, tõstis karabiini, püüdis teest vasakul kõrguval kaljul sagivate meeste seast kord ühe, kord teise kogu optilisse sihikusse. Nad olid kõik kenasti nähtaval. Ta oleks ehk ilma optilise sihikutagi pihta saanud.

Ja just siis hakkas kaljuveerel seisev mägilane mõnitavalt hassetama.

„Vov. Sul on vist himu talle pihta saada?“ küsis sohver.

„Sitta mul temast,“ turtsatas Vovka.

Vaikis ja lisis siis:

„Mulle meeldib sihtida ja päästikule vajutada. Ma tean ilma kuulita kah, millal pihta läks.“

Võimatusest saadi sõnadetagi aru: kui ta laseks sõdalase maha, ei sõidaks veoautod enam kuskile.

„Võid arvestada, et selle lõugaja olen ma ära koksanud,“ vajutas Vovka laadimata püssi päästikule. Ta tegi pulli. Sihtis ja klõpsatas jälle uljalt. „Võid arvestada, et selle kah koksasini ära!... Aga sellel võin pool perset tagant ära tõmmata. Maha lasta ei saa, ta on puu taga, aga pool perset — olge lahked!“

Teinekord, nähes mõne mägilase käes midagi päikeses läikivat — viinapudelit või (varahommikuti juhtus!) uhket hiina termost, sihtis Vovka hästi hoolega ja lasi silmapaistva asja kildudeks. Aga praegu polnud midagi huvitavat näha.

Rubahhin magas sel ajal ärevalt. Peas jooksis (või kutsus rohu sisse pugenud Rubahhin ise selle välja?) üks ja seesama painav, rahutuks tegev unenägu: vangist noormehe imekaunis nägu.

„Vovk! Anna suitsu!“ (Mis lõbu see kirbule võtmine küll pakub?)

„Kohe!“ Vovka aiva sihtis ja sihtis, juba mänguhasarti täis — ta vedis ristmikku mööda kalju siluetti: mööda kiviveert... mööda mägivõsa... mööda puutüve. Ahaa! Ta märkas kõhetut sõdalast; too seisis puu juures ja nüsis kääridega oma juuksesalke. Juuste pügamine on intiimne tegevus. Peegel läigatas ja andis märgi — Vovka laadis välkkiirelt püssi ja püüdis sihikule. Ta vajutas päästikule ja jalaka külge kinnitatud hõbedane loiguke lendas pisikesteks kildudeks. Vastuseks kostis needmisi, ja nagu ikka, korratut tulistamist. (Ja justkui kured oleksid tee kohal kõrguval kaljul hõiklema hakanud: *guläl-kiläl-läl-kiläl-snaiper...*) Kujud kaljul hakkasid sagima — kisasid, lõugasid, halaliitasid. Ja siis (vist käsu peale) jäid vakka. Mõnda aega ei andnud ennast näole (ja käitusid ülepea tagasihoidlikumalt). Muidugi arvasid, et nemad on varjul. Laskur Vovka nägi ära mitte ainult nende peitupugenud pead, kõrisõlmed ja kõhud — ta nägi koguni nende särginööpe ja lõbustas end, vedades ristmikku ühelt nõobilt teisele...

„Vovka! Jätta!“ keelas vanem.

„Juba jätsin!...“ vastas laskur, kahmas karabiini kaenlasse ja seadis sammud kõrge rohu poole (peas seesama lihtne soldatimõte: magada.)

Aga Rubahhin kaotas pinna: noormehe nägu ei püsinud enam pikalt ta silme ees — vaevast tekkinud, lagunes see koost. Nägu valgus laiiali, kaotades isikupära ja jättes järele üksnes arusaamatu ja ebahuvitava ilu. Kellegi näo.

Unustatud näo. Kujutluspilt hajus. Otsekui hüvastijätuks (hüvasti jättes ja talle võib-olla andeks andes) sai noormees uuesti enam-vähem selged jooned (ja kui järsku see lahvas!). Nägu. Ja mitte ainult nägu — noormees ise seisis ta ees. Tundus, et nüüd kohe ütleb ta midagi. Ta astus veel lähemale ja haaras hoogsalt Rubahhini kaela ümbert kätega kinni (nii nagu Rubahhin oli teinud tolle kalju juures), aga ta peenikesed käed olid pehmed nagu noorel naisel — tormakad, aga õrnad, ja Rubahhin (ta oli valvas) jõudis ära tunda, et nüüd võib keset und juhtuda mehelik õnnetus. Ta krigistas hambaid, tõrjudes kõigest väest nägemust eemale, ja ärkas kohe üles, tundes kubemes tuima raskust.

„Saaks suitsu!“ ütles ta unisest peast kähedalt. Ja kuulis laskmist...

Võimalik, et ta laskmise peale ärkaski. Automaadivalangu peenike triip — ta-ta-ta-ta-taa — peksis teele tardunud veoautode ümbert üles väikseid kruusakive ja tolmuebemeid. Veoautod seisid. (Rubahhinit see suurt ei liigutanud. Ükskord antakse neile ometi tee vabaks.)

Laskur Vovka magas, karabiin kaisus, lähedal rohu sees. Vovkal on praegu kangeid sigarette (ostis külapoest koos portveiniga) — suitsud olid nähtaval, paistsid rinnataskust välja. Rubahhin võttis ühe. Vovka nohises vaikselt.

Rubahhin suitsetas, tõmmates aeglasti mahve. Ta lamas selili — vaatas taevasse, aga vasakul ja paremal (külgedelt silmanägemisele rõhudes) kõrgusid needsamad mäed, mis teda siin ümbritsesid ja minema ei lasknud. Rubahhin oli oma aja ära teeninud. Iga kord, kui ta kavatses kõike ja kõiki kuradile saata (ja alatiseks koju, Doni taha steppi sõita), pakkis ta kiiruga oma kulunud kohvri ja... ja jäi paigale. „Ja mida siin siis nii erilist on? Mäed?...“ ütles ta kuuldavalt, kuri mitte kellegi teise, vaid iseenda peale. Mida huvitavat on külmas kroonukasarmus — ja mida huvitavat on nendes mägedes, mõtles ta tusaselt. Ja tahtis lisada: mitmes aasta juba! Kuid ütles hoopis: „Ja mitmes sajand juba!...“ — nagu oleks ta midagi välja lobisenud; sõnad hüppasid varjust välja ja üllatunud soldat püüdis nüüd seda nõrka, sügaval teadvuses varjul olnud mõtet lõpuni mõelda. Hallid sammaldunud kuristikud. Vaesed ja rāpasevõitu mägilaste majad, kokku kleepunud nagu linnupesad. Nüüsi ikkagi — mäed?! Ümberringi nende kõrged päikesekollased tipud. Mäed. Mäed. Mäed. Kui mitu aastat on nad oma suursugususega, oma tumma ülevusega juba tema hinge osatanud — ja mida õigupoolest tahtis nende ilu talle öelda? Miks ta teda hüüdis?

Juuni — september 1994

*Vene keelest tõlkinud REIN SALURI
Toimetanud MARET KÄBIN*

Sellel ööl, kus paistab just see kuu,
võiksin võtta kallistusse su...
Aga tööd mind peavad kari all.
Sellest tööst mul juba pea on hall.

Sellel ööl, kus paistab just see kuu,
annad vahest teisele sa suud,
kellel kõrge rind ja kulmukaar...
Taktis tiksus südametepaar.

Sellel ööl, kus paistab just see kuu,
nukrus hoopis kaissu võtab mu...

Hing, oh võida endas nukrus suur,
võida valu, loo tast laul, mis uus!

Sellel ööl, kus paistab just see kuu...

Kaua olin sõudnud elujõel,
lõpuks leidsin Jumala, Ta tõe:
elu usuta on üksnes tühja täis...
Täna olen kirikus ma käind.
Püha Ema, püha Isa auks,
püha ainusündind Poja auks
panin põlema kolm küünalt ma:
— Jumal, tee, et vabaks süüst ma saan!
— Issand, minu hinge valgusta,
ära lase mööda astuda
armastusest, piinast, headusest. —
Saab ükskõiksus surmapeatuseks.

Öös elutee
ma jalgsi läbi käisin
sünkhalba mõtet peletades: käi siit!...
Kuis pojal, tütrele lähaks emata?
Kes teine aitaks nendel elada?...

Kuis saabuks koju, kus mind pole ees,
mu solvaja, mu abielumees?
Nüüd — möödas sapivalamise tund —
ta muigel sui näeb magusasti und...
...Ma vaatan, vaatan nuga teravat
kui mägilaskinžalli säravat.
See aitaks vabastuse maisest murest leida.
Ma võtan noa...
ja löikan viilu leiba...

•

*...Ma vaatan, vaatan nuga teravat...
Oma luuletusest*

Mul pole õigust, pole kaua veel,
et rahu saaksin elust haua sees.
Veel pole täidetud mu maine kohustus,
et seda hindaks taeva kohus, kus
kõik vaetakse, mis tehtud, täpipealt.
Veel puuda soola enne sööma pean.
Veel ees mul tohutu
maapealne kohustus,
seal segi sõtkuda soomülgas rohutu,
maa puhastada jälgist jõõrast,
ent nõudmata, et Jumal teeks mind rõõmsaks...

•

Kõigekõrgema käes olen mängukann ma.
Jumal näitab —
see mees, mulle armas on ta.
Seda tuleraud-meest vastu armastus
minu ränikivi-hinge narmastab...
Löögisädemed tõusevad laulude reaks,
need on koirohu-mõrkjad ja meemagus-head.
Säde-laulud on lõõm minu hinge sees,
nendest lahvatub teistegi hinge leek...

Kõigekõrgema käes olen mängukann ma.
Jumal võttis ja kinkiski sinule ta.

Näe, vargus ja vargus ja vargus...
 Sajad, tuhanded, miljonid, miljardid...
 kõik vargad ja sisse ei kuku.
 Ei ma varandust vaja.
 ...Kas meie tõesti ei suuda
 varastada
 Igavikult kolme minutit
 kohtumiseks...

Igavik küll ei märkakski
 kaotust —
 ta on ju nii rikas!
 Piiritu rikas.
 ...Kadesta vargaid —
 nende süüme on varjul
 paksudes nahkrahatastutes.

Vene keelest tõlkinud VALEERIA VILLANDI

RAISSA SARBI on sündinud 1950. aastal Tšuvašimaal Nurvaš Šigali külas Batõrevski rajoonis. Keskkooli lõpetas kodukülas, järgnes I. N. Uljanovi nimeline Tšuvaši Riiklik Ülikool, mille lõpetas 1973. aastal. Järgnes tegevus lastekirjanduse toimetajana, Tšuvaši raamatukirjastuse kirjanduse osakonna juhatajana ja rahvuslikus nukuteatris.

Praegu on Raissa Sarbi tšuvaši naisteajakirja „Puke“ („Piiga“) peatoimetaja. Ta on üleilmse Nežip Tažili nimelise türgi rahvaste luulepreemia laureaat. Luuletaja, näitekirjanik ja tõlkija, kelle loomingut on avaldatud paljudes keeltes. Sarbi kirjutab nii tšuvaši kui vene keeles, nii täiskasvanuile kui lastele. On avaldanud 17 raamatut. Siinsed tõlked on valitud raamatust „Слышу божий глаз“ („Ma kuulen Jumala kutset“).

Vene-Saksa rindel Stallupõneni lähistel tulistati 18. märtsil 1916 välja üksainuke suurtükimürsk, mis langes ühe kõrvalise mõisahoone katusele. Sõpra vaatama tulnud porutšik Sergei Ivanovitš Lamenné andis just sel silmapilgul välgumihklist tuld suurtükiväevaatileja Miša Rogozini paberossile, kes juba mitmendat päeva igavles tolle mahajäetud maja pööningul käärpikksilma taga. Tundus, nagu oleks mürsk lõhkenud otse nende pea kohal. Viimane asi, mida Sergei Ivanovitš nägi, oli Miša käsi, mis sirutus paberossile tuld võtma; järgmisel hetkel lõi porutšiku silmist pimedaks kuum kleepjas vedelik, mis purskas välja sealsamast, kus äsja oli olnud Miša pea.

Saksa välialaaretti toodi inimene, kes hoidis tulemasinat kramplikult pihus. Ta suu oli katusekivipuru täis. Nägu oli tal otsekui tumepunane mask, lõhkirebitud rinnakorvist tolknesid välja ribid ja kopsutükid. Teda opereeriti mitu korda. See inimene jäi küll ellu, kuid kaotas tükiks ajaks kõnevõime ning nägi ja kuulis kehvasti. Dokumente tema juurest ei leitud, pagunid oli plahvatus ära rebinud ning üksnes sineli- ja pesuräbalate järgi tehti kindlaks, et tegemist on ohvitseriga. Paari kuu pärast, kui mees oli õppinud iseseisvalt liikuma ja lihtsamatest korraldustest juba aru sai, viidi ta üle Wehlau linna lähisteles sõjavangide laagrisse, mis paiknes Alle ja Pregeli jõeharus.

Kaasmaalased püüdsid tumma rääkima panna, kuid nende katsed nurjusid. Ta ei reageerinud ühelegi nimele, ühelegi auastmele, vastas üksnes põgusa naeratusega. Need, kes tema eest hoolt kandsid, väitsid, et ükspuha kui kaua ta oma pesu ka seljas ei kanna, ei lähe see iial mustaks. Ebausklikud sõdurid, kes olid enamalt jaolt endised talupojad, leidsid, et see asjaolu tõmbab tumma ja kõigi teiste vahele selge piiri. Pehme südamega sõdurid võtsid tedagi kaasa, kui nad nigelale laagritoidule lisa teenimiseks naabermõisatesse tööle läksid. Aga ohvitserist polnud peaaegu millekski asja, isegi kui ta püüdis kaaslasega sammu pidada.

Häärberi — õigemini Wehlau äärelinnas asuva maja — perenaine krimputas kaastundlikult nägu, kui ta vaatas ohvitseri, kes oskamatult labidaga maad sonkis.

Proua Gertrud Kelleri mees uurmaaker Hugo Keller oli surnud Prantsusmaal kangelassurma ja jätnud lesele üpris tagasihoidliku majapidamise, tillukese tööriistadega värkstoja ja vaigistamatu soovi emaks saada. Lai otsaesine, targad hallid silmad, pisut rõugearmilised pringid põsed, mille vahele jäi alati lahkeks naeratuseks valmis laitmatult vormitud suu — nii nägi välja proua

Юрий Буйда, Весёлая Гертруда. „Знамя“ 1994, nr. 3, lk. 147—150.

Gertrud, rahulik, kehaliselt tugev ja ilma suurema kalduvuseta võtta elu kui karistust pattude eest, kelle omad need ka poleks. Pärast mehe surma lakkas ta öösiti und nägemast — ta nägi seda nüüd päeval, silmad laialivalguvate nägemuste virvarrist ähmased. Mälu kaotanud ohvitseri moondunud nagu tegi Gertrudi meele härdaks ja ta püüdis mehe saatust kas või pisutki kergendada. Ta andis ohvitserile kerget tubast tööd, pakkus talle ersatskohvi ja kartulikotlette ning rääkis oma langenud mehest. Kord astus Sergei Ivanovitš kogemata kombel kambrisse, mis oli olnud kadunud Hugo Kelleri töökoda, puudutas nurgas seisva suure kappkella pendlit ja mõistis, et tahab jääda siia tuppa, siia linna, siia riiki. Gertrud leidis ta töökojast laua tagant. Mees pöördus, naeratas ja lausus vene keeli: „Kell. Aeg.“

Sõda sai läbi. Sergei Ivanovitš jäi Gertrud Kelleri juurde elama. Naabrid kehtitasid küll õlgu, kuid ei tahtnud olla noore lese vastu üleliia karmid. Tema rahulik ja sõbralik olek sulatas üles isegi eelarvamuste jääkoorikuga kaetud südamed. Gertrud kutsus meest Mischaks. Ajapikku õppis mees sellele nimele vastama. Igal hommikul leidis ta voodipeatsist öökapilt helesinise taldriku mahlaka punase õunaga. Ta kadus terveteks päevadeks värkstupa, nihutas luubi silmaauku ja püüdis kellavärgi peenest pitskoest sotti saada. Pikapeale õppis ta ameti nii selgeks, et korralikud pürjelid andsid oma kellad parandada ainult vene Mischale. Michaelile. Gertrudile tegi see rõõmu. Ta õpetas mehele saksa keelt ja nad lugesid üheskoos valjul häälel Schillerit. Gertrudil oli kaheteistküiteline Tübingeni väljaanne, mida mees värkstoas puhkehketel, luup laubal, huulte liikudes veeris.

1925. aasta algul sündis neile tütar, kelle nimeks pandi Luise. Isa meisterdas tüdrukule üleskeeratavaid loomi. Michael ja väike Luise võisid istuda tundide kaupa värkstoas, üks tööd tehes ja teine vaadates, kuidas isa aega parandab. Mõnikord katkestas isa töö ja jäi pikalt tüdarta silmitsema. Niisugustel hetkedel ilmus värkstoa lävele tasahilju Issanda ingel, keda Luise selgelt nägi, kuid isa pahandada kartes ei julgenud end liigutada.

Kahekümnendate aastate lõpus uuris Michaeli kuulus psühhiaater doktor Eberle-Hoffman, kes kirjeldas erialajakirjades „Michael Kelleri fenomeni“ retrograadse amneesia huvipakkuva näitena. „Mälukaotus on niivõrd täielik, et jääb arusaamatuks, kuidas pole see inimene oma emakeelt unustanud. Ehk küll asjatundjad väidavad, et tema keeleoskus on üpris napp... Aga kõige üllatavam on muidugi mõista see, et selle sõjast muserdatud ja kodumaa kaotanud inimese hinges on püsima jäänud mingi valgus, mingi ülim rõõm, mida Jumal üksnes äravalitutele kingib... Tema mõju patsientidele, kellel oli võimatus temaga läbi käia, oli jõe poolest lausa hämmastav. Neil, kes temaga mõned päevad ühes palatis viibisid, võis täheldada seisukorra järsku paranemist...“ Professor Heidegger kirjutas sel puhul isiklikku päevikusse (millest hiljem kasvas välja kuulud teos „Aeg ja Olemus“): „Hea ja kurja olemine pole väljaspool kestvust, aega ja ajalugu mõeldav, aga Rõõm („Michael K. fenomen“) ületab selle kestvuse ning esineb „head ja kurja endasse neelates“

igaviku psühholoogilise atribuudina. See tähendab, et Michael K. eksisteerib ühtaegu ajas ja igavikus nagu kõik inimesed, aga tema eksistents realiseerub unenäo vormis, millel on eneseküllane sisu...“

Pühapäeviti käisid Mischa, tema naine ja tütar kirikus, aga pärast lõunat, kui ilm lubas, sõitsid kolmekesi paadiga Pregelil. Gertrud nägi nüüd und, mida võis lausa käega katsuda, ja laialivalguvad nägemused jätsid ta rahule.

Urmaakritöö saladustes tungides uuris Mischa üksikasjalikult seda, mida kellasepad nimetavad remontuaariks ja angrenaažiks, reglaažiks ja kadraktuuriks, õppis tundma Grahami süsteemi ja Schwarzwaldi ankrükäiku ning jõudis järeldusele, et kell on ruumi laps, mis inimeste tarvis simuleerib aega. Mõne kuu vältel püüdis ta konstrueerida seadeldist, mis aitaks tal minevikku pöörduda, ent ükskord ütlesid ta närvid üles ja ta lõi kaadervärgi haamriga puruks. Ta taipas, et on ajas kaotsi läinud, ta taipas, et minevikku naasmine tähendaks jälile jõuda igaviku saladusele, mida pole mõista antud surelikule, kes laseb end petta tuleviku riugastest, nagu oleks olevik meie enda kätes. Tegelikult on meile antud üksnes minevik, tegi Mischa nukra järelduse, minevik, mis ongi ühtaegu meie olevik ja meie tulevik; tulevik on õigupoolest pettekujutelm, uni, ning ainult unes võime tungida tulevasse ajatusse, mis kisub kaasa nagu õnn — uni ja surm on sugulased nagu imelugu ja imeelukad, imettegev uni ongi ainus uks ajast igavikku...

Igal hommikul leidis ta voodipeatsist öökapiilt helesinise taldriku punase õunaga. Päeval uuris ta kellavärgi hõbedast joonterägu. Öösel sirutas ta end tärgetatud voodilinate vahel kergendusohkega välja ja hingas mõnuga Gertrudi kummelilõhna. See oligi elu, see oligi õnn.

1945. aasta märtsis istusid Mischa ja Gertrud laua taga, millel lebas õhurünnaku ajal juhuslikust killust surmasaanud Luise, käed risti rinnal, ja kuulasid igast küljest linnale lähenevat lakkamatut kanonaadi. Värkstoas tiksusid kellad. Gertrud sosistas midagi. Varahommikul, kui nad kavatsesid surnuaiale minna, peatus nende akna all Vene tank. Luugist ronis välja jässakas linalakk pois, kiiver peos. Ta tuli trepist üles ja koputas uksele, kuid Mischa ja Gertrud ei liigatanud. Puusärki nähes tankist kohmetus ja küsis sosinal: „Papi, kas sul tuld on?“ Kellassepp läitis valgumihkli ja andis paberossile tuld. Venelane pani suitsu põlema, hakkas läkastama ja läks ust enda järel tasahilju kinni tõmmates minema. Gertrud lausus: „Aeg on minna, Mischa...“ — „Minu nimi pole Mischa,“ vastas mees. „Minu nimi on Sergei. Sergei Ivanovitš Lamenné. Mulle kingiti jõuluks helevälge lakaga hobune ja pärast läksime saaniga sõitma.“ Ta kartis, et hakkab kohe nutma, aga ei hakanud.

Tütrega maha matnud, läks ta minema. Gertrudi unenägude inimesed ja imeelukad kolisid nüüd tema päevasesse ellu, nii et mehe kadumist ta vist ei märganudki. Igal hommikul pani ta voodipeatsisse öökapiile helesinise taldriku punase mahlaka õunaga, mis tõmbus krimpsu ja mädanes, enne kui Gertrud jõudis enda järel ukse kinni tõmmata.

Kulunud palituga kurnatud vanatoi oli sadu kilomeetreid maha vantsinud, söönud santide seas andameid ja ööbinud kus juhtub, aga ühel keskpäeval lükkas ta lahti imekombel allesjäänud Lamennéde raamatukogu ukse, kus isegi raamatud olid riulitel reas — tõsi küll, need olid hoopis teised raamatud. Kaminasimsil seisis kell. Vanaätt vajutas salavedrule, võttis unkast võtme, keeras kella üles ja kell hakkas hõbehäälselt mängima Beethoveni kuulsa lõppmängu katkendit. Kuivetu tütarlaps, kes selles külaraamatukogus töötas, vaatas üllatunult vanamehenässi, kes pilgutab kamina kõrval silmi nagu poolpime. Taat päris kogeldes mõisahärra raamatukogu saatust. Tütarlaps kehitas õlgu ja avas toapugeriku, kuhu olid kuhjatud kuldsete ja lillade lõikeservadega raamatud. Sergei Ivanoviitš valis raamatuvirnast eksimatult suurekaustalise köite. Lõi selle lahti ja luges:

Freude, Freude treibt die Räder
In der großen Weltenuhr...*

Ja alles siis märkas ta tuhmunud pliiatsikirja. Ta sättis kellaluubi silmaauku ja tundis ära noorema õe Veera käekirja. Õde oli kirjutanud eikuhugi, adresseerides oma läkituse talle, Sergei Lamennéle: „Kallis Serjoža, ma ju teadsin, et ükskord lööd sa Schilleri lahti just siit kohast ja loed mu kirja. Ema ja isa on juba hoovis lilleklumpide taga maha lastud. Mis minust, Katjast ja Ljubast saab, seda teab Jumal, aga vaevalt õnnestub meilgi... Kas mäletad, kuidas me neid värse lugedes nutsime? Terve igavik on sellest möödas. Rumalukesed unistajad, rumalukesed gümnaasiumiõpilased! Ometi olen ma kummaliselt rõõmus ja usun, et Tema ei jäta meid, seda maad ega rahvast, Tema rõõm ühendab elavad ja surnud, süüdlased ja süütud ning maailm jääb kestma, jääb kestma, Serjoža! Jumalaga, Serjoža, jumalaga, mu kallis, palveta meie eest, nii nagu meie sinu eest Jumalat palume. Schiller tegi meid otsekui nägijaks ning hoidis meid ja meie usku tulevikule. Suudlen leheserva. Tundub, aeg on käes. Jumalaga.“

Järsku Sergei Ivanoviitš mõistis, et tema ees avanenud ajasügavik on koletum kui igavikukuristik. Elu tundus talle niisama kauge ja inimvõõras nagu tema enda hing. Ta oleks tahtnud surra — otsekohe, jalamaid, viivitamata, ja valus oli aduda, et see pole võimalik. Ta suudles raamatulehe serva, kus põiki üle saksakeelsete sõnade jooksis prantsuskeelne pliiatsikirja.

Raamat kaenla all, luup otsaes, läks ta majast välja; mõne tunni pärast oli ta kinni võetud ja maha lastud. Toimikule lisati asitõendina raamat ja Saksa isikutunnistus.

Gertrud elas edasi keset imeelukaid, tiksuvaid kelli ja mädanevate õuntega

---

*Rõõm, rõõm paneb liikuma rattad
Suures maailmakellas...
(Friedrich Schilleri ood „Rõõmule“)

taldrikuid. Kogu tema elu kägardus üheksainsaks päevaks, mis veeres veel kolmkümmend aastat loojangu poole. Lõbustades uusi — vene — linnaelanikke, kes kutsusid teda Lõbusaks Gertrudiks, tantsis ta tundide kaupa ühes ja samas kohas ning laulis ühetooniliselt: „Seid umschlungen, Millionen...“* Ta elas unenäoliste inimeste ja imeelukate keskel ega märganudki seetõttu, kui surm avas talle ukse maailma, kus teda ootas Mischa, ootas Hugo, ootas Luise ja ootas ka rõõmujumal, kes ei õppinudki vahet tegema, mille poolest erinevad saksa ja vene unenäod...

Vene keelest tõlkinud VILMA MATSOV

JURI BUIDA, vene „uue proosa“ üks huvitavamaid autoreid, on sündinud 1954. aastal Kaliningradi oblastis, endisel Ida-Preisimaal. Pärast ülikooli filoloogiateaduskonna lõpetamist õppis igaks juhuks ka kõrgemaks parteilaseks ning töötas aasta partei-komitees. Edasi, kuni tänaseni, on leiba teeninud ajakirjanikuna. Praegu on ta ajakirja „Novoje Vremja“ vastutav sekretär.

J. Buida prokuratuuri-uurijast emalt päritud soontes voolab laagriohvrilt isa valgevene veri. Seega on igati arusaadav kirjaniku huvi saatuse siksakkide vastu. Suur osa vene kirjandusest ju tegelebki aiva saatuse ammendamata probleemidega. Apokalyptilist hingust on läbi aegade peetud vene kirjanduse kindlaks tunnuseks. See on ka J. Buida proosa teema. Andeka loojana on tal oma nägu ja sõna. Kord aimub J. Buida probleemidest Ladina-Ameerika mahlakat märkezlikku maagilisust, kord Euroopa külma kafkalikku karmust.

J. Buida loomingut trükivad vaheldumisi kaks paksu vene ajakirja — „Znamja“ ja „Oktjabr“. Nipet-näpet on ilmunud mujalgi. Debüüt toimus „eksperimentaalajakirjas“ „Solo“ 1991. aastal augustiputši eelõhtul. Jutustus „Don Doomino“ jõudis vene Booker Prize'i lõppnimekirja, kuue parema hulka.

Arvo Pesti

*Kallistage üksteist, miljonid...
(Friedrich Schilleri ood „Rõõmule“)

LUULETAMINE ON

Poes sõrmeküünega
Vikatile nipsu anda
Kuidas heliseb

Kaenlas koju viia
Varre otsa kiiluda
Kahe nurga all

Kui kõrgele painard
Pinnida ja luisata

Niita on nii ilus
Et see on juba etlemine

PÕUD

Simuna pool kaugel raba põles
Anton alasti läks üle luha
Heitis kuiva jõesängi pikali

Varsti hakkas norskama
Hobused tagaväljal korskama
Tõmbasid ketid puruks jooksid koju

Alma-nukuke läks üle luha
Pööras mehe külje peale
Mets ja maa olid suitsuvines

TÜÖHUOS

Astusin naela ropsti läbi jala isa rahustas:
Äh põhja sõnnik! Ei sie tie häda!
Patsivitsikud ammu ummuksesse surnd!

Ja nigu ma oma isa muidu ei usuks
Lõi õemies Hugo mulle tagasikätt
Viel hargi tagumikku na et kõlksus

LÕUNE

Ema nutab õuemurul pada külili
Lõikas kapsapea mooris ajas segi
Äädika- ja bensiinipudeli

Sööme piima-leiba mannergu kiluga

Ema paneb lauale
tohust torbiku
karjamaalt
korjatud
maasi
kate
ga

SISSEASTUMISEKSAM

Rektor Starkopf üksi majas:
Kust tuled? Ah Simunast! Mine õue
Kuuris on savi ja mudel

Vuolimine oli lapse mäng
Savi sai Pedja kalda alt
Jätsin külamehe sinise pia
Kännu otsa metsavälule
Marjulised kiljusid koer ulgus
Sie innustas
Sugulasi juonistasin süega
Iestua õueuksele mujale ei lubatud
Naerdi armsaste

Starkopf tuleb õhta iel:
Mahatreijaid olen ennegi näind!
Mõedab klupiga:

Millimeetri pialt elusuurune!
Kulla poja ei seda ole vaja!
Mis su nimi on?

KOOSOLEK

Venemaalt sissetrüginud tudengid Daumier' süüdistajapoosis:
Sa elasid Münchenis ja Pariisis! Sa oled formalist!

Rektor Starkopf lahkub saalist sõidab ära Moskva
Valab aastaid kipsvormi ühe leninitreija juures

AMSTERDAM
KUNSTIGALERII

Üle saali seinast seinast niit millele lükitud hobuse pabulaid

Teadlasi
Kogunemas
Sümposioonile

EHA KUMAL PAJUD

Külm hiilib ligi
Tukk tükib peale

Näe kui kaugele
Jõudnud juba

Kobin korupist välja
Käin reeteel

KONRAD MÄGI

Maalida Saadjärve ja surra

KOHTUMINE

Jõhvi kiriku uksele
Nagu kokku lepitud
Händeli oratoorium
Ükskord ometi läbi

Orelimängija tuleb:
Saage tuttavaks palun
Kolleeg Saksamaalt
Herr Schubert!

Ulatan käe: Schumann
Vari libiseb üle mehe näo
Ümberringi kahin
Ajaloo tiibade kahin

20. SEPTEMBRI
1957. AASTAL

Lähenevad Järvenpää poolt
Üks lööb rivist lahku
Teeb tuuri ümber Ainola
Kutsub Sibeliuse kaasa

Samal õhtul ta V sümfoonia
Ettekande ajal ülikooli aulas
Liblikas lendab ringi

Juhatab sir Malcolm Sargentin

•
Büst Charlottale
Kel oli kaelas Kivi
Kuid Kivi veeti ära
Pandi lakka luku taha
Vallalt ülalpidamiseks
Aastas kott rukkijahu
Kui Kivi lamas kirstus

Kooliveli joonistas teda
Matuselised pead viltu
Vaatasid ja pärastpoole
Käänasid pildi otse

FINLANDIA TALO PUUPÜSTI TÄIS

Antiikskulptuuride kipskoopiaid
Silmad ilusti tolmust puhtad

Mõni lubjaveega end valgendanud
Samas unustanud maha käe

Esimese rea toolidel hõõgvel
Perekond Carrara marmorit

Jukka Ammondt laulab
Ladina keeles

*KAHE VANA PÕDRAPULLI LUUKERED
SARVIPIDI TEINETEISES KINNI*

Oja kaldal ubalehed pajud
Surra jannu ja nälga

Kaitstesid oma au ja väarikust
Värsikene põõsa taga kargas

Soomlanna loeb pildist välja:

Milleks üldse abielluda
Riiklikust toetusrahast elab
Laste kõrval ise ka ära

SOO PEAL

Panu ütleb vastutulijale:
Sina ei ole põhjapõder!
Sina oled Lompsalu! (J. Aho)

Kati Murutar on
Üks neist Harri Vasara
Lauludest mis jäid
Plaadistamata

Kaigub vabalt ringi

SIMUNA MIES VÕTTIS PÕIDLAKÜITI

Jättis mu Avispial autusse uotama
Jättis Avandusel uotama autusse

Üle põldude läbi vihma kumas Simuna
Kumas läbi vihma üle põldude

Oma naist piab säestma! ütles sõites

KUI MIES JÄEB SELILI MAGAMA

Kerad vajuvad uru ette
Hing ei saa enam vabalt käia
Hakkab plõrisema (Simuna)

VAIM ON NÕDER

Aga liha on valmis

RÕGISEJAD JA ÖHHÖTAJAD

Südamete vallutajad
Titadele koogutajad

Marssisid sisse
Said vastu hambaid

Tõmbusid tagasi
Estraadile kunstinäitusele:

Luule on vanameelne!
Luule on vanameelne!

PORTREE À LA PREVERT

Saddam
 Hussein
 Valitud
 1-meelel
 1-st
 Kui maha lasta 0,11 %
 Nagu ta ei teaks peale
 1-he 1-ki teist arvu
 Meie vareski loeb 3-ni

LIND

Spasski torn on kael
 Viisnurk on hari
 Suurtüki kõrval
 Raudmunad maas
 Vaskkellad löövad
 See on kõõrutamine
 Haub välja kogu
 Maailma kurjust

KIM
 Jong
 II
 Tribüünil

Amatsoonid nuga hambus marsivad kankaanisammul
 Amatsoonid nuga hambus marsivad kankaanisammul
 Amatsoonid nuga hambus marsivad kankaanisammul
 Amatsoonid nuga hambus marsivad kankaanisammul

•
 Mu nägu on
 tuim kilp
 ja pilk
 ia nui

KOSMILINE

Nähtamatu mateeriana
Lähenen kuni näen:

Su ellipsorbüit
On jumala lapergune!

Mõtlen ringi
Ja kaugenen

PÄIKE
RÜNK
PILVEDEGA

Dekoratiiv
vaasis
katuse
kar
n
i
i
sil

a nüüd olid nad siin.

See tundus nii ebaõiglane.

Kas selleks oli vaja reisida paar tuhat kilomeetrit, et taas kuulda kõige vastumeelsemat võõrkeelt? Nad sattusid alatasa mu ligidusse. Või tundus see mulle ainult nii? Siinsed kaks ei kruttinud oma häält küll viimse võimaluseni, nagu piinataks kärisevat ja ragisevat raadioloksu, et vähemalt heli tugevus kompenseeriks ragina. Nõnda tegid enamasti soomlased Viru tänaval — mu kodulinna, Eestimaal.

Ma vältisin Tallinna kesklinna. Aga see oli keeruline, sest mulle vajalikud ametiasutused kõrgusid ridamisi just vanalinnas — soome turistide lõbupaigas.

Ma ei osanud oma kõnnakut ümber teha.

Ei osanud. Ei tahtnud?

Ma ei võinud alluda matsakate tossuliste naiste sisendusele, et õige on vaid nii: ikka raskelt ja tümpsudes.

Aga nende naer oli mõnitavalt hukkamõistev.

Neil oli ometi vabadus hukka mõista — teiselaadset rüetust, kõnnakut, elustiili. Ja mul oli vabadus põgeneda. Oma kodulinna tänavatelt. Vanalinnast, kus ma alati olin armastanud jalutada, ringi lonkida, mõtteid koguda. Nüüd jäi mulle ainult tuuline merekallas ja park. Kui seegi?

Oli äärmiselt tüütu omada tantsijatari kõnnakut linnas, mida enamik saabujaid peab vaid suureks lõbumajaks, ei muuks. Riik oli liiga kaua uhkustanud, et meile pole vaja ühtegi bordelli. See suurriik, mille lagunemine jättis järele uhiuued väikesed vabariigid, kus ometi kiideldi sajanditevanuse ajalooaga. Aga ajalookõnedest polnud abi, sest naabrid nägid enamasti üksnes seda, mida nad näha tahtsid. Ja aegade algusest peale on kõik sissetungijad tahtnud rüvetada, häbistada ja vedada orjusse laastatud maa naisi. Võluvaid ja vähem võluvaid, noori ja üliküpsed. Naised on ikka ja alati olnud sõjasaak. Miks mitte siis ka selles uues Eestis, mis on äkki kogu maailmale valla?

Ma tahtsin unustada.

Ja nüüd olid nad jälle siin.

Soomekeelne jutukõmin nagu pidev meeldetuletus.

Saksamaa ühele kolkalikult kuurortlikule poolsaarele oli saabunud tõlkijaid kogu Euroopast. Jah, tõesti. Miks siis mitte ka Soomest? Oli mõttetu lasta sellel oma tuju rikkuda. Sama mõttetu nagu tõmbuda kõssi soomlannade parastavaist naerurünnakuist Tallinna kesklinnas, minu kodulinna.

Nad ei naernud ju, need soomlased. Veel mitte.

Ma teadsin ammu, et ma ei saa oma tantsijatarikõnnakut peita ka

madalates kingades ringi vantsides. Soomlannadele nii iseloomulik raske ja mehine astumine nõudis minult üleloomulikku pingutust, nagu esitaksin oma elu kõige keerukamat tantsunumbrit. Kord, kui selle kõnnaku omandamisega taas ametis olin, pakkus üks tuttav mulle abi. Kas ma tõesti ei ole jalga välja väananud? See võivad olla isegi luumurd? Või lihaste kramp? Tantsijatele nii iseloomulik. Ma ei tohtivat endasse nii hooletult suhtuda! See valugrimass mu näol? Ja vigastusest moonutatud kõnnak...

Puhkesin tookord taltsutamata naerma. Peaaegu sama kiledalt kui mind pikalt ülalt alla mõõtvad välisturistid. Sellest abipakkumisest alates leppisin lootusetu paratamatusega, et mu kõnnak kuulub mu juurde sama lahutamatuult nagu mu liiga suur ja liiga meelas suu. Liiga meelas? — see oli meestelt kuulnud määramatu. Kõike, mille pilk peatus, tähistati viimasel ajal Eestimaal sõnaga „liiga“. Ainult märkamatu, eristamatu, tänavapildis lahustuv, sulanduv, kaduv võis loota selle uue Eesti laastatud ajajärgu rahulikule üleelamisele. Õigemini olelemisele, hinges püsimisele. Keelel kaebused argipäeva viletsusest ja tuleviku haaramatusest.

Minul ei olnud millegi üle kaevata, sest minu olemasolu iseenesest põhjustas juba teiste kaebusi. Tundsin ennast peaaegu õndsana, kui neid kaebusi, rünnakuid, etteheiteid oli vähem. „Tema, see tantsijatari kõnnakuga, tema on üks neist, kes naudib uue riigi hüvesid,“ lugesin ma möödujate pilkudest. „Nemad, need naised on Eestimaa häbis ja häbistamistes süüdi! Nemad, keda märgatakse, kui ometi enam ühtegi korralikku naist märgata ei tohiks, sest juba üksnes märkamine iseenesest on võimaliku kõlvatuse, enesemüügi tempel. Rikkusest, mis neil käeulatuses ja kõigil ülejäänutel mitte. Ei orjavatel eesti meestel ega imetavatel eesti naistel, ei paksudel ega kõhnadel, ei pikkadel ega lühikestel, ei kellelgi ole seda võimalust, mille loodus ja eesti veri nendele iseenesest on kätte mänginud. Kantagu loori, istutagu kodus! Niiuguse välimusega...“

„Ma ei ole ju ilus,“ olen alati tahtnud neile parastavatele naerurõkajatatele vastu hüüda.

Nüüd otsitakse mind siit, sellel Saksamaa kolkakuurordi euroopalikul nõupidamisel ja leitakse vaid tunnuse järgi: „See ilus naine!“

Ja imetleva sõnumi tooja ei mõista, miks ma nii sunnituult naeratan. Siin, Saksamaa kolka, tähendab hellitav tunnusmärk „ilus naine“ vist tõesti midagi muud, hoopis muud... Ja ometi ei suuda ma hoiduda ebameeldivast võpatusest, sisemisest vastikusvärinast neid sõnu kuuldes. Ja juba olen ma eemale peletanud lahke sõnumitooja, heasüdamliku sakslanna, kes lootis mind selle sõnapaariga rõõmustada, emalikult turgutada, seltskonda liita.

Seltskonnas on jälle ees need soomlased.

On peaaegu ebaviisakas, kui järsult ma nende pidulauda väldin ja ühinen täiesti võõraste inimestega, kes ei kuulu meie tõlkegruppi. Töö on toimunud rühmades. Ainult paar päeva, aga juba viibatakse ja hõigutakse üle suure saali tuttavlikult, nagu otsitaks kadumaläinud pereliikmeid.

Ma eraldun.

See on paremal juhul imelik, halvemal juhul ülbe.

Aga ma ei talu soome keelt oma läheduses.

Vähemalt sellel viimasel pidusöögil enam mitte.

Sitke ja kõhetu soomlane jääb ometi otse mu ette. Üle kolme laua ja siiski otse vastas. Iga kord, kui unustan, et just otse ei peaks ma vaatama. Ei salatit süües ega kalatoidust luid välja uuristades. Ja magustoidu kirsikivi on kurku minemas, sest soomlane oli hetkeks meelest läinud ja ma tõstsin pea.

Kael on krampis sellest viltu vaatamisest ja nüüd me põrnitseme ometi teineteisele otsa, nagu ei tähendaks mu pikkade tõlkepäevade edukad mööda-hiilimised mitte midagi. Me oleme ühes rühmas, aga meid ei ole tutvustatud. Meid vist ainsatena mitte. Millalgi ta nimi ju öeldi, aga ma ei mäleta, ei kavatsegi mäletada!

Ja ometi on mul tunne nagu Viru tänaval. Seal, kus ei saa sammugi edasi ega tagasi ilma soomlaste häälekõla kuulmata. On võimatu, et kuuleksin seda neetult painajalikku keelt üle kolme laua. Miks pean ma ka kolkareisil Euroopa pärapõrgusse põrnitsema üht soomlast, kes võib nädalate ja kuude kaupa lugeda eestlaste kohta oma ajalehtedest õiglast kriminaalkroonikat. Petiseid nii ja nii palju, vargaid veel rohkem, kõrgharidusega prostituute varsti kogu Soomemaa täis. Enne eesti neide on pornofilmidest esinenud tuhanded muust rahvusest naised. Paljude tee ekraanile ja tippu on alanud paljaste tisside ja pepu näitamisest. On alatu irvitada eesti kaunitaride üle, kui eestlannad on pornotähtedena alles oma tähelelennu alguses?

Aga nad irvitavad siiski.

Talutades oma käevangus soota, tossudes ja puhvpükstes olendeid, ei suuda välisturistid jätta öelutsemata. „Kas kõik teie miniseelikutes neid on prostituudid?“ uurivad nad malbelt ajaleheveergudel. Neil oleks piinlik midagi sama jultunut ja solvavat uurida Pariisi naistelt, kelle miniseelikud on märksa enam pingul kui eestlannadel, kontsad kõrgemad ja puusad kõndides liikuvad. Pariisis oleks nende küsimus provintslik nõmedus, Eestis üks kõikvõimalikke himuruse liike, mida on võimaldanud eesti enesemüüjate piiritlematus. Eestimaal on õigupoolest piiritlematuks muutunud kõik: vaesus, rikkus, vale, alatus, pettus... Väike riik on õiglussõnadest üleüllastatud, õhk on neist paks ja need ei mõju enam. Inimene, kes räägib „alatuses“, tundub lihtsameelse või petisena. Või lihtsameelse petisena?

Kaunis naine, kes ilkuvate soome turistidele kinnitaks, et mitte kõik eesti naised pole müüdavad?! Ta ei oleks õilis ega korralik, vaid lihtsalt naeruväärne. „Litsi välimusega ei tasu kippuda daamiks,“ arutles mu vanaema soomeugriliku otsusekindlusega. Miks loodan nüüd soome suguvendadelt vähemat otsusekindlust kõigi „liiga“ võluvate eesti naiste mõõtmisel, lahterdamisel, ihaldamisel? Ja põlgamisel.

Tõstan hajameelselt pilgu veiniklaasilt ja süüvin üle kolme laua kiirgavatesse silmadesse. Need silmad püüavad välistada hinnangut, aga ei pöördu kõrvale. Pilgus ei ole avalikku himurust, mis Tallinna tänavail tuivavatele soomlastele kohustuslik. Ei ole kutset, naeratust, suhet. Isegi mitte põlgust, eitust!

Ainult üks soomegrilane võib naist nii suletult põrnitseda, nagu püüaks lahendada mõne tehnikaviguri isepäist saladust. Nii ei vaadata elusolendit?! See on ka eesti mehele nii omane vaatamisviis: rongides, lennukites, võõrastes pidulaudades. Nad on olemas ja neid ei ole ometi. Iga „liigne“ küsimus paneks nad tõrjuva lühidusega vastama, eemale tõukama, jäädavalt sulguma — vähemalt selle küsija jaoks.

Ma ei lase endal seda viimast õhtut ära rikkuda.

Joon veiniklaasi põhjani, vabandan ja lahkun. Liiga vara? Mis parata. Pea lõhub valutada kõigist neist tõlkeseminaridest. Ja ma ei kavatse seekord peita oma tantsijatarikõnnakut. Olen liiga palju joonud punast ja hõrku veini, mis purju ei tegevat. Aga madala ja raske kõnnaku teesklemiseks peaksin täna õhtul olema täiesti kaine, sest mu jalas ei ole vanad, lääpatallatud kingad, vaid üle hulga aja tantsisklen ma kõrgetel kontsadel. Kui hea on neil üle põranda liuelda, peaaegu parketti puudutamata, ühegi tooli otsa komistamata, neist kergelt mööda libisedes, kohmakaist tõusjatest mööda vääneldes, õõtsudes, paindues. Ah, kui hea on tunda oma kehaliikmete kuulekust! See on peaaegu tants. Esimene tants üle hulga aja... Millal ma tantsisin viimati laval?

Millal tõeliselt tantsisin?! See küsimus torkab end minusse nagu väike, õel ja hästi rihitud pistoda. Veel mererannas tajun meeleheitlikku torget, mis mu hetkelise triumfi muudab ahastuseks. Seisan, õlg männi vastas, ja nutan. Aga pisarad uhuvad äkki välja teadmise, et mu saalist lahkumisele oli aplodeeritud ja tasakesi imetlevalt vilistatud. Üks vanem härra oli end mu teele komistanud ja ma libisesin temast ometi mööda: kukkumata, langemata, nagu seal, prožektorite säras, õige ammu... Lennata, püsida, kuni muusika kõlab. See polnudki ju nii ammu. See oli.

Kuivanud pisarad meenutavad ennast ebameeldival moel. Lohistan ennast mereni, et silmi loputada. Miks ma õigupoolest enam ei tantsi? Et raha ei maksta?! Justkui varem oleks rohkem makstud. Ma ju tahan. Ma ei suuda, ei jaksa — olla tantsimata. Ma tahan, igatsen... Ja vean ennast tagasi hotellimüraka suunas, nagu poleks ma eales libisenud üle saalipõranda, poleks kunagi tantsinud.

Kingad on liiva täis.

Ma ei tantsi enam. Kas tõesti mitte kunagi?

Kui longin lifti suunas, on mul täiesti ükskõik, et näen seal tavalises eraldatuses seismas neid kahte neetud soomlast. Neetud? Miks nad õieti olid neetud? Ma olen koos mereveega kõik mälust pühkinud, jäänud on ainult valu, igatsus, meeleheide. Ma olen kusagile poetanud selle liikumisõnne, mille pärast tasus elada. Ma ei tantsi enam, sest et „tossulised“ peavad vaid tammumist õigeks tantsuks? Tantsimine ei tohi olla kütkestav, paeluv, magnetiseeriv, sest see on... kõlvatu? Nad ei ütle seda otse välja, aga muigavad alaväärstavalt ja viitavad soome kuulsatele moderntantsutruppidele. Ma olen neid kõiki näinud, ma tean. Naine ei tohi peljata „inetust“, naine peab olema vaba völlumispüüdest, erootikast. Aga iga tants, mis ei ole „inetu“, on paratamatult veidi erootiline. Nagu on isegi ülearu erootiline mõni eriline kõnnak keset ülejäänute rasket

astumist. Mitte igal baleriinil, mitte igal tantsijal pole lummavat käimismaneeri. Nagu on vähe võidujooksjaid, kes võivad jooksu kaunilt, magnetiseerivalt, filigraanse jooksusammuga, mis tundub tantsuna.

Lifti juures seistes meenuvad mulle kellegi sõnad: „Sa käid tantsides, sind on võimatu märkamata jätta.“

Ma ei mõtle enam, kas see oli meie uuel ajal kompliment või pilge. Ma mõtlen, kas tõesti on üle-saali-käimine ainus tants, mis mulle on jäänud. Ülejäänud on soomlaste, sakslaste, ameeriklaste päralt. See naiste mehelikult jõuline ja „inetu“ tantsustiil, mis teeb tantsija sama sootuks ja isikupäratuks nagu tsaariaegadest pärit balletikoolitus.

Ma vaatan soomlasele väljakutsuvalt otsa.

Või oli neid kaks? Aga see teine jääb tusedusele vaatamata — või just oma kogukuse pärast? — alati kuhugi varju ja tagaplaanile. Sellel ühel, keda ma alati näen, kuigi näha ei taha: tal on peened, kütkestavad, erootilised käsivarred. Just sõna „erootiline“ on kõige õigem neid käsi iseloomustama.

Sellel ühel ja ainsal on käed, mis sobiksid tantsijale. Ja juba üksnes nende käte pärast saadetakse teda nüüdses Eestis tuleriidale. Meelitatakse ennast müüma, alatult ja salakavalalt. Aga soomeugrilikuna ei tea ta suguvendade enesemüügist ometi midagi. Mida teab ta siis üldse? Tema, kelle keelest ma tahtmatult aru saan. Aga ma olen võimetu oma vastumeelsuse ees.

Ja selle mehe käte ees.

Käte ees, mis ei sobi põrmugi tõlgile, kirjutajale, laua külge needitud bürokraadile.

Ma vaatan nende käte omanikule otsa kogu oma soomeugriliku jonnakusega. Ma usun temast kõike teadvat, sest eestlaste ja soomlaste vahel sageli muud ei olegi kui „kõikteadmine“. Ja midagi enamat kumbki pool teada ei soovi.

Siis taipan ma, et mind kõnetatakse.

Miskipärast inglise keeles.

Siin, saksa tõlkijate kokkutulekul? Kõigi nende päevade järel, kui kogu Euroopa tõlgid on püüdnud üksteist üle trumbata saksa keele nüansside tundmisega. See tantsijakätega mees kõnetab mind inglise keeles?

Oma hämmastuseks kuulen ennast rääkimas soome keeles.

Paar lauset küll, aga loomulikult ma ei kavatsenud... See veel puudus? Öises liftis, nutetud silmadega ja veinist kihevilt. Kas tõesti on võimatu jätta suguvendadega vennastumata? Isegi pärast rahvuslikke verepilastusi, häbistusi, soomlaste bordellilaupäevakuid, nagu olid kord kuulsad stahhaanovlaste töölaupäevakud?!

Ma olen iseendale tüütu.

Ja mees on nii ehteestilikult tõsine ja sõnaaher. Või oli ta siiski soomlane? Aga miks tundub ta pärast neid lärmakaid sakslasi, vilistavaid kreeklasi, laulvaid hollandlasi...? Miks tundub ta nii koduse ja maavillase moega? Nii tuttavlik? Ka aupaklikult kummardades ja inglise keelt kõneldes?

Ma olen liftis ühe suguvenna leidnud.

Mõni uudis, Tallinnas leiab neid Viru tänavalt iga päev.

Ja ikkagi olen ma oma leiust rabatud. Ma leidsin... soomlase. Esimese tuttavliku soomlase. Või on nad alati sellised olnud, see sugulasrahvas. Ja ma ise olen midagi lootusetult ära rikkunud. Meie ise. Meie, kes me neid ju nüüd „põtradeks“ narrime. Ärakadunud pojad ongi kõik kaduma läinud. Need soomeugri isad ja emad, vennad ja õed. Need, kes oleksid võinud olla ja jääda. Jäänud on vaid „põdrad“.

Ja see mees minu vastas — liftis.

Näen sel ööl täiesti uue unenäo.

See on hämmastav ja olen uneski hämmastunud. Kogu mu elu on vähemalt unenäod olnud sarnased nagu ühe filmilavastaja toodang. Maailm mu ümber võib ju muutuda, aga midagi kodust on kaugustest ikka kaasas — mu unenäod.

Inimkond ihaldab enamasti pilte, mina igatsen pilte vaid unes, et need tuletaksid mulle meelde mind ennast. On üks unenägu, mida ma hakkasin nägema sellest hetkest peale, kui suur orkester tõusis vaikselt ja aupaklikult püsti lapspianisti sisenedes. „Ta on ju laps! Miks nad püsti tõusid? Missugune liialdus! Laps jäägu lapseks!“ sisistati mu ümber. Seda sisinat olen kuulnud hiljem läbi oma unede. Jäägu sinna, kus on ta koht. Laps jäägu lapseks, naine naiseks, juut juudiks, venelane venelaseks, neeger neegriks, vilets viletsaks, mõistmatu mõistmatuks, jäägu, jäägu, jäägu, jäägu, jäägu... soomlane soomlaseks.

Aga soomlane istub ses iidses unenäoski mu kõrval. Ma ei tunne ära oma tuttavaid unepilte, kuigi on sama kontsert ja sama lapspianist. Ma ei kuule sisinat, ei näe igikorduvaid tuhme värve. „Nii palju prožektoreid,“ mõtlen ma, „lõpuks ometi on nad aru saanud, mida see laps suudab... kõik lapsed... naised... neegrid... juudid...“ Pimestav valgus kiirgub mu silmadesse, tuttavlikult tundmatu soomlane haarab õrnalt mu kää. Ja siis plahvatab muusika.

Ja ma näen, kuidas kogu orkester tõuseb koos minuga, tõuseb publik, et tantsida...

Tahan hüüda, et see on parim tants, mida maailm suudab pakkuda.

Ärkan.

Otse mu silmades tundub olevat päike ja mu käes püsib kellegi soojusõrnus. Elan hotelli kümnendal korrusel ja päikeseketas surub end lausa vastu aknaklaasi, justkui nõudes sisselaskmist.

Sööstan külma duši alla, et ometi kord pihust pesta veider õrnus ja soojus. Kummaline ja võimatu? Just ühes käes, küllap päike paistis peale. Aitab müstikast. Punane vein, kreeklaste imetusvile, merelained ja saksakeelsed kõned on mind poolsegaseks teinud. Aitab.

Loomulikult seisab soomlaste paar lifti juures, nagu oleks seal oodanud kogu öö. Püüan oma näoilmet kohendada argiseks, pühkida maha enneolematu unenäo jäänused... Ma peaaegu ei märka neid. Eriti üht: kõhetut, sitket ja väga tõsist, kes julges tungida mu unenäku, et vormida ümber lapseast tuttav unepilt. Missugune jultumus, sisendusjõud, soomeugrilik kangekaelsus!? „Soomlane jäägu soomlaseks,“ tahaksin ma hüüda.

Siis on mees kuidagi poolpõiki mu ees ja räägib ettevaatliku alandlikkusega taas midagi inglise keeles. Ühele soomlasele ei sobi ometi alandlikkus. Eriti eestlasega vesteldes ja veel kõige vähem — Soome ajakirjanduses igati häbistatud eesti naist kõnetades. Austus on nõme, silmakirjalik. Ja nii meeldiv.

Tunnen unesoojust oma pihus, punastan, vihastan ja ründan meest soome keeles, mis on saksa sõnadega segiaetuna peaaegu arusaamatu. Aga mees ei kortsuta kulmu, ei palu korrata... Võib-olla uinub ta mõistus samuti nagu minu oma ja ta näeb ilmsi edasi vaid üht unepilti, mis tegelikult on ju võimatu.

Jah, päris võimatu.

Võimatu nagu rääkida soome keelt, kui on päevade kaupa harjutatud saksa kõnekäände. Nii püüan ma seletada oma seosetuid lauseid.

Tüse soomlane teeb äkki suu lahti ja teatab, et ta on Berliinist. Soome keel olevat üks ta teenistusvõimalusi.

Rõõmustan mõõdutundetult veidra soomlase ootamatu ümbermoon- dumise üle päris tavaliseks idasakslaseks. Ah siis sellest tema venemaalik hõng — minu jaoks. Siis sellest täielik sobimatus soomeugrilaseks, kinniseks ja põikpäiseks soomlaseks. Või veel kinnisemaks ja jonnakamaks eestlaseks?

Lobisen ümbermuundunuga saksa keeles, et mitte teha end lõplikult narriks punastava kogelusega sitke soomlase ees. Ma tean, et peaksin suutma taastada oma vastikustunde, mis pärit Viru tänavalt, Tallinnast, kodulinnast. Aga sõna „vastikus“ jääb äkki tundelise katteta. Ma ei taju midagi, mida peaksin. Ainult soojust käes.

Kus on mu naiseuhkus?

Kus... vastikus?

Söögisaalis pörkun soome keelt rääkivast paarist nagu kummipall, mis ometi leidnud õige põrgataja. Torman kreeklaste, sakslaste, inglaste juurde — kõige suuremasse hommikusöögilauda, mida olen alati vältinud. Ma naeran, naeran ja lobisen, valdan saksa keelt tujutõstvamalt sakslastest endist. Ei ühtki komistust, mu naljad on mõistetavad, kogu laud müristab naerda. Ja see on sama valgusküllane naer, nagu oli hommikune muusikaplahvatus. Ma tajun naeru vastupeegeldustes ammuunustatud tunnet, et olla „ilus naine“ ei ole häbiasi. Ei olegi häbi?! Särada, kõita, kütkestada.

Ma turtsatan valel kohal ja see häälightsus on pigem sarnane nuuksega. Meie hommikulaud ei naera enam, sest pole naerutajat. Väldin soomlase silmi. Ikka on ta otse mu ees, kuigi söögisaali teises nurgas. Püüan põlata meest ja jälestada ennast.

Aga ma tunnen muud, tunnen kogu kehas hommikuse unenäo plahvatust. Ja ma tahan ära, vähemalt sellest rikkalikust hommikulauast.

Heidan seltskonnale viimase nalja, kuulen viimast naerukoori kui hüvastijätuaplausid. Siis põgenen üle saali ja seekord pole mul vaja teeselda tümpsuvalt rasket, lohisevat kõnnakut. Vean ennast laudade vahelt läbi nagu surmavalt haavatud loom, kes vaid ise oma haavast teadlik. Raisakullid, need tiirutagu teadmatuses. Veel pole saabunud nende tund. Raipesööjate hetk, parastajate rõõmuratas, naeruvääristajate pidu.

Veel pole ma — „müüdnud“.

Veel pole müüdnud kogu Eesti, kuigi parastajad ja itsitajad püüavad seda oma elu triumfina kohale manada. Manatakse poliitiku, manatakse kultuuri, manatakse eneseteostust. Püütakse porri tampida kõike, mida tampida annab, sest okupatsioon on justkui vaid selleks olemas olnud, et uut Eesti Vabariiki kõntsa uputada. „Rahvas“ tegi kord kommunistlikku revolutsiooni, nõudes võrdsust ja intelligenti hävitamist. Ja harjumust mööda nõuab „rahvas“ võrdsust ka nüüd: võrdselt naisi, võrdselt peigmehi, võrdselt mõistust, andeid ja ilu. Või muidu algab uus mäss ja ülestõus, uus revolutsioon!!

Ma ei ole eriti võrdne iseendaga, kui ma üle hommikusaali komberdan. Kui erinev on see saal võrreldes eilse peoga? On see üldse sama saal?

Ma hiilin soomlasest mööda, pilk maas.

Mul pole õigust teda põlastada, kuigi põlastamine on nakkav ja „põtradeks“ ei saada üleöö. Enne on olnud soomlaste matkad „kirpputorile“ ja tuhanded kaunid eesti näitsikud, kes end rahumeeli müüvad, sest „hullemat okupatsioonist ometi pole“, nagu kuulutavad kõige aatelisemad rahvaskaaslased. Eestit on venelaste haardes tervikuna vägistatud ja meie neidude hooramislembus on vaid selle vägistamise avalik tunnistamine, et nüüd uues ja vabatahtlikus vägistamislaines vähemalt Soome markasid teenida. Sõna „okupatsioon“ õigustab kõike ja mida haritum on naine või mees, seda parema eneseõigustuse ta enamasti leiab.

Ma ei taha ennast enam ühegi soomlase ees õigustada.

Ega süüdi tunda...

Hiilin mööda lauast, kus peaks istuma soomlane. Ei vaata vasemale ega paremale. Ja ometi pidanuks ma vaatama, sest mees seisab hoopis lifti juures.

On hämmastav, kui täpselt me viimasel ööpäeval teineteise sabas kõnnime. Nagu jälitusmaani või saatusliku lõngakeraga seotult. Kord on mees seal enne, siis — mina. Aga me seisame nagu soomeugrilikus auvalves. Meie, kaks ainsat tõelist ja verepuhast soomeugrilast, selles kirevas keeltepaabelis. Taas oleme auvalves lifti juures, justkui peaks meid taevalikesse kõrgustesse tõstetama. Mitte lihtviisil vedama, sellel endisel idasaksa territooriumil, kus on nii ida kui ka lääne poolt tulijaid.

Aga tema tuleb ju õigupoolest põhjast.

See soomlane.

Tuleb Lapimaalt. Minu jaoks — peaaegu põhjapooluselt, sest temas ei ole midagi tavapäraselt „läänelikku“. Seda vaevuaimatavat võõristust, et hoolimata seltskondlikult sujuvast jutuvadinast kuuluvad „läände“ ja „itta“ täiesti erinevat liiki inimloomad. „Läänlasele“ võib loomulikult jätkuda püsivat huvi nagu loomaaias mõne eriti haruldase eksemplari ees. Aga puuri juurest tohib ometi järsult lahkuda ja sama järsult katkestatakse „idaga“ vestlusi, lepinguid, naeratusi. Tema ei katkesta? Aiman ma.

Ma olen harjunud vaevuaimatavat ette aimama. Tõeliselt avameelne saab olla väga väheste „läänlastega“, ülejäänutele tuleb puistata söödaks nalju, teravmeelsusi, paradokse. Nagu puistatakse ründavatele tuvidele saiapuru. Või

varblastele. Või oravatele. Või olgu nad kas või luigid. Me suhtleme üksteisega nagu loomadega, sest et ühtne inimkeel puudub. Meie oleme „läänlastele“ jätkuvalt puuriloomad, kes hoolimata lõvilikkusest või karulikkusest või panterlikkusest eales ei ründa, ei välju, ei ole arvestatavad: võrdse partnerina, teadjana, taipajana. „Puurilikuga“ suheldes võib ka kõige ausam „läänlane“ avastada endas salajase kalduvuse petturluseks, olgu või õige väikeseks sulitembuks. „Puurist“ põrnitsev „lõvi“ lihtsalt mõjub nii ja pärast on võimalik seda nimetada „Lääne“ abiks, sest abi on see ju igal juhul — neile puurist tulnuile. Vähemalt suhelda vaba maailmaga. Ja seepärast sarnanevadki paljud vaba maailma elanikud minu jaoks nende ründavate „vabadega“: varblased, tuvid, tihased, hakid ja lõppude lõpuks kaunid luigedki. Vabalt ligi tormates on nad harjunud oma tahtmist saama — löbustage, naerutage, olge huvitavad! Milleks muidu on teid seal „idas“ nii pikalt kinni hoitud: nüüd te peaksite olema vähemalt originaalsed ja natuke veidrad, et võiksite teid taluda, oma seltsi võtta. Ja loomulikult ma tean, kuidas olla „naerumasin“, olla vastupandamatu. Ma tean, kui lühikesed, täpsed ja vaimukad peavad olema mu avalikud etteasted, et aplausi kestus oleks peaaegu võrdne kõnega. On see siis nii väike oskus? Tillukese rahva puhul on see aeg-ajalt ainuke, millel on tähtsus, mis veenab. Õigupoolest ainult kõnega võib „puurilooma“ seisusest välja pääseda, end inimeseks kõnelda... Ja ehk seepärast põlastataksegi omakeskis just seda võimet. „Lobiseda oskab igauks,“ ütlevad nad, need minu vapralt asised soomeugrilased — mu eestlased.

Agaga nüüd seisab mu vastas liftis see soomeugrilane ja tal on kuidagi liiga tõsine ilme. Jälle see sõnake „liiga“?! Me vahetame mõttetuid lauseid justkui vestlusõpikust, mida veel trükitud pole. Mulle on pandud Tartu ülikoolis soome keele ja kirjanduse eksamil kõrgeim hinne, mind on õpetanud Soome televisioon. Agaga nüüd moodustan kõnekujundeid, mille sisu on ilmselt arusaadav ainult mu vastasseisjale, sest et ta mind sugugi ei kuula, vaid lihtsalt jälgib, silmitseb. Nõnda ei teeks ükski tõeliselt „läänelik“ mees, kelle pilgust on enamasti näha, et ta minust ja üldse „ida“ naistest kõike teab, mida tal teada vaja, ja ülejäänud suuliigutamisele oleks vaid formaalsus, kuni mu esimese... naljani. Ja siis oleks kõik tavaaskeemina paigas.

Siin ei ole midagi paigas.

Suhtlemine on kohalt nihutatud. Suur tõsidus ripub soomeugrilase kohal, kes ei ole eestlane ja on ometi kuidagi sugulaslikult lähedane, tuttavast tõust. Agaga kohalt nihutatud tõsidus tõuseb lendu ja laskub minu peale raske musta pilvena, nii et ma unustan isegi eestikeelsed sõnad, millest soomlane väitis ometi aru saavat: lihtne kõne, liftivestlus, arutus ilmast. Agaga midagi lihtsat ei ole kusagilt võtta, kui kitsukeses liftis tiirutab ringi soomeugrilik sünge tõsiduse pilv, püüdes jõuda otse mu olemuseni.

Äkki lipsab mult ootamatult mälestus möödunud lustlikest ja edukatest päevadest: üks tabav saksakeelne naljatus. Mees naeratab ja naeratus peletab hetkeks tõeraskuse kaugemale. Pilv teeb veel viimase rahulolematu tiiru meie peade kohal ja kaob. On vähe naeratusi, mis loovad inimese, nagu Jumal löi

maailma. Soomeugrilasel on niisugune. Võib—olla on see just soomeugrilaste eelis kogu naeratleva ja vallatleva maailma ees? Nii vaikivad, tõsised, naeruarvujuta, et naeratus sünnib lõpuks tõesti juba millestki enamast. Eestlasi võib pidada väga igavaks rahvaks, kuni ei ole nähtud üht nende haruldast naeratust. See võib äkki pakkuda end kõige ootamatumas kohas: mõne autojuhi, elektriku, teetöölise, kaubavedaja näol. Naeratus, millest ei ole õieti mingit tulu, millel pole otstarvet, mis lihtsalt on. Sellel süngel ja karmiilmelisel, aeglasel ja pikatoimelisel rahval on kummaliselt kelmikaid, sarmikaid, vastupandamatuid naeratusi ilmutamas end kõige erinevates inimkihtides. Seepärast usun mina, et see on rahva omadus.

Ja nüüd — vahtides ebaviisaka avalusega soomlase naeratust, mis muudab ta näo täiesti teiseks, uueks, kütkestavaks ja põhjatuks, olen äkki veendunud, et see on soomeugriilik omadus. Mulle meenub: ma pole ju varem eales näinud soomlasi naeratamas, ikka vaid Tallinna tänavail müriinal, kärinal, üleolevalt naeremas.

Komistan liftist välja ja unustan täielikult euroopaliku viisakuse, unustan hüvastijätku.

Alles oma toas meenub mulle, et on ärasõidupäev ja tõenäoliselt ei näe ma seda... toda... keel tõgub... meeled hakkavad vastu... Mu mällu ei ilmu sõna „soomlane“, hoopis sõnad „soomeugrilane“ ja „naeratus“. Veel on vastuseis nii tugev, et „soomlane“ seostub vaid räuskava pealinnaga, lõbutseva sadamaturistiga. Ma ei näe teda enam ja ongi hea! Nagu ma neid kõiki Tallinnas veel vähe näha ja kuulda olen saanud?!

Millegipärast väljume hotellist täpselt ühel ja samal hetkel. Ronge läheb päev läbi, aga meie tahame tuuliselt poolsaarelt, neilt romantilistelt liivaluidetelt, mis meile pole põrmugi romantikat kinkinud — tahame siit kaduda täpselt ühe ja ei mingi teise rongiga.

Mees suitsetab.

Ilma naeratuseta on ta täiesti tavaline sitke soomlane, keda pole vaja ometi peljata. Ja veel vähem peaksin kartma tüsedat paarilist, kes polegi ju üldse soome sugu.

Alustan oma viisakat euroopalikku hüvastijätku. Mis sellest, et vaid soomeugrilased omavahel. Nad sõidavad ära taksoga. Rajuse ja tuulise ilmaga tõesti parim variant! Pakun end rõõmsalt taksosse, sest kogu Euroopa naerukülluse järel tundub soomlase raskemeelne tõsidus lausa vennalik.

Ja kohe kahetsen. Eesti naine? Ja tükib ligi... mida on neilt muud oodata? Soomlaste autodesse trügimist, taksodesse kippumist.

Soomlane, kelle nime ma ikka veel ei mäleta, on kuidagi liiga ruttu päri. Jälle see sõna „liiga“. Ja kui takso saabub, on ta taas liiga ruttu ja tõsiselt valmis koos minuga tagaistmele istuma, kuigi sakslane ei unusta oma „ida“ päritolu ja pakub härrale lahedat paika eesistmel.

„Miks te nii kummaliselt vait olete?“ küsib ta korra tahapoole.

Ma ei vasta, et küllap soomeugrilased on alati veidralt vait, kui nad kord millegi läbi on vaikseks ehmatatud. Ma võtan kokku oma viimase jõu ja paiskan

õhku veel paar vaimukust, et sakslase süda sätku saaks ja ta selja pööraks. Et jaamas lõplikult mu elust kaduda.

Soomlane ent ei kao kuhugi. Kuidas saakski üks soomlane nüüd veel eestlaste elust kaduda? Kõik sõltub vaid kohast, mis tal edaspidi meie jaoks on. Kohast, naerust ja naeratuses...

Mu vastas restoraniistmel naeratab ta üha sagedamini.

Otsisime asjatult istekohti, kuni mees toppis oma rasked kohvrid restoranilaua alla. Kohvrid nagu kavalpeal, kes peidab pangast röövitut. Nagu diplomaadil, kes veab salajasi riigipabereid. Või lihtsalt nagu soomlasel, kelle meeled on Lapimaa lihvinud arukaks, ettevaatlikuks ja natuke taiatundlikuks.

Mina olen vist lihvinud midagi muud. Igatahes kohvreid mul pole, üksnes reisikott, millele ma ise uue luku peale olen õmmelnud. Ikkagi isalt päritud armsaim helesinine reisikott... Miks seda ühe lukurikke pärast minema visata? Tõelised daamid ei parandavat isegi sukki, sokke, ei õmblevat ammu enam kleite, aga mis sellest! Mina nuputan, parandan, õmblen... Kuid lihvinud olen ma muud, hoopiski mitte õmblemist. Kõneuskust. Ja rööme. Ma tean, mis on rööm ühest banaanist lõunasöögiks, sest uue raamatu ma lihtsalt pidin ostma. Rööm soojast bussist. Rööm ühest pähklist, mille maigust jätkunud vahel nädalaks.

Need on vapustavad röömuallikad. Ja täiesti omad, sest ükski tõeline „Lääne“ inimene ei suudaks niisugust röömustajat enam päris tõsiselt võtta.

Ma vestlen, see ei ole soomeugriilik. Just seda olen ma lihvinud!

Vestelda poolvõõraga?

Kui soomlane aegamisi sõnu otsib, nagu oleks just talle soome keel võõrkeel, tahaksin mehele korraga seda otse näkku öelda. „Te olete paljust ilma jäänud! Teid pole sunnitud lihvimä oma suhtlemisvõimet, ei Venemaal ega Euroopas. Venemaa, see kärarikaste suhtlejate ja pealiskaudsete naeratajate maa! Kui suudaksite end seal mõjuvaks ja kuulatavaks teha? Eestlastel ei ole espriidi, ütlevad nad. Teil ei ole isegi sujuvaid lauseid, ütlesin ma. Aga ometi kuulatakse teid siin ja seal, sest te olete Soomest. Olla Soomest tähendab jäädagi kõnevõimetuks, kuni üks neetud okupatsioon pole teid paisanud kõnekunsti omandama. Olgu Vene- või Hiinamaale...“

Ma võin oma mõtte lõpuni mõelda, kuni soomlane oma lauset vormib. Enam ei pelga ma vastamishetke. See avastus on rabav mu enda jaoks. Ja ometi vestlen ma ülikooliprofessoriga, kes loenguid peab, kõnesid ja ettekandeid koostab. Ma tean juba ette, et mu vastus saabub välkkiirelt, nagu ka kõigil avalikel esinemistel igasugustel Euroopa seminaridel, erinevates Euroopa kodudes. Ma pean haarama vaimukaid mõttesähvatusi lennult ja tabama nendega otse kaasvestleja jutuveeretamise südamikku. Muidu ei oleks ma ammu enam Euroopas, mina mitte.

Ja jälgides enda vastas istuvat soomlast, mõistan ma, kui vapustav, traagiline ja sügav see muundumine tegelikult on olnud. Jälgides professorit, kes isegi kutselise kõnelejana võib endale lubada nii aeglast ja üksluist kõnemanööri.

Aga ma tean nüüd mehe naeratuste kaudu, et mu vastas istub soomeugrilane, kelles varjul ootamatuid avanemisevõimalusi. Üks soomeugrilane — teise vastas. Me teame teineteisest kõike ja veel mitte midagi. Mind teeb õnnest joobunuks teadmine, et ma ju õigupoolest soomlastest mitte midagi ei tea. Ajaleheklatš pole ometi teadmine, pole teadmine turusõim ega Viru tänava oma. Ma naeratan ja mu naeratus ei kustu, nagu oleks laualamp unustatud välja lülitada säravas päikesekiirguses. Kiirgab vist tema. Või on see hoopis valguspeegelduste veider koosmõju, mis üksnes taiatundjate soomeugrilaste puhul võimalik.

•

Ja ma olen taas tänaval — Tallinnas, oma kodulinna. Taas tabab mind ühe soomlaste ringiluusiva kamba naerupurse nagu väike pommiplahvatus, mis Eesti pealinnas viimasel ajal nii tavaline.

Ma võpatan, tõmban pea õlgade vahele, aga kuulen siis soome keelt ja see meenutab mulle seekord midagi... väga head. Selle meenutuse vastupeegelduses naeratan ma kambale õnnelikult vastu. Ülbitsev naer katkeb hoobilt. Me silmitseme üksteist vastastikku, naeratame hämmastunult, häbenedes ja puhtalt. Esimest korda üle hulga aja naeratan ma võõrastele vastu meie Tallinna peatänaval. Ja ehk nemadki? — esimest korda. Nii palju üllatust on meie kõigi pilgus, nii palju tundmatu tunnistamist.

•

Mida ma oskan, seda ma tunnen,
mida ma otsin, seda ei tea.
Ärkvelolust vaon unne kui lumme,
selles on tõesti valge ja hea.
Kus ma kord olin, ei mäleta hästi,
mida kord tahtsin, on ununud nüüd.
Üks ainult meenub: ma seda, mis kästi,
alati kandsin kui orjuse rüüd.

•

Ui-ui, kuidas mõtted uitavad
mööda ei-tea-mis radu;
segapudrus, kus šampus heeringaga
ja nõukogude komandöri naine
milaneesöösärgis
peavad ühtsama pidu. —
Oh seda mälu
ja oh neid mõtteid
päästjaist, kes päästsid meid
päästjate käest,
nii et me enam ei lootnudki pääseda.
Ja kuhu me nüüdki oleme jõudnud:
hamburgerit coca-colaga vitsutavate
mikihiirte maailma.
Kas see ongi uusima aja
Paabeli torn?
Kas sientistide ja New Age'i
lunastus
on parem nelja habemiku omast?
Kas *homo sapiens* ei peaks
homo religiosus'ena
veidi arukam olema?
Kas on õigust öelda:
Oh, mis mina, kõik teised ju ka —
kõik teised on ju samuti minad.

ELULÕNG

On maailmu tohutu palju
koos ühel ainumal Maal,
siin laiuvad meri ja kaljud,
mäed, orud ja lausikmaad,
ja pilkased koobastikud
ja valgussärane päev,
öö vari, mis pilvedes ripub,
ning hõõguvad tulemäed.
Mustmiljon on inimsaatust —
nii olnuid kui tulevaid,
neis kuhjaga eitust ja jaatust,
nii kodu kui kodumaatust
ja rõõmu- ning muremaid.

Neil kõigil ja kõigel on ainus
pikk/lühike elulõng
ja olemas ollakse ainult
kui alles on eluhõng.

On maailmas tühjaks jäänd linnu,
mis püsti veel surnustki peast,
ja olendeid: süda rinnus,
kuid tühjad nii õilsast kui heast.
Kuis tuhanded pidasid taplust,
see kirjjas on piibliloos.
Mustmiljoni taplus ja aplus
ei mahu nüüd mõistusse koos.

Kas uuesti Paabeli torni
nüüd ehitab inimkond?
Kõikmõistmise tänases vormis
võib karta ka mõistmatut, morni,
mis homme ehk saatuseks on.

Kõik oleme üheskoos loodus,
meil ühine eluhõng,
ja oleme niiviisi loodud,
et koos katkeb elulõng.

Baarimees läitis meie laual kaks küünalt. Mu vastas istus klassiõde, viieline ja ihaldusväärne. Hoidsin oma luise käega tema kätt ja püüdsin talle silma vaadata. Tal oli igavust tundva inimese pilk.

Ano oli kaheksateistkümne aastane, heast perekonnast tüdruk. Alguses oli meie vahel lihtsalt sümpaatia, jäime mõnikord vahetunnis teineteisega vestlema. Rääkisime taga ühiseid koolivendi, sest kooliõdesid mina ei tundnud. Olin suhtlemises ülbe, niipalju kui mu kasin jõud seda lubas. Vaid Anoga koos tundsin end astuvat pühadusetemplisse, sest temast kiirgas midagi. Sel „miskil“ ei olnud meie kitsas koolimajas kohta, see pidi kunagi väljapoole tungima, ja ettearvamatult võimsalt. Tema helesiniste silmade pilk ütles seda...

Huvitav oli teda jälgida teiste tüdrukute seas. Ta käitus väga julgelt nende noormestega, keda peeti südametemurdjaks. Kui naine on silmapaistvalt ilus, pole tal ju peale perverssuse midagi karta.

Ano pilk suutis väljendada kõike. Teised tüdrukud olid tagasihoidlikumad, kuid oskasid vajaduse korral oma tundeid peita. See juhtus siis, kui lugu läks segaseks ja võis hakata neile kahju tooma. Suhetes ebapopulaarsete õpetajatega suutsid nad seda veel enam. Anol aga hakkasid ripsmed värisema ja peagi läigatas neil pisar.

Tutvusime talvel Pirita bussist maha tulles. Mina olin just lõpetanud enesekaitsetreeningu purjespordikeskuses, tema aga tuli autonäituselt. Ta oli mõelnud, et tal peaksid kunagi olema juhiload. „Siis me ei peaks siin bussis trügima,“ ütles ta mahedal omapoisilikul toonil. Sel hetkel astus bussi paks joodik ning trügis mu daamile otse peale. Anol tuli käsi toru küljest lahti ja ta kaotas tasakaalu. Võtsin joodikul õlast kinni ning raputasin, kuni mu prillid põrandale kukkusid. Joodik ehmus ja sukeldus nende otsimisse, see leevendas mu viha. Ano muigas mu meheliku otsustavuse üle. Märkasini, et näen ilma prillideta tunduvalt paremini, et mu nägemine on juba üsna korras. Sellest ajast peale ma enam prille ei kandnud.

Pärast seda vahejuhtumit hakkasin temaga tihedamini kokku saama. Ta rääkis ikka veel „autost, mille me tulevikus ostame“, justkui käiksimme juba ühes. Ometi olime oma baarivestlustes alles äsja jõudnud mehe ja naise vaheliste suheteeni. Selles vallas oli kõik mulle üllatuseks. Leidsin, et oleks igati parem, kui naine oleks „malbe“, siis oleks minul endal rahulikum. „Kas ma pean olema malbe, kui mind vägistatakse?“ küsis Ano provokatsiooniliselt. Mäletan seda selgesti. Ma arvasin, et ma ei tea sellest midagi, see on juba naise probleem. On

olukordi, mil tuleb olla mehine ja endast üle, ja ongi kõik.

Niisiis, me nautisime seda romantilist baari ja mina hoidsin tema kätt. „Nautisime“ on muidugi palju öeldud, sest just siis kujunesid meie sõnad teineteise vastu rängaks. Vastastikune seksuaalne külgetõmme oli tugeva kahtluse all, ka polnud julgust ja tarkust meie vahel alanud imelik suhe lõpetada. Minu süda oli juba võrku langenud ning võrgus olles haaras teda teatav enesepiitsutajalik tundmus, et too, kellele ma ülalt alla vaatan, otsustab kõik minu elus. Nagu tema ütleb, nõnda ka jääb, sest ta piht on nii peenike ja silmad nii selged.

Minuga eelistas ta arutada kunstiküsimusi, sest pidas ennast ja mind sel alal asjatundjaks. Mina tahtsin talle pidevalt ette panna, et peaks „käima“ hakkama. „Arveid“ õiendas ta minuga kunstiküsimuste käsitlemise vahel, pannes mu suu kinni, lihtsalt ja julmalt. Ühel nädalal olime mõlemad käinud vaatamas Miloš Formani „Amadeust“, hollywoodlikku lugu geniaalsusest ja kadedast keskpärasusest, Mozartist ja Salierist. Selles filmis andsid näitlejad endast parima, Murray F. Abraham mängis oma tapjaosa intellektuaalselt ja põnevalt, luues üliinimliku roimari enneolematu tüübi. Seda tüüpi Puškini Salieri versioon ei sisaldanud. Puškini ja Murray F. Abrahami Salieridel on sama vastastikune suhe mis komöödial ja tragöödial. Komöödia on mõtete vaba mäng, tragöödiat aga piiravad lugematud reeglid.

Mozart oli ohver. Tom Hulce Mozarti ja Elizabeth Berridge tema naise osas moodustasid ideaalse paari. Mängus oli väga ilus naine. Ütlesin Anole pimedust valgustavate küünaldega kohvilauas, et olen harjunud traagiliste filmidega, kus naine hävitab mehe või mees naise. Elus on võimalik, et inimesed teineteist hingeliselt piinavad. Ano vastas, et kõik oleneb sellest, kes millise rolli võtab. Tema pilk oli suunatud pimedusse. Õigemini, jätkas ta, kes end millise arhetüübiga samastab. „Seda filmi vaadates samastasid sa ennast kindlasti Mozartiga, mind aga selle naisega, kellega ta seal hullas.“ — „Aga, kulla Ano, see oli ju tema naine. Pealegi võin ma sulle öelda, et samastasin just sind Mozartiga ja ennast Salieriga. Sa oled minu jaoks nii vaimne olend, aga küllap on siin maailmas keegi, kelle jaoks sa oled ka füüsiline.“ — „Muidugi on. Soovitan sul tagasihoidlikum olla, sinu ülbus ei ole millegagi põhjendatud,“ sõnas Ano rangelt ja võttis lõpuks oma käe ära. „Ma ei mõista,“ jätkas ta, „kuidas on võimalik, et sina võtad endale Salieri rolli ja omistad minule Mozarti osa. Sa ei saa minu elu mitte millegagi ära rikkuda.“ — „Kui tahan, siis saan.“ — „Sa ei saa. Kui sa väidad, et saad, siis ütle, kuidas sa saad.“ — „Võin... võin näiteks organiseerida sinu koolist väljaheitmise. Või veel midagi.“ — „See „veel midagi“ jääb ära,“ sõnas Ano toonil, mis enam sõbralikku jutuaajamist ei meenutanud. „Sa ei ole selleks sobiv isik. Tuleta endale meelde tegelast ühest teisest Miloš Formani filmist, toda, kes armastas öde Ratchedit, vaimuhaigla valitsejannat, kellele allusid kõik haiged, muu hulgas ka õnnetu noormees, kes vesistas öe pärast silmi. Ta oli hell noormees, kui tema pilk välja arvata, polnud tal vigagi. Tihti on just pilk kõige tähtsam. Naistele maniakaalsed pilgud ei meeldi.“ — „Jah, mulle tuleb see tegelane meelde. Miks sa temast rääkima

hakkasid? Kas sa samastad ennast õde Ratchediga ja mind selle noormehega?“ — „Ei, veel mitte. Aga kui sa mõtled jätkata samamoodi nagu seni, pole see mõte minust kaugel. Sa oled hull, palun ära kallista mind. Ei, sa oled niikuinii hull.“

Rohkem ma temaga rääkida ei tahtnud, valus oli. Pettusin, sest olin temas otsinud midagi, mida temas ei olnud. Siis jõudis kätte keskkooli lõpetamine.

Lõpuaktus oli kavandatud soojale sumedale pärastlõunale, mil varjud olid veel lühikesed ja päike paistis armutult. Õpetajad sagisid koolimaja ees ringi, peod täis lilli. Fotograafid seadsid õpilasi päikesevalgusesse istuma. Sirelid lõhnasid selles kuumuses meeletult — kindel märk sellest, et järgmisel ööl paistab kuu ja kusagil puutuvad pilgud kokku. Mina peole ei läinud. Valus oli.

Sel lõpuaktusel Ano naeratas mulle. Tüdrukute hulgas oli ta oma lühikese musta kleidiga kindlasti kõige elegantsem. „Oled kool,“ oli kellegi ulakas käsi kirjutanud meie koolimaja seinale ukse kohale. „Oled minu südame murdnud,“ võtsin julguse kokku ja kirjutasin kallile neiu kehe pärast lõpuaktuse lõppu. „Minul ei ole enam mingeid eesmärke, kuid ma võtan ennast kokku ja püüan elus jääda vaatlejaposisioonile.“ Sellele kurvale ja noore inimese jaoks erandlikule mõttele tulin hetkel, mil ta minust mööda daamilikult mõõdetud sammudega kevadesse astus. Et mitte enam naasta, nagu mulle näis.

Ma ei läinudki kehe pärast keskkooli lõpetamist ülikooli nagu Ano. Ma läksin tööle. Õnnetu armastus oli mu elu tühjaks teinud ja mind ei huvitanud enam miski siin maailmas. Leidsin endale mehhaanilise töö limonaaditehases, et nüristuda ja mõtted õnnetuselt kõrvale juhtida. Suhtlemine heade sõpradega andis siiski energiat ja matsin selle oma keha treenimisse. Jooksin enne tööleminekut pikki distantse, pärast tööd sulgusin aga treeningusaali. Minu mõttele laad vajas füüsilist enesekindlust, mida ihaldab tunda iga mees. Minu treeningu intensiivsus oli võõras ja ootamatu isegi atleedist seersandile, kelle jaoks ma järgmisel aastal aega teenisin. Universumis peitusid minu jaoks enneolematud raskused ja mind valdas ürgselt mehelik tung end nende üle maksma panna.

Oma keha hoole ja armastusega treenides tuli mulle meelde üks vahejuhtum kooli kehalise kasvatuse tunnist. Need tunnid olid toimunud suures ja lagedas võimlas, mis tavaliselt seisis tühi.

Poistel ja tüdrukutel olid eri õpetajad, kes nõudsid erinevat, poistelt rohkem jõudu ja tüdrukutelt rohkem painduvust. Mõnikord harjutati koos.

Hommik, mida ma edaspidise sporditegemise juures alati meenutasin, oli talviselt karge. Alles hiljuti olid olnud külmapühad. Võimla oli külm kui hundilaut ja pani inimesi üksteise kehadest sooja otsima.

Olime Anoga esimestena võimlasse jõudnud. Nägin väga lähedalt tema värisevat keha. Ta hüples jalalt jalale, et sooja saada, tõmbas pea õlgade vahele ja pigistas silmad tugevasti kinni. Vaatasin tema suletud lauge. Need olid erksa suvise taeva karva, ja naeratamisel hoidusid silmanurgad allapoole. Nii peabki silmi värvima, nagu tema seda teeb, mõtlesin; silmade juures tuleb rõhutada seda, mida ühelgi teisel naisel ei ole.

Siis saingi rahuldada halastajaõeliku vajaduse kedagi soojendada. Liiku-

des minu soojendava käsivarre kumerusse, kahetses tüdruk, et tema käteköverdusi teha ei oska, siis saaks sooja niigi. Ma olin esialgu peaaegu et valmis leppima, et olen talle vaid üks tema paljudest sõpradest, sest minu armastuse oli ta tagasi lükanud, minu elu esimese, teadliku ja mõtestatud erootilise tundmuse. Külm oli sellegipoolest ja Ano tundus oma sinises, talle veidi suures särgis nii õrn mu käe vastas. Ta oli siis põgusa, möödavilksatava maailma põgus osa. Armusin temasse uuesti.

Tunni ajal, kui õpetaja jättis meid omapead, leidis Ano endas jultumuse koos ühe poisiga saalist lahkuda ja minna õpetajate suitsetamisruumi. Pärast tunni lõppu astusin igaks juhuks selle ukse eest mööda. Ano oli end jälle riidesse pannud, ta istus ja luges raamatut ning poiss tema ees käis pikkade sammudega edasi-tagasi.

Mul vedas, et ma õigel ajal Anost vabanesin ja võisin sõltumatult oma elu korraldada. Naise järele jooksmine ei ole täismehe tõeline elu. Olin tõmbunud mälestuste turvalisse maailma ja miski ei löönud mind, noort ja üha tugevnevat inimest, enam jalust maha. Kedagi teist ma ju nii kirglikult ei armastanud, seepärast oli kõik muu ükskõik. Keegi ei suutnud võtta eluraskusi nii külmalt kui mina ja seetõttu jäid mul paljud noorusrumalused tegemata. Tugev on inimene, kes armastab ja kellel on lootust armastatu kunagi endale võita. Unistuses seisab aeg. Unistaja peab vastutama vaid armastatu ees ning hetkeni x on ta oma tegudes vaba. Hetkel x on unistaja jõuvarud, enesekindlus ja manööverdamisvõime jõudnud maksimumi, sel hetkel haarab ta telefonitoru, et helistada armastatule, keda ta aastaid pole näinud. Ta kutsub armastatu kohtamisele.

Pärast keskkooli lõpetamist olin Anot näinud vaid ühe korra — läksime Mustamäel koos trolli peale. See tüdruk polnud muutunud. Tema juustes ja silmades olid endiselt kõik need pehmed toonid, mis on omased armastatud naisele. Tema kleenukestele õlgadele vabalt langevad heledad juuksed puudutasid ta luigekaela. Üldse näis selline soeng rohkem kuuluvat viiekümnendaisse, Simone de Beauvoiri, või siis veelgi varasemasse, Romeo aega. Igatahes sobis see minu vaatevälja, tumehalli hämarduvasse kivilinna. Kuid juba muutus see mu vaateväljas — minu pisarais silmad ei näinud teda, kui me trollist välja astusime. Ulatasin talle käe. Tema käed ajasid mind pööraseks. Parem käsi mu peopesal oli nii õhuke, et minu käe elujoon paistis sellest peaaegu läbi. See käsi sügispimeduses oli suursugune ja romantiline.

Temast lahku minnes tundsin, et ta on igavesti teistele, mitte-kunagimulle. Seepärast kordasin taas meelerahu reegleid, et temas mitte lahustuda. Väärikas samm. Rahulik hääl. Kindel käsi. Kainus. Otsustusvõime. Selge käekiri. Ma olen isiksus, kordasin endamisi. Mul on soove, mis ei sõltu sellest naisest. Ma olen absoluutselt rahulik. Ma soovin, et mu käsi kaaluks sama palju kui Romeo käsi, ja tunduvat rohkem kui Simone de Beauvoiri käsi. Et minu ja Ano käe vahel tekiks harmooniline suhe. Igas naise keeldumises on nõusolekut ja igas tema nõusolekus keeldumist (Simone de Beauvoir) — see on kirjutatud kerge ja hoogsa käega, mida on hoidnud Jean-Paul Sartre, ja see

tähendab, et minu nõusolekus ei pea keeldumist olema. Esimene eesmärk siin elus on Ano väikese keeldumisega suur nõusolek, millele mina vastan suure ja jäägitu nõusolekuga. Või muidu ei soovi ma midagi saavutada, vaid jään elus vaatleja seisukohale.

Kire saladus on androgüüsus. See on ka maniakaalsuse saladus. Naine, kes oskab olla ühteaegu nii kurtisaan, südamete valitsejanna kui ka intellektuaal, ei suuda enda poole võita kõiki mehi, keda ta tahaks. Halvim, kui ta ei suuda ka piisavalt mõjuda mehele, keda ta armastab. Teda vaid kasutatakse ära, sest oma intellektuaalsuse tõttu on ta ilmselt sotsioloogiast nii rikutud, et mõistetest „roll“ ja „stereotüüp“ on saanud ta lemmiksõnad. Selle võrra peetakse teda ebanaiselikuks, selle võrra on ta androgüünne. „Stereotüüp“ kuulub enamiku Ano argumentide juurde, millele veel lisandub graatsiline käeliigutus — peopesa pöördub, ilmselt vestluskaaslase alateadlikuks võlumiseks, ettepoole ja peened sõrmed võtavad veidi ebaloomuliku suuna. Sellesse suunda paigutub kogu stratum, millega peetakse dialoogi — haritud valge mees oletab, et see on mehelikkus. Minu jaoks väljendab Ano liigutus tema androgüünset hoiakut ning lisab tema naissoolisusele ja naiselikkusele adjektiivi „fataalne“. Pisiasjad on pisikesed vaid näiliselt, sest neist koosnevad inimsaatused. Küllap on igas kirjutajas peidus äärmuslikult rafineeritud estetism, seepärast märkab ta, kuidas liiguvad noore naise silmanurgad ning kuidas paneb äsja midagi väitnud noor naine lauale oma käe.

Selle viie aasta jooksul jõudsin käia armees. Ka seal on inimene maailmast ära lõigatud. Sõdur on postil, ta mõtleb kodule (rääkis sellest oma jaoulemaga seersandi auastmes). Tegelikult ei olegi see mõte niivõrd unistus kodust, vaid unistus Naisest. Sõjaväes teenides on ta lahutatud kõigest naistest ja näeb neid vaid rangelt limiteeritud linnaloo ajal.

Siiski ei ole kasarm koht, kus inimese käitumine peegeldaks kogu võimalikku psühholoogiliste peensuste galeriid. Pigem on selleks kohaks armees vahtkond. Sõna „vahtkond“ tähistab niihästi kaitsevähelastest koosnevast relvastatud meeskonda millegi, näiteks laskemoonaladude kaitseks, kui ka paika, kus nad viibivad, söövad ja magavad. Aeg on vahtkonnas tükeldatud: kaks tundi postil, kaks ärkvel oleva varumehena vahtkonnaruumis, ja kaks und. Ülejäänud maailmast on vahtkond samuti eraldatud ja suhtleb välismaailmaga vaid vahtkonnaülema suu kaudu. Tunnimees on ülejäänud maailma suhtes täiesti marginaalne isiksus — ta võib oma postil jääkülmast taevast tähti lugeda või oma armastatu nime lumele kirjutada. Valge lumimütsi all nõtkuva pika laterna valgus muudab ta tabatavaks mis tahes suunast tulla võivale kuulile. Kuid seda kuuli ei tule niikuinii. Minagi olen teeninud vahtkonnas, vahepeal sai sellest isegi minu elustiil. Kõigi nende aastate jooksul, mis tormasid sellest vahtkonnast üle enne mind, minu ajal ja pärast mind, pole seda kordagi rünnatud — ilmselt ei huvita kedagi kümmekonnas valvatavas laos peituvad killuvestid ning sütikuga ühendamata võimsad granaadid F1. Võib-olla mõtlevad need, kes kõigest sellest huvituda võiksid, et sütiku ja lõhkekehaga pole midagi peale hakata, tõenäoliselt aga peavad nad korraka kolmel postil

ladusid valvavaid tunnimehi ja usinaid vahtkondlasi täiesti ületamatuks takistuseks. See vaateviis on teadmatusest tingitud absurd: tegelikult läheb vahtkonnaülem õhtul magama ja elu relvaladude ümber kulgeb nii, nagu jumal juhatab. Puhtast valgest soojast ja mõnusast vahtkonnaruumist on pakaselisel talveööl mõtet välja tulla vaid ühel tunnimehel — sellel, kes valvab, et korrapidajaohvitser määrustiku rikkumisele peale ei satuks. Ta haarab automaadi tugevamini kätte, kohendab oma salvekotti vöörihmal, tema salv teeb lumisel relvalaadimispukil relva külge kinnitades paljutähendava klicksu. Järgmised kaks tundi igatseb ta sooja kohvi, vahtkonnaruumi, mugavaid toole, ajalehti ja malendeid.

Nagu öeldud, määrati vahel mindki postile, kus tunnimehe tegelik ülesanne oli logelevale vahtkonnale korrapidajaohvitseri tulekust kiiresti märku anda. See meeldis mulle. Kes armastab, soovib tihti üksindust. Ma läksin rõõmuga talveõhe, et seal relva puusal hoides aeglaselt edasi-tagasi käia, ikka mööda oma armastatu nimest, mille ma olin sinna kirjutanud, käia nimerähti tallamata, vaadates vaid, kuidas tuul neid sujumaks lihvib. Kristallselged jääpurikad huilgasid tuisus nagu flöödid. Mu mõtted olid siis juba kaugel. Vahtkonnale ei pruukinud enam mõelda. Mõtlesin, et mul peaks olema ainult üksindus, ainult armastatu pilt põues. Seda pilti sai vaadata ainult posti territooriumi varjulisimates kohtades ja sedagi siis, kui olin külmast kangete sõrmedega lülitanud sisse Iisraeli päritolu raadiosaatja kontrolltule. See heitis üksnes hetkeks valgust nõukogudeaegsele kopitanud lauale, radiaatorile ja fotole mu ees, mis kujutas heledapäist lepatriinumummulises seelikus neiu. Heldimusest, et kuskil on veel ilu ja loomulikkust, lülitasin oma saatja püüdma „Raadio 2“ ning vahiputkas alustasid Tiit Vähi ja Raivo Järvi jurtu suusatamise vajalikkusest. Panin pildi taskusse, sest äkki oli ruum täitunud valveauto tulede valgusest, mis kiirgas läbi akna minuni. Vahtkonna ja minu posti poole sõitis kontrollkäigul olev korrapidajaohvitser, kelle tulekust pidin mõnulevatele vahtkondlastele viivitamatult raadio teel teatama, et ka ülejäänud „tunnimehed“ jõuaksid postile joosta ja nägu teha, et nad on viimase poolteise tunni jooksul usinasti riiki teeninud. (Kui nad näiteks garnisoniülemale vahele jäävad, siis ei saa ükski mees sellest vahtkonnast kuu aja jooksul koju.) Kui ohvitser lõpuks postile jõudis, tegin mina omakorda näo, nagu oleksin just hiljuti pingsalt uurinud külmast kummalistesse poosidesse jäigastunud lepapuhmaid, et ennetada vaenlase mitte iial tulevat rünnakut, kuigi tegelikkuses olin pisarsilmi uurinud mulle meelestunni kallist pilti ja sisendanud endale, et mu armastatu ei ole mulle ei ajutine ega igavene vaenlane, et ta ei ole rakendanud oma keha ja vaimu, et minu hingele terroristlikult mõjuda ja ära pühkida kõike seda, millest inimene siin ilmas harilikult kinni hoiab... Et ta on minu hea tuttav, kes oleks meeleldi ka minu sõbranna, kui vaid mina oleksin valmis muutuma. Et põrmu paisatud mees ei ole naise jaoks üldse mingi mees — naistel on raske mehi rahustada, sest need peavad nendele pakkuma turvatunnet, mitte vastupidi. Kui ma suudan vastu pidada vahtkonna tsüklilises ajas, arutlesin oma vahetuse

lõpul vahtkonnaruumile lähenedes, miks ma siis ei julge vaadata otse silma sisse, kui ma teda, Anot, lõbusat ja mõtlikku, tänaval näen? Mis mind takistab? Takistavad teineteisele öeldud tarbetud laused, nagu „sina ei saa minu elu ära rikkuda, sest sa ei ole selleks vastav isik“ või „kui jõuab kätte see jumalikult kaunis ja minu jaoks jumalikult õudne aeg, mil sinul on rinnalaps, siis mina sind enam ei tunne, sest see on mulle liiga valus“. Midagi sellist ei tohiks tegelikult öelda. Ma ei tohiks ju sedagi endale korrata, et valus on — kas ma äkki just seepärast ei tunne seda nukrat meelerahu, et valus on (ja oli)? Kas ma tagantjärele ei tunne selle üle veel uhkustki, et valus oli?

Tüdruk on 14—15—16-aastane, kui ta saab teada, et tema keha keel on väljendusvõimeline, et tal on võimalik oma keha nii kasutada, et see vastassugupoolele mõjub. Pärast teadaasaamist ta kasutabki oma keha nii ja peab loomulikuks, et kui tema käsi usaldusliku jutuajamise käigus meeldiva meesterahva pihku mahub, siis see sinna ka läheb. See on tema jaoks täiesti enesestmõistetav; ta isegi imestab, kui väike flirt tekitab suure armastuse. Temal ei ole „jaoülemaid“, „vahtkonnaülemaid“, „korrapidajaohvitseri“ ega muud seesugust, mis autoriteedile rõhudes võiks muuta tema elu „tsükliliseks“ ajaks. Selle aja loob tüdrukule hoopis peatselt algav kuupuhastus ning siis on tema elu teistmoodi tsükliline. Alles ta oli väike tüdruk ja teadis vaid seda, mida ta vanemad talle õpetasid, kuid juba on ta kellelegi pöördumatult mõjunud; juba mõtleb keegi, et tema südames on nii turvaline olla, et tasub võidelda sinna pääsemise eest, arvates, et selle ideaali saavutamise pärast ei tasu taganeda mitte ühestki positsioonist. Inimene, kes taganeb, on endale sisendanud, et ta ei vääri seda, mis talle kallis on. Keskpärase mehe argus ei tohi mingil juhul kokku puutuda naiselikult kirgliku natuuriga — see ei muuda läbilõikeinimest paremaks, kui ta juba loomult on staatiline. Armastatu väärimehe probleem on armastajale teravam, sest see võibki muuta tema tunde õnnetuks. Mõtlesin seda eriti põhjalikult ühel vahtkonnaööl kell 2.06 — minu valvekorraaeg oli seega läinud kuue minuti jagu üle, vahtkonnaruumi uks aga oli endiselt suletud.

Nüüsiis, mina olen tunni sees ja mina külmetan, hüpeldes jalalt jalale (paljas tammumine ei anna sooja). Kell on 2.06. Mul on oma positsioon ja selleks on valge lumehang külma seina varjus, kuhu aken kaarte taguvate inim-siluettidega kätte ei paista. Taon jalaga vastu ust — lõpuks tulebki keegi jalgu järele vedades. „Kes on?“ pärib ta, nagu poleks see veel selge. Uksesilm aurab tema hingeõhust.

„Halloo, on seal mõni inimene?“

„Inimene... on küll. Kuhu vahetus jääb?“

„Aa, vahetus... Kas kell on juba niikaugel?“

„On küll.“

„Vahetus tuleb kohe.“ Ja minu äsjane vestluskaaslane lahkub. Kõik jääb endiseks, ehkki kell on juba 2.07 ja külm muutub järjest krõbedamaks.

Tundub, et ma olen oma äsjase vestluskaaslase jaoks liiga väärtuslik inimene — ta ei saa mulle öelda näiteks: „Kurinahk, miks sa postil ei ole? Mida

sa jõlgud siin vahtkonna maja juures? Mis siis, kui korrapidaja oleks just praegu tulnud? Mind ei huvita üldse, kui palju kell on. Kui vaja, siis sa oled kas või öö otsa postil ja kõik.“

Nii ta loomulikult ei ütle, ehkki vahtkonnas ja üldse sõjaväes kuuleb seda kõike tihti.

Mees vahtkonnast mõtles umbes nii: „No mis see õnnetu kaju muretseb, ega siis vahetus tulemata ei jää — on teine unine alles, kohmitseb veel ja otsib automaati taga.“ Ja tõesti — nelja ja poole minuti pärast vahetus tulebki. Lähen majja, panen relva kappi ja teatan mehele, kes ei märganud mind õigel ajal sisse lasta: „Selle eest, et sa oled nii loll, lähen mina nüüd magama, sina aga jääd edasi vahtkonnaülema abiks.“ Ja nii jääbki, nagu ma ütlen, sest mu rusikas on selleks piisavalt valus. Otsustava sõnaga on kindlam elada.

Mina armastan vahtkonda väga. Seal on maitsvam kohv kui mis tahes kohvikus, puhtamad lauad kui mis tahes puhvetis ja tukk tuleb seal nii kergesti. Ja keegi ei saa keelata mind vahtkonna ukse taga külmetades mõttes konstrueerimast näiteks sellist jutujamist:

Mina: „Ma olen kahekümne kolme aastane. Ma tunnen sind juba viis aastat. Hakka mind lõpuks ometi armastama, sa näed ju, et oled minu jaoks täiuslikult naiselik — ma ei saa enam õieti elada, teades, et maailmas on midagi sellist, nagu on igas sinu liigutuses, igas sinu väikseimaski sõnas või pilgus.“

Armastatu (ta on väga intelligentne ja ei ütle: „Pane oma suu kinni ja lase jalga!“) ei tunne ennast pealegi maailmas nõnda kindlalt, et seda, mis meil on, sel kombel lasta tulde lennata, ja tõenäoliselt vastab ta midagi niisugust: „Ma pole öelnudki, et mul ei ole sinusse usku.“ Ano räägib paradokside keelt, võib-olla mõtleb ta minust näiteks nii: „No mis ta muretseb, ega tal see võimalus tulemata ei jää, võimalus on lihtsalt unine alles, kohmitseb ja otsib automaati taga.“ Ja tõesti — kes teab — nelja ja poole aasta pärast ehk armastus tulebki. Tuleb, kui sa ainult oled mees ja oled vastu pidanud selle hetkeni.

Vahtkond (ajateenistusest väljaspool seda ei ole mul mingeid erilisi mälestusi) polnud minu jaoks ainult vahtkond, vaid eelkõige eemalolek armastatust. Järelikult igatsus, valu, kirjeldamatult kaunis naine silmade ees, mis pidid nägema ainult potentsiaalse vaenlase asukohta pimeduses, katkendlikult liikumas võsa vahel. Vahtkond oli daami käe pöörd sümbol.

Unistused olid, nagu mulle tundus, täitumatud (muidu nad oleksid juba täitunud) ja nende puhul kehtis Psühholoogia Kuldreegel:

Igal inimesel on õigus ja võimalus kellelegi armastust avaldada; kui naine ei ole meest viis aastat armastanud, siis ta ei hakkagi armastama. Kui naine tõesti meest armastab, väljendab ta oma tunnet esimesel või teisel võimalusel, mitte kunagi näiteks tuhandendal või tuhande esimesel, sest siis on õige aeg juba möödas. Pöördumatult.

Vahtkond ise on unistuste riik, see ei ole tegelik elu (või kui on, siis väga tsükliline) ja selle kohta saab formuleerida Poliitika Kuldreegli:

Poliitikud argu oma plaanidele riigi ja selle kaitsmise suhtes eriti lootma jäägu — meie rahulikku und valvab vaid üks tunnimees (nõutava kolme asemel)

ja seegi kaitseb seda põhiliselt... korrapidajaohvitseri eest.

Valus on pikemat aega viibida inimeste hulgas, kes arvavad, et „las ta loll külmetab seal väljas — niikuinii elab ta oma maailmas, millest meie midagi ei tea“. Tahaks lihtsalt öösse ära kaduda ning järgmisel hommikul leida armastatu üles ühest Tallinna neljast suurest raamatukogust. Ja öelda talle: ma ei loodagi enam sinu armastusele. Anna mulle ainult oma jumalik käsi, et ma võiksin veel kord tunda seda, mida sajad kilomeetrid lahusolekut ei tunne. Kui ma peaksin su kätt portreeterima, võtaksin kõigepealt need värvid, mille abil portreeteritakse liblikat, sest su käe kergus ja põgusus ei luba muud. Ometi ei lähe peale valge palju värve vaja. Ma lükkan ülejäänud värvid eemale. Maailma paljust ei seleta too, kes näeb vaid üht. Igatahes kestab valguse päev nägija jaoks igavesti.

Nägin teda jälle hulk aega hiljem, soojal sügispäeval, mil Rooma paavst tuli visiidile meie riiki. Kell kaks pidi ta ilmuma Raekoja platsile. Nagu traditsiooniks, oli kõrget väliskülast tervitamas rahvahulk, kes seks pidulikult puhuks varustatud Eesti ja Vatikani lippudega.

Viis aastat tagasi olin ma oma armastatuga iga päev kohtunud kooliklassis. Nüüd nägin teda uuesti. Ta laskis rahvavoolul end rahulikult kanda. Mind nähes jäi ta siiski paigale ja vaatas mulle lõbusal pilgul otsa.

Tundsin, et minus oli kõik muutunud. Minus ei olnud enam jälgegi arutust nõrgast noorukist, kes viis aastat tagasi veenide läbilõikamiseks žiletitera otsis, kuna naine, kes teda hülgas, tundus nii täiuslik. Ainult mu keha psühhomotoorsed funktsioonid olid jäänud samaks: võpatamine naise helesinise pilgu ees, tugevad südamelöögid. Armastus oli jäänud. Arstiteadus on välja uurinud, et mehe veri vahetub iga nelja aasta tagant, seepärast pole mehel suitsetamise mahajätmisega nii suuri probleeme kui naisel. Kuid vere funktsioonid jäävad.

Ütlesin Anole, et tahan temaga rääkida, ja Ano vastas, et mu ettepanek sobib talle kolmekümne minuti pärast, siis kui ta on paavsti ära näinud. Mina ei saavat koos temaga paavsti vaatama tulla, sest mul puuduvat kutse, mille abil on võimalik turvateenistuse ahelast läbi murda. Ent kolmekümne minuti pärast me kohtusime tõesti. Võtab siiski jutule... mõtlesin — nüüd ma ilmselt vastan tema standardile. Läksin aegsasti meie kohtumispaika, baarikesse Raekoja platsil.

Meie vestlus arenes algusest peale väga huvitavalt. Naine rääkis mulle oma elu raskeimast perioodist. Siis hakkas ta suitsetama, sest kõik näis nii lootusetu. Minult ei olnud tal lootustki saada sõbratuge, vaid ma tekitasin probleeme juurde, tõsi küll, kõrvalisi. Ütlesin talle, et see ei ole minu silmis mees, kes teistele alatasa probleeme valmistab. „Ma pole öelnudki, et sa oled mees,“ nentis ta kahetsevalt.

See lõikus mulle valusasti hinge, kuid ma sundisin end täiesti rahulikuks. „Nüüd sa ütlesid küll midagi masendavat,“ julgesin vastu pomiseda. „Palun vabandust, kui sind solvasin, aga sa saad ju ennast minu eest kaitsta. Kui ei taha, ära minuga suhtle.“ — „Kas sa ei taha mulle veel ikka andeks anda, et ma

sind viis aastat tagasi nii näha tahtsin, et igal hommikul sinu maja ette tulin ja sind halli kivi juures ootasid?“ — „Muidugi ma ei taha, see oli ju seksuaalne ahistamine. Kusagil peab olema mingi piir. Ma pidin igal hommikul sinu probleemidega tegelema, isegi mu külalised juba kartsid sind.“

Mu elus oli olnud tõepoolest nädal Ano maja ees — jalas kallid „Boy“ džiiinid, istusin Ano maja ees, jalad asfaldil ja tagumik murul. Ma võtsin päikest ja analüüsisin sügavat meelerahu teeseldes üht Botvinniku partiid.

„Ma võtsin päikest ja analüüsisin sügavat meelerahu teeseldes üht Botvinniku partiid,“ ütlesin naisele. Mu häält valitses minu külm närv, mida ma kujutlesin olevat hingeduultuuri teenistuses. „Kindlasti sa märkasid, et minu pükste värv oli täpselt sama tooni mis asfalt sinu maja ees. See tähendab, et ma ei olnud su maja ees juhuslikult ega „lantinud Naist“, nagu su ema väitis, vaid elasingi seal,“ jätkasin vestluskaaslase imestusest hoolimata ülimalt häirimatult ja puhusin suitsu lakke. „Kas mäletad, kui sa mind ükskord koolist tulles jälle oma maja eest leidsid ja õlast puudutasid? Ma võpatasin ja sina küsisid väga õpetajannalikult, miks ma niimoodi ehmatan. Sa järeldasid, et küllap ma ootan Godot'd. Ja juhuslikud venelased, kellega sa minu probleemi arutasid, arvasid samamoodi.“

Ma olen õppinud ajakirjandust. Just ajakirjandus on välja töötanud elustiili idee. Ühel on üks elustiil, teisel teine — nii arutleb ajakirjandus. *Life style* on sagedasim väljend, mida ajakirjanikud kasutavad. Eksisteerimine sinu maja ees oli mu elu selle hetke stiil, midagi pole parata.“

„Nii et seksuaalset ahistamist pead sina oma elustiiliks?“ küsis naine hämmeldunult. — „Sa ei öelnud kordagi, et sulle ei meeldi minu viibimine su maja ees halli kivi kõrval.“ — „Muidugi,“ oli Ano veel kord nipsakas. „Iga inimene võib olla, kus ta tahab. Peaasi, et ta minu eluruumi ei tungi. Ma vist ütlesin sulle ka, et sa võid seal passida, kui sul muud teha ei ole, mind see üldse ei huvita.“

„Vaata see on küll õige. Eestlane juba on kord selline individualist ja tänu oma individualismile püsib kindlasti õige kaua. Kas sina loobuksid minu pärast oma elustiilist?“ — „Mitte iialgi.“ — „Ja ongi õige. Minul oli sel ajal elustiiliks sinu maja ees istumine ja see ei allunud mitte kellegi käskudele ega korraldustele. Kui mind oleks tulnud ära ajama mingi raske rusikaga noormeest, siis oleks teda ilmselt tabanud mu elu kõige tugevam löök. Fanatismile jalgu jääda ma ei soovitaks kellelgi.“ — „Seda raske rusikaga noormeest poleks sinna iialgi tulnud. Ma ei talu, kui keegi minu pärast haiget saab.“ — „See näitab, et sa oled väga intelligentne.“ — „Ja sina oled meesšovinist.“ — „Mees... misasi?“ — „Šovinist.“ — „Sa ei pea ju mind meheks.“ — „Seda ma pole küll öelnud. Pigem vastupidi.“ — „Millest su ootamatu meelemuutus?“ — „See ei ole meelemuutus, sinu meelsus näitab seda.“ — „Milline meelsus? Fanatism? Botvinniku partiide analüüsimine?“

„Ära päri kogu aja,“ pahandas naine. „Muide, malet ei ole mina viitsinud ära õppida, sest minu isa on niigi juba hea maletaja. Kui ma olin veel väga väike ja mängisin nukkudega, käisin vahel vaatamas, mida minu isa teeb. Nagu sa

isegi aru saad, huvitusin ma sellest väga. Alati istus ruudulise laua taga koos palju tähtsaid ja autoriteetseid onusid, kes kõik vaatasid ainiti lauda. Minu isa samuti. Mina tulin mängukaru käppapidi järele vedades sinna ja siis tegid need mehed mulle natuke ruumi. Muidugi mitte palju, sest nad olid süvenenud mängu ja vaatasid lauda. Nii ma hakkasingi arvama, et nende lauas ja üldse laudades on midagi väga erilist ja kordumatu, sest lauale saab panna pisikesi asju ja neid andunult vaadata. Ma leidsin, et laud ise ongi väga tähtis. Mida suuremaks ma sain, seda enam mulle lauad meeldima hakkasid. Mõnesid kirjutuslaua armastasin nii, et pidin neid lausa kallistama.“

Temas ei olnud hiljutisest ärritusest enam jälgegi. Kuuldud jutt oli nii armas, et kutsusin neiu veel samaks õhtuks ööklubisse tantsima. „Ära ole nii hädaline selle asjaga,“ muheles tema ja tegi naljakat nägu. „Läheme homme.“

Kui me järgmisel õhtul uuesti kokku saime, vaatasin hoolega, et mõnd kirjutuslaua ette ei jääks, sest siis tegeleks ta niikuinii kirjutuslaua sarmiga ja minule ei jätkuks tähelepanu. Viis aastat ponnistusi oleks mul siis jälle tühja läinud ja asjatud.

Järgnes mu elu ilusaim öö — sadu siidiseid puudutusi armastatud naiselt, sirgelt ja sihvakalt nagu mannekeen poeaknal. Me tantsisime kõikidest kõige kauem, sest tundsimus muusikas viieaastase lahusoleku rütmi. Ano minu käte vahel oli soe ja habras, temast õhkus usaldust ümbritseva vastu ja elu. Ma olin väga õnnelik. Samas ei teadnud ma, mis oli tema äkilise meelemuutuse taga, ja olin mures. Ja ikkagi oli põhjust uskuda, et see kõik ei tähenda muud kui saatuse tahet mu unistusi teoks teha.

Öö ümbritses tema säravaid silmi, ja need naeratasid mulle, naeratasid otsustavalt ja mina ei suutnud enam muud kui tõmmata ta pimedusse, suveööakna varju, mille klaasilt peegeldus langev täht. Et naise naeratus ikka veel kestis, et ta esimest korda mu elus ei vaadanud minust läbi, vaid mind, siis suudlesin teda, tema niiskeid punaseid huuli, tema valget rinda, tema käsi mu kaela ümber — kõike seda, millest ma hiljuti ei julgenud isegi unistada, kartes, et see viib mu rööpast välja.

Mu raudne enesevalitsemine tõi mulle nüüdsest selliseid öid rohkesti. Kuid elus ei ole midagi ühest ja me otsustasime, et me ei ole ainult teineteise jaoks. Mina aga olin võitnud, sest lõpuks, pärast kümme aastat kestnud valu ja rõõmu, nukrust ja meelerahu olin saavutanud selle, mida tahtsin — väikese keeldumisega suure nõusoleku. See on parem kui vaatlajaposisioonil kalestuda või hulluks minna, ehkki sissejuurdunud mehelikkuse kriteeriumidega leidsin, et hulluksminek ei lähe kokku minu *life style*’iga, ei Botvinniku otsusekindlate partiide ega „Boy“ teksadega. Nõnda siis seda ka ei juhtu.

Maailm ei ole enam endine. Kui vaatan seda maastikku, mis on mind ümbritsenud kogu mu elu jooksul, tunnen võõristust, sest kunagi raamistas lapsepõlvest saati igiomane ümbrus minu lootusetust samavõrd, nagu see praegu õnne raamistab. Alles nüüd võin olla rahul, et ma olen sündinud just sellesse, minule antud aega.

Olen alati mõelnud eriolümpiamängude deviisile, püüdnud selgitada, kas seda lootusrikast mõtet saab kohandada ka armastuse tarbeks:

Let me win.
But if I cannot win,
Let me be brave
In the attempt.

Ei, seda ei saa kohandada ennastohverdavaile ja armastusest kaitstud hingedele. Nende jaoks tuleb kirjutada hoopis uus luuletus:

Las ma võidan.
Kui ma seda ei suuda,
siis pole mulle määratud suuta.
Ma olen siis andnud endast parima,
kuid ma ei taju seda,
ehkki teised nii arvavad,
sest ma tahan surra
ja elan vaid selleks,
et teised ei saaks osa
minu piinast.

Helve oli oma ostud juba teha jõudnud ning tõttas nüüd, ise märg kui kass, tagasi kodu poole. Oleks pidanud Rolandi nõu kuulda võtma ja koju jääma, mõtles ta. Sahvrist oleks ehk midagi ikka tänaseks hamba alla leidnud. Kül mavärinad kippusid peale, vaata et jää veel haigeks! Ülehomme aga on töö tingimata vaja limiiditeatiseid välja saata, haigeks jääda ei tohi. Niigi oli ta Krislini tuulerõugetesse haigestumise pärast pidanud töölt ära olema ja tema töö oli jäänud teiste teha. Ja kellele see siis meeldib. Ei, haigeks jääda ei tohi, kordas ta mõttes ja võpatas äkki. Aeglaselt möödus temast tuttava numbrimärgiga beez „Pobeda“ ja jäi samas seisma.

Autouks avanes. Sealt vaatas talle vastu tumedate, meelekohtadelt pisut hallide juustega mees.

Helve süda hakkas ootamatust kohtumisest vasardama. Ta kujutas endale kohe ette, milline ta välja näeb — sinirebasemüts, mille ta tänast ilma arvestamata pähe oli pannud, lontu vajunud ning selle alt lumelõrtsist krussitõmbunud juuksed sorakana palitukrael. Ja vana kandekott toidukraamiga käes! Kes küll käskis teda sellise tuisuga turule tormata?

„Hüpake sisse!“ ütles mees ja lükkas autoukse veel rohkem lahti. Ning kordas valjusti Helve mõtteid: „Kes teid küll sellise ilmaga välja ajas?“ Ervin Soidla tõsine tarmukas nägu tõmbus heatahtlikule muigele.

Nagu sõnakuulelik kooliplika ronis Helve mehe kõrvale, tuues peale jaheda õhu endaga kaasa ka kohmetuse ja pahameele, et oli end puhkepäevalgi oma ülemuse ettepanekust nii silmapilkselt mõjutada lasknud.

„Käisin turul,“ pomises ta ja mõtles, et mis see küll on, mis teda selle mehega kohtudes sisemiselt alati nii araks ja alandlikuks teeb, et hingaminegi muutub raskeks. Nii oli see siis, kui Ervin Soidla teda veel nende Wiedemanni tänava kodus hommikuti tööle minnes oma „Pobedaga“ akna all tänaval ootas, ja nii oli see siis, kui ülemus teda oma kabinetti ühes või teises küsimuses aru andma kutsus.

„Aga teie? Mida teie siinkandis teete?“ sundis Helve ennast küsima.

„Tuulutan veidi,“ muheles mees ja selgitas: „Tegelikult küll lähen naiseõe poole. Anti vastav korraldus. Meil on nimelt täna kodus väike tähtpäev ja sellise ilmaga pole bussisõit lastekarjaga just lõbuasi. Niisiis tuleb mul naiseõde koos lastega meile sõidutada. Noh, ütleme otse välja — minu jõmpsikas saab juba kaheksaseks ja plaanis on väike lõunasöök sugulastele.“

„Oo, siis võib isale õnne soovida!“

„Täna! Kuhu ma teid viia tohin? Elate siin lähedal? Tegelikult küll kas

kaugel või lähedal — see polegi oluline, aega mul on ja ma sõidutaksin teid meeeldi koju.“ Mees heitis kiire pilgu randmekellale. „Jah, aega on!... Soojendage end veidi... oot, vaatame, mis raadiost ka tuleb!“

Ervin Soidla kruttis pisut autoraadio nuppu ja vaatas Helvele tõsiselt silma.

Helve pööras punastades pilgu ära. „„Fibichi poem“,“ pomises ta raadiost tulevaid helisid tabades.

„Poem olete teie, Helve,“ ütles Ervin Soidla mõtlikult ja haaras naise niisked jahedad sõrmed oma pihku ja tema imestuseks ei tõmmanud Helve neid kohe ära.

See naine polegi nii purunemiskindel, mõtles mees julgemaks muutudes.

Hiljem ei suutnud Helve endale kuidagi andestada, et ta nii mõtlematult oli Ervin Soidla pakkumise vastu võtnud ja mehe autosse istunud. Sest vastasel korral oluaks ju kõik, kogu valu ja masendus, see, mis autost põgenemisele järgnes, olemata. Oli sel mehel tööpoolest eriline külgetõmbejõud tema jaoks? Küllap oli. Ja küllap taipas mees seda ka ise, mehed on üldse kerged mõistma ja tunnetama naise poolehoidu. Kui palju kordi oli Helve selles autos istunud, mehest hajuvat kalli kõlmi vee erutavat lõhna sisse hinganud ja oma südamevärinat tagasi hoidnud — ta ei olnud kunagi ennast alandatuna tundnud, oli alati endale kindlaks jäänud. Tõsi küll, ega ka Ervin Soidla polnud enne midagi sellist üritanud, aga nüüd äkki, keset tänavat, keset päist päeva ja lumetusust ilma, polnud ta korraga enam tema ise.

Nagu läbi une tundis Helve kahte tugevat kätt ennast haaravat. Helve müts vajus jalge ette, herke vältel tajus ta, et on möödapääsematult oma tunnetesse uppunud, mõte lakkas töötamast. Siis märkas ta mehe silmi, neis välkus võitja iseteadvus, mehe suu otsis jultunult naise oma...

Võpatades rebis Helve ennast Ervin Soidla haardest. Täis alandust ja viha iseenda vastu kummardus ta mahakukkunud mütsi järele ja surus selle ägedalt pähe. Terve talve püsinud alateadlik sümpaatia mehe vastu sulas korraga nagu lumeräitsak vastu aknaklaasi.

„Helve,“ sosistas mees kähinal. „Te meeldite mulle pööraselt!“, ning üritas alustatut korrata.

Ent Helve oli juba jõudnud ukse avada ning tal õnnestus autost välja ronida, vaatamata sellele, et mees teda takistada püüdis. Hooga ust kinni lüües pistis ta nüüd läbi lumetusu jooksma, mitte välja tehes Ervin Soidla vabandavatest hüüetest. Veel kuulis Helve, kuidas automootor käivitus ning mees talle järele sõites tema kohal peatus ja valjusti vabandussõnu otsides Helvet uuesti autosse istuma keelitas.

Helve aga oli juba jõudnud tänavale ületada, ning kuigi koduni polnud enam palju maad, tormas ta segaduses vastassuunas sõitva autobussi peatusse ja astus samas ettesõitnud bussi. Ta lükkas lumelõrtsi mantlikraelt ja istus vabale pingile.

Eksitust taibates otsustas Helve kohe järgmises peatuses maha minna. Roland ootab ja muretseb, mõtles ta. Või kui sõidaks siiski edasi, tabas Helve

end samas uult mõttelt. Kui kord sai bussi tulnud, võiks ehk minna isa-ema vaatama. Oodaku Roland pealegi, tuba on arvatavasti juba soojaks köetud, ka Krislin on kodus, nii et muretsemiseks pole põhjust. Pealegi tundus Helvele, et võib oma närvilisusega kodurahu rikkuda.

Mida küll Soidla minust mõelda võis? Paras mulle, ise olen süüdi! sõitles ta mõttes iseennast ja vaatas, nüüd juba pisut rahunenult, bussiaknast välja. Sadu oli üle läinud.

Siis tabas teda uus üllatus.

„Helve! Just sinu peale ma praegu mõtlesingi,“ ütles rõõmus mehehääl otse tema kõrva ääres. „Ma ei märganudki, millal sa peale tulid! Tere!“

Helve tundis puudutust käsivarrel ja tõstis pilgu.

„Tere, tohter!“ Ja ruttas millegipärast kohe aru andma: „Tulin turult ja lähen isa-ema vaatama.“

Räni Karm heitis talle pisut mõistmatu pilgu. Küllap imestas, miks Helve sellise ilmaga nii suure ringi teeb, viis ju turu juurest buss otse Mustamäele. Aga pärima ta ka ei hakanud, vaid kinnitas: „Igatahes täna sa minu käest nii kergelt ei pääse! Enne kuivatame su riided minu juures ära ja siis võid edasi minna. Nii palju kui ma tean, on bussipeatusest sinu vanemate koduni üks jagu maad, mina aga elan kohe peatuse juures. Nõus? Sa ei ole minu pool ju veel käinudki.“

Helve pani tähele, et mees sinatas teda. Praeguses olukorras aga ei tulnud talle korraga meelde, millal nad sellise kokkuleppe olid teinud, kuid see ei häirinud Helvet.

„Kuidas ei ole? Olen. Ja isegi kaks korda.“

„See oli nii ammu, vaat et oma sada aastat tagasi! Sinu tütar oli siis veel üsna väike ja minu vend käis kodumaa õhku hingamas. Nüüd on Krislin juba suur tüdruk ja minu vend pole mitu aastat Eestis käinud. On ju nii?“

„Ega see tulemine koos haige mehega nii lihtne olegi.“

„Ma ei mõtlegi Rolandit, ma mõtlen sind, Helve! Täna sa tuled, eks!“

„Jah,“ vastas Helve endalegi ootamatult ja kinnitas: „Täna ma tulen.“ Ta tundis, et oli kiiresti vaja maha raputada autos kogetud piinlikud hetked, ega osanud aimatagi, mis see külaskäik talle maksma läheb...

Terve ülejäänud sõiduaja ei rääkinud nad teineteisega sõnagi. Mõttes aga püüdis Helve end õigustada ettevõtetud käigu pärast. Kas ma küll pole alati töölt kohe koju tormanud? Kas ma pole kõik õhtud ja puhkepäevad kodus istunud? Kas mul tõesti pole õigust kordki ise otsustada, millal ja kuhu ma lähen? Ega vist ikka ei ole küll, ohkas ta samas endamisi, mul on ju laps ja mees, peaksin siiski koju minema... Sisemine võitlus jätkus.

Nagu aimates Helve mõtteid, haaras Räni kähku naise kandekoti järele, et kindlustada selle omaniku kaasatulekut.

Üksi kodus olles püüdis Roland täita naise soovi ja toa soojaks kütta. Vähemalt puud tuleb ahju panna ja põlema süüdata, otsustas ta. Ahjusiibri kinnipanemine jäägu Helve mureks, selleks ajaks on naine juba kodus.

Kapi kõrval asetsevate karkude abil õnnestus Rolandil end ratastoolist

püsti ajada ning ahjuni komberdada. Siin istus ta põrandale, haaras ahju kõrvalt pika roobi, lükkas eelmise päeva tuha veidi tahapoole ning püüdis Helve poolt valmispannud halge ja laaste ahju ukseavast sisse toppida.

Kui puud juba mõnusa vuhinaga põlesid, surus Roland nende peale veel mõned turbatükid, lükkas ahjusuu kinni ning hingas kergendatult — nüüd puud enam ei kustu ja ahju võib omapead jätta. Kogu selle tegevusaja istus Krislin vaikselt isa kõrval, ulatades vajaduse korral kas puuhalu või turbatüki abivalmilt isa kätte.

„Küll põleb raginaga,“ rõõmustas tüdruk.

„Aita nüüd isa üles, ulata mulle kargud!“

Saanud kargud, ajas Roland end nende ja tütre abil vaevaliselt püsti. Talle ei meeldinud eriti karkudega liikuda, siis tuli tal toetuda tervele jalale, aga sedagi ei võinud ta enam terveks nimetada, ka see tekitas talle valu nagu teinegi, ilma labajalata kõnt.

Istunud uuesti ratastooli, jätkas Roland lapsele raamatu ettelugemist.

Tunnid kulusid, ahjuuks oli juba ammu koomale lükatud ning hõõguvad söed selle taga ootasid alistunud siibri sulgemist. Roland vaatas närviliselt seinakella. Helvet polnud ikka veel...

Lõunatund oli juba ammugi käes. Roland hakkas muretsema, et naisega on järsku midagi juhtunud. Polnud nagu Helve moodi nii kauaks kodunt eemale jääda. Roland tegi Krislinile võileibu ja näksis ka ise isutult üht-teist. Lõpuks soojendas eelmise päeva supigi üles, söötis seda lapsele ning sundis siis Krislinit lõunauinakut tegema — tütar oli lasteaias päevase puhketunniga harjunud.

Kõigi nende toimetuste tegemisel tunnetas Roland oma saamatust. Taibates järjekordselt, kui palju vaeva ta naisele päevast päeva valmistab, otsustas Roland sellest kõigest naisega rääkida. Teadku Helve vähemalt, et mees oskab hinnata tema eneseohverdust. Kui tal ainult kedagi teist ei oleks! Wiedemannis elades põdes Roland alalist kiivustunnet Ervin Soidla autosõitute pärast. Nüüd, taevale tänu, on see mure kadunud — Nõmmele ei vaevunud Helve ülemus sõitma ja Helvel tuli laps hommikuti ise linna lasteaeda viia, ning Roland oli sellega rahul. Ta oleks olnud nõus ka ise tütrega kodus olema, aga laps nõudis hoolt ja sellega ratastoolis istuv isa enda arvates hakkama ei saanud.

Rolandi mõtted keerlesid ja kütsid teda üles. Lõpuks ei pidanud ta närv enam vastu — mis siis, kui naisel oli mingi kohtamine? Miks Helve muidu sellise ilmaga nii kangekaelselt toidukraami otsima kippus? Mahasurutud kiivuse kõrvetav valu ja kuudepikkune kahtlus hakkasid uue hooga painama. Ei, mõtles Roland siis, nii see edasi kesta ei või, ma pean midagi ette võtma!

Ta liikus ratastoolil riidekapi juurde ja avas selle. Vaatas ja soris ärritatult riideid, et näha, mis naine selga oli pannud, aga selgusele ei jõudnud. Helve garderoobist ei osanud ta leida ainsatki puuduvat kleiti. Tähendab, läks ikkagi koduse džempri ja seelikuga. Roland rahunes pisut. Sõitis siis kirjutuslaua juurde, avas laeka, võttis välja noa ja puutüki — ta oli hakanud ajaviiteks puust mänguasju voolima — ning asus tööle. See rahustas närve, pealegi sai valminud puunukkude, -loomade või -laevukestega tütrele rõõmu valmistada. Ent kaua

ta seda teha ei suutnud, jalg hakkas tuikama, valutunnetus aga pani noa käes võbisema.

Korraga arvas mees kuulvat võtme keeramise klõpsatust. Kergendatult hingates viskas Roland noa ja poolelioleva puutöö lauale ning liikus esikusse. Ta silmitses ootusärevalt ust, see jäi suletuks. Äkki ei saa Helve ust lahti? mõtles Roland närviliselt, tarvis vaadata.

„Helve!“ hõikas ta valjult. „Helve, kas see oled sina?“

Ma ei ütle talle sõnagi, otsustas mees, peaasi, et ta tuli, ei või ju kunagi teada, mis võis naist kinni pidada. Jah, peaasi, et Helve lõpuks siiski tuli!

Roland ootas veel väheke, ent uks jäi endiselt suletuks. Ärritatult liikus ta edasi, avas snepperluku ning tõmbas ukse hooga lahti. Vastu haigutas tühjus.

Ägedalt veeretis Roland ratastooli üle piida trepikotta ning üritas sealolevast aknast välja vaadata, ehk on Helve õues. Ent ka seal polnud kedagi.

Täis pettumust tahtis mees nüüd ratastooliga täispöörde teha, vajutas aga kogemata pedaalile, mille ta ise oli ratta käsitoe kõrvale monteerinud, ning jõudmata enam midagi mõelda, tundis äkki kõrvetavat valu jalgades. Roland haaras kätega rattast, aga oli juba hilja — ratastool veeres koos oma koormaga kolinal järsust trepist alla...

„Siin ma siis nüüd olengi,“ ütles Helve ja heitis nõutu pilgu esikupõrandale, kuhu õuemärg oma jäljed oli jätnud.

„Pole viga, küll kõik saab korda!“ rahustas mees ja muretses: „Sa ju lausa lödised! Luba ma aitan sul mantli seljast ja siis lähed sa mul kohe sooja duši alla!“

„Suur tänu, aga...“

„Ei mingit aga! Pea meeles, see on minu kui arsti käsk! Soe vesi toob eluvaimu tagasi. Jajaa, ära vaidle vastu!“ Ning asetanud naise mantli riidepuule, riputas ta selle esikuseinale kinnitatud põdrasarvede laiale harule. „Siin kuivab su mantel varsti ära, enne ma sind nagunii minema ei lase.“

Nad astusid elutuppa.

„Oota üks hetk!“

Räni kadus kiirustades toast ja naasis varsti koos suure sinise froteerätikuga. „Tule, ma näitan sulle, kus asub vannituba! Ja ära mõtlegi vastu hakata!“ Ta ulatas rätiku naisele.

Nüüd valmistas olukord naisele juba nalja. Mees nähtavasti ei osanud aimatagi, et vannimineku mõte meeldis Helvele, et esialgne vastuvaidlemine tuli paljast kõhklusest ja kartusest näida ebaviisakas.

Helve armastas vett, olgu siis meres ujumist, saunas või duši all käimist. „Kui mul oleks vann kodus, liguneksin seal igal õhtul,“ mõtles ta endamisi Mustamäe elanikke kadestades. Sellegipoolest võttis ta rätiku pisut ebaledes vastu.

Vannitoas tõmbas Helve džempri hooga üle pea, astus välja seelikust ja kinnitas iseendale: „Räni Karm on meie perekonna kauaaegne tuttav ja selles pole midagi halba, et ma siin keset päeva tema külalislahkust kasutan!“

Rüidest lahti, tundis ta suurt kergendust ja avas dušikraani. Soe vesi langes pahinal üle Helve jaheda keha. Ta tundis veepritsmeid näol ning taipas, et ka tema juuksed olid üleni märjaks saanud. Olgu, mõtles Helve mõnu tundes ja laskis soojal veel ennast kasta, otsekui lootes koos sellega maha uhta siiatulekule eelnenud ebameeldivuse.

Helve oleks tahtnud veel kaua niiviisi nautida sooja vee voolamist oma ihul, aga mingi sisetunne ütles — aitab! Ning ta keeras kraani kinni.

Elutuppa minnes sai Helve mehe imetleva pilgu osaliseks. „Nagu vesineitsi,“ pomises Räni.

Helve näkku tõusis kerge puna. „Pea sai märjaks,“ vabandas ta ning istus pakkumist ootamata diivanile. „Kui kena kodu sul on!“ ei saanud ta lisamata jätta.

„Tõsi või?“ oli mees meelitatud. „Aga nüüd kõigepealt valan ma sulle pitsi konjakit, muidu jääd mul veel haigeks! Oota, ma kohe... oleksin pidanud kõik valmis panema, aga keetsin kohvi, tead ju, poissmehe asi.“

„Kohvi joon ma küll, aitäh! Aga konjakit... Tegelikult polegi mul enam külm.“

Ent Räni avas juba baarikapi ust. Roosakas tuli löi riulid helendama ning selle valguses nägi Helve läikimas pudeleid, mitut sorti välismaised etiketid peal.

„Oo, nagu mõnes filmis kohe,“ ütles Helve tunnustavalt. „Paistab, et siin majas on head tutvused mängus olnud.“

„Mõned haiged on pidanud vajalikuks mind omamoodi tänada,“ muigas mees. „Aga muide, see...“ Ta võrtis riulilt musta pudeli ehtsat prantsuse konjakit „Camus“ ja tõstis selle Helve silmade kõrgusele. „Selle tõi vennas viimane kord Eestis käies Moskva valuutakauplusest kaasa. Siit ma valangi sulle, see soojendab!“

„Ja see polegi veel tühi? Uskumatu!“

„Ma olen seda hoidnud ainult harukordsete külaliste jaoks. Ise ma just suur napsisõber pole, nagu ehk tead.“

Mees pani pitsid lauale ja peagi tõusis sädelevast kristallist nõrk aroom Helvele ninna.

„Hea küll,“ ütles ta. „Aga ainult ühe pitsi.“

Nad tõstsid klaasid.

„Peaks nagu toosti ka ütlema,“ arvas mees ning Helve muigas tahtmatult, kui Räni püsti seistes klaasi kõrgele tõstis ja ütles: „In vino veritas!“

Nad jõid klaasid põhjani. Siis istus mees Helve kõrvale ja vaatas talle otsa. Helve aga, vältides Räni pilku, nihutas end veidi eemale ning tõusis. Tema tähelepanu oli köitnud kuldses raamis pilt mehe raamaturiiuli serval. Helve võttis pildi kätte.

„Kust sa selle said?“ küsis ta jahmunult. Pildilt vaatasid talle vastu kaks üpris ühesarnast naist — üks noor ja teine vanem. Foto oli värviline, naised pildil tuttavad.

„Kuule, need oleme ju meie emaga!“

„Olete jah,“ kinnitas Räni muiates.

„Kust sa selle said?“ kordas Helve küsimust.

„Kullo saatis Austraaliast. Mäletad, Tallinnas olles regi ta ju hulganisti pilte.“

„Meile ta pole neid saatnud. Uskumatu, kuidas värvifoto inimest võib muuta! Ema on siin nii kena, et... paistab minust palju noorem välja!“

„Ega siis muidu mu venna pilk ja süda temasse pidama poleks jäänud,“ naeris Räni. „Muide, minu arust te olete väga sarnased. Ja vaat mis ma veel tähele olen pannud — sinu tädi, Greta Jaari, on samuti sinu ema moodi.“

„Seda ütlevad paljud. Mu ema teised õed, tädi Alla ja tädi Olli — tema elab Chicagos, oled ehk kuulnud? — aga on hoopis teisest puust! Nemad ei sarnane meiega mitte üks põrm! Eriti just välimuselt mitte!“

„Neid ma ei tunne. Aga tagasi tulles sinu ja su ema sarnasuse juurde võin öelda, et ma pidasin teid esimesel silmapilgul õdedeks. Sina muidugi imponeerisid mulle rohkem. Ma mäletan täpselt, milline sa meie esma-kohtumisel olid.“

„Ja milline ma siis sinu arust olin?“

„Tahad ausalt teada?“

„Loomulikult.“

„Noh, ausalt öeldes olid sa väga veetlev ja väga julm.“

„Julm?! Mis sa sellega mõtled?“ oli Helve häiritud.

„Julm olid sa oma ema vastu. Vähemalt minu arust. Ilmselt olid halvas tujus!... Tule istu tagasi!“

Helve pani pildi vaikides oma kohale ja täitis Räni soovi. Kui hästi mees kõike mäletab, mõtles ta. Ka tema, Helve, mäletas päeva, mil doktor Räni Karm esmakordselt neile tuli, et teatada oma vennanaise Sylvia surmast. Helve abielu elas parajasti üle kriisi, samuti olid tema suhted emaga keerulised ning ilmselt peegeldus see kõik mingil määral Helve käitumises. Aga et julm? Kes teab, ise ei oska ju ennast kõrvalt vaadata. Ent tõmmates tookord paralleele Rolandi ja Räni vahele, oli Helve hetkel kadestanud Räni Karmi naist, kel oli nii sarmikas mees. Hiljem, kui Räni vend Eestisse tuli, sai Helve teada, et Räni polegi abielus.

„Ma valan sulle veel!“ ütles Räni samas häälega, mis ei lubanud vastuvaidlemist. Ning valaski. Siis korkis ta pudeli kinni ja viis baarikappi tagasi. Tõi sealt aga kiirustades välja uue konjaki — armeenia viietärnilise.

„Pane see kohe tagasi! Ma juba niigi õhetan,“ tõrjus Helve naerdes.

Ent Räni ei teinud kuulmagi. Ning Helve pidi tahtmatult mõtlema mehe äsjastele sõnadele selle kohta, et ta ei ole napsisõber. Paistis, et siiski oli. Või püüdis mees uue klaasitõstmise taha peita erutust, mida võis välja lugeda mõlema näost ja mis selle päevase lõunatunniga kuidagi kokku ei sobinud.

„Su kõht on kindlasti tühi,“ taipas Räni äkki. „Mida ma sulle pakun? Oota, mul on külmkapis karp angerjat!“

Või külmkapis, jõudis Helve mõelda, sellegi luksuse oli mees jõudnud endale muretseda! Nojah, arsti asi, nende haiglast käib ju läbi kõrgem seltskond, tutvustest pole puudust. Ja ilmselt ka mitte rahast.

Helve ei öelnud ära. Angerjas polnud küll teab mis ime, aga ikkagi. Veel

välgatas läbi Helve pea mõte, et nende kodus küll polnud tavaks süüa konjaki juurde angerjat. Aga noh, seda vääriskala liikus tõepoolest vähem kui aastate eest. Angerjas, nagu palju muudki, rändas lennukiga Moskvasse, see polnud saladus. Ning Helve arvas, et oleks lausa patt seda praegu maitsmata jätta.

Varsti hakkas Helvel soe, käed ja jalad surisesid veidi, keha läks imeliselt kergeks, väsimus tuli peale, midagi lämmatavat kerkis kurku...

Ning korraga tundis Helve, et mees on talle väga lähedale tulnud ja käsi, mis nagu kogemata Helve kätt riivas, lausa põletas. Samas kallutas mees end tema poole ja puudutas huultega naise niiskeid juukseid.

Helve tõmbas pea eemale ning naeris endamisi kibedalt. Ka sina, Brutus, mõtles ta. Ning hakates äkki kahetsema oma siitulekut, otsustas lahkuda. Ent midagi nagu naelutas teda paigale, keha tõrkus tõusmast ja ära minemast.

„Mis minuga ometi on?“ ahastas Helve, tajudes oma nõrkust.

Mees aga surus end talle aina lähemale. Naise nõrk võrgutav lõhn lõi meeletakohad tukslema, elu oli korraga nagu janu, mida võis kustutada ainult Helve.

Sel hetkel vihkas naine ennast ja isegi Rolandit, kellest talle enam pikka aega meest ei olnud. Õhk oli äkki täis kuuldavaid südametukseid, eneseunustus sai võidu. Ning hetke pärast tajus ta, et veri pulbitseb neil ühtemoodi kuumalt.

Uks sulgus Helve järel hammustava klõpsatusega. Ta oli palunud meest teda mitte saatma tulla. Isa-ema juurde minek ei tulnud enam kõne allagi. Hing täis kartust ja süütunnet, kiirustas ta bussipeatusse ning bussi niiskel pingil istudes otsis mõttes vabandussõnu, millega Rolandit maha rahustada. Ta poleks osanud aimatagi, et hetkeline unustus võib talle sellist hingepeina valmistada. Midagi asjalikku, niisugust vabandust, mis haiget meest ei erutaks, meelde ei tulnud. Mida küll öelda? Hea, kui saaks sellest vaikides mööda minna, nii et Roland pärima ei hakkaks ja ise ka midagi öelda ei pruugiks... Süda hakkas äkki nagu mingi ohu ootel tugevasti klõppima, kurku tekkis klomp, see lausa lämmitas ega lasknud hingata. Kui ainult lapsega midagi juhtunud poleks, mõtles Helve närveerides ja kiirustas bussilt pooljoostes kodu poole.

Kui Helve avas välisukse, tundus talle, nagu oleks veri soontes seisma jäänud. Koridoris, kõige alumisel trepiastmel, pea alaspidi, ratastool üle rinna, lebas Rolandi sirguaetud keha. Mehe nägu oli rahulik, silmad, mis enam ei näinud, vaatasid leebelt Helve poole. Rolandi suu oli poolavatud, nagu tahaks ta naisele selle tulles öelda tere.

Hirm nõõris Helve kurku. Nuuksatades kummardus ta Rolandi kohale. Surm oli võtnud kõik, oli võtnud kogu Rolandi mure ja valu ning jätnud selle elavate kanda.

•
Jumalal vääratas keel: määramata ajaks lööb haljen-
dama mu olemine — nurm, minu vaatest löövad punetama
pilved, vastutusest vaba, ma trallallaa, ma pikal
sammul, ma nagu marutuul, oi, ai, viivuks on ruum minu,
ma paiskan kuradile: Jumalal vääratas keel!

1981

•
Maa seest olen kistud välja.
Roostetan vikati halja.
Möödub must härrade tõldu.
Kerkin kui kivi kesk põldu.
Teab mind vald ja on vakka.
Igavik veel ei lakka.

1972

DAĢLARCA MOTIIV

Igal lusikas ees, kartulid saavad söödud.
Igal järi. Kuhu jääb see, kes surnuks löödud?

Ristumispunkt on kahel tinglikul kujund-sirgel
metafoor-laua kohal tähel kõrgel ja virgel.

Kas see minu pilk pörkab tühjuse põrgust kiiva,
langeb maa peale, metsa all otsib liiva?

Teisiti: tema pilk; tähe vastu see murdub — ja kuhu?
Mulle sõrmile kukub, mu sööki täis suhu.

1979

•
Ei tule tõe, ainult torkas kord pähe.
Ei tule tõe, unes vaid näitas vähe.
Ei tule tõe.

Tea, kas otsida teisest perest,
tähed kus kummuli. Aastasadade merest.

Kes see ütles, et tõe peab olema vaba?
Ongi ehk, nii et kioskist teda ei taba.

Ei tule tõe. Valskus peast pistab silma.
Ei tule tõe. Oled tast lahti ja ilma.

1978

KUIDAS OTSIDA

Kuidas mul otsida sõnajalaõit (kuidas sinul otsida) kuidas.

Otsida liivakastist otsida särava kuuse alt.

Otsida padja alt hommikul.

Otsida koolis pingi alt.

Kooliatlasest otsida (merepõhjast ja mäetipust).

Otsida raamatuist (lehte lehe järel lapates) hoida võtta mis on õitsenud
saja aasta eest.

(Oi piibel must ja põline mu vanaisa sõrmi sa tead sa talvi ja suvesid
mäletad ja perenaisi vanu ja noori ristseid pulmi ja matuseid lehmade ja kurgede
häälil jutusta võib-olla oli võib-olla tuli ükskord vara hommikul niidult jalad
kastes pealaest jalataldadeni kastes — taevas kastes — kuid pihus oli ja säärane
ähm ja kuhu peita piiblisse löi lahti pani vahele üks ainuke kord võis see juhtuda)
otsida.

Otsida kus vanad mehed joovad usutada vahest keegi mäletab vahest on
mööda läinud.

Lastelt küsida lapsed teadvat kõiksugu asju.

Küsida kooliõpetajalt las tuletab meelde vahest ehk meenub tõesti.

Otsida ahjust mis kuumab otsida suust mis naerab läti muinasjuttudest
otsida.

Saksa keelt õppida ajalooramatust otsida „sel ja sel aastal õitsesid metsas
imelikud õied Jeesuse pisarad tol sügisel puhkes katk“.

Otsida kus sõjamehed sammuvad rood roodu järel rattad roomikud kes
teavad võib-olla just kiuste ja kasvavad ja pole maha tallatud ja õitsevad.

Otsida kus poodu maetud kus mahalastu magab kes teab võib-olla õhetab

sāal võib—olla murrab sāal välja maast võib—olla sāal ōitseb.

Otsida oma kodumaalt (sinu kodumaalt) teiste kodumaadelt.

Otsida taevast (otsida maa kohalt) maa alt otsida.

Kuidas mul otsida jaanilille (kuidas sinul otsida) kuidas leida.

Otsida jaanuari lumest jää pealt aprillis porist palaval suvepäeval turult tomatite kalade ja lindude seast suveõöl metsas lõhnade seast.

Leida kuidas leida ei tea.

1970

Lāti keelest tõlkinud HARALD RAJAMETS

RISTIRŪŪTLITE PEETRUS

Tumm
kuulmata oma hāālt
tallatud vagu
kāsi mida pole tōstetud
riigi eest
lange ja hāvine
aastatuhandeis
jahvata mind pōrmuks

sinu lauluviis
mādaneb kōrtsis
sinu vōtmed
Peetruse kāes

1970

KESKAEG

Hing kisendab seebi jārele, haiseb ligane pōrand, saapas sūgeleb jalg ja vahtu nōuab Jān.

Riided ōllega koos, seepei vajan suu mul must saatan sūgab vastu kivi karu kratsib kūuntega selga.

Ratsuta kuningapoeg ja luba ūhe untsi eest āra pool kuningriiki hei Jān hei Jān.

Niriseb tallis virts ōlad higistavad soola iga mānd paindub tuules kŭlva suitsu Jān.

Härra kondid ma paneksin sulase sārgi sisse taid mind sōovad ja kivi ei vahuta hei Jān.

Seisab Riia valgel künkal kārbesed lārisevad ja solk voolab Daugavasse ja vaevleb roiskuv kala hei Jān.

Kerkib pāike sinitaevasse juba ūksteist lōōb kell Saksamaal on keskaeg ja timukas otsib seepi.

Vōlla alla mind veetakse tāi habemest pōgeneb Jān.

1972

LIIVIMAA NELJAST VIIENI

Vanas vaikuses kui hilpudes aed, pole raamatus kirjas, kuid tool oigab, palju nāinud, vaikib kirikutorni kukk, ratsutab Jēkabs hobusekronul, jasmīin ei vali teed, sūdametāiega, peatselt on kāes Viies aasta, koidab pōhjas, ja ārkab nende ihu, kel hukkuda soodes, kel armastada surma, sūlitada hōōguvale rauale, pole raamatus kirjas, kuid juba kōmiseb māgede taga, ratsutab Jūris tublil hobusel, aasade juured vōrsuvad, on suud tāis eluhingust ja mōlemad rahvad suurustavad, kuid ārkab nende ihu, kel antud surra sōimusōnadega, sūdametāiega, ratsutab Jānis kivi hōbusel.

1974

EESTLASE MOTIIV

Ma ei vaju looka õitseb kingul pärn
 elu vaevab südant rubla eest taskus ja
 s a k s a k u r a t.

Kolistab pinkidega jalgadega kogudus
 kõlab mõlemas kõrvas küll pü-
 ha oi kui püha s a k s a k u r a t.

Kel piigasid tantsitada kel maad
 äestada kel mulda puhuda et tõuseks
 keeris mis mind põrgusse paiskaks ja
 s a k s a k u r a t.

Eins, eins õlg õla kõrval konarli-
 kel teedel ja alamrahva laul Jumal
 kõike näeb torgib saapas nael jalga
 ma reedan su nagunii ja s a k s a k u r a t.

1973

MUIGAB JA MUIGAB

Rainise raiutud Rainise raiutud ei vaiki eales.
 Rainise raiutud sõnad seovad kää vatrab Rainis vatrab
 ja hunt kokku lepib karuga salvab rästik saba Rai-
 nis vatrab iga sõna kui koolmeistri püstine sõrm
 ülearu tark vatrab hei tudisev taat
 Rainise raiutud minu käsi juubeldab.
 Rainise raiutud Rainise rusikas muigab ja muigab.

1970

Läti keelest tõlkinud MATS TRAAAT

Uldis Bērziņš kolm vaala, millele tugineb tema poeetiline maailm, on Sõna, Aeg ja Ruum. Need pole ei teoloogilised ega filosoofilised abstraktsioonid, vaid elavad, vitaalset jõudu kätkevad mõisted.

Kõigepealt Sõnast. Sõna selle filoloogilises tähenduses on Uldisele võimsaim innustuse allikas. Sõna foneetiline kõla, morfoloogiline ülesehitus, semantiline väli loovad tal ootamatuid ideid ja assotsiatsioone. Samal ajal ei või Uldise kirjutatud paigutada tema poolt ülistatud lingvistilisse poeesiasse: see pole keele imetlemine, pole tühi ekvilibristika. Kui koostaksime Uldis Bērziņš luule sõnastiku, siis oleks see võib-olla kõige mahukam sõnastik kogu läti luules, alates indoeuroopa rekonstruktsioonidest, folkloorist ja Piiblist kuni ajalehežargooni, plangutekstide ja autori enda neologismideni. Sellisel sõnastikul oleks avar leksika-, ka grammatikaosa. Ammu surnud käändevormid elavad seal kõrvu fikseerimata, aksepteerimata, kuid võimalike poeetiliste moodustistega. Ega Uldis ole asjata õpetatud filoloog. Peale meie igapäise balti filoloogia spetsialiseerus ta omal ajal Leningradis türgi keeltele. Peale suure hulga omal käel omandatud Euroopa keelte on ta intensiivselt veel tegev semitoloogia vallas. Aga kui keerulised ka ei oleks luuletaja filoloogilised ekskursid, teenib sõna Uldist ja mitte Uldis sõna. See tekitab täiendavaid raskusi Uldis Bērziņš teoste tõlkimisel teise keelde. Lisan, et Uldis on Lätis tuntud ka tõlkijana. Velimir Hlebnikov ja Snorri Sturluson, Czesław Miłosz ja Saadi, Jorge Luis Borges ja Vana Testamendi Hiioobi raamat, Wystan Hugh Auden ja tšuvaši loitsud. Iga suurem Uldise tõlge elustab ja avardab läti kirjanduskeele ja poeetika silmapiiri.

Ajast ei ole palju rääkida. Nagu igal laia amplituudiga luuletajal on Uldis Bērziņšil kogu inimkonna teadlik aeg surutud ühteainukesse olevikku. Vanad oгуusi või kõptšaki hõimud võitlevad ühel ajal afgaani mudžaheedidega. Sellesse olevikku on surutud ka tuleviku visioonid, isegi sellise tuleviku, mis kunagi ei tule. Uldise vaimusilmad on näinud liivi kooliõpikute kogu, kus on liivi keelde tõlgitud isegi nõukogude makulatuuri — Leonid Brežnevi „Väike maa“ — „Piški mō“. See ainuke olevik on saanud mõõtnatult paljudimensiooniliseks.

Samasugune on Uldis Bērziņš Ruum. Veidi lihtsustatult võib öelda, et see on kogu maakera. Veel juurde arvestades taevast, põrgut ja paradiisi — nii nagu nad luuletajale paistavad. Kõigi kontinentide kuumad punktid elavad selle luule kontekstis koos vanaläti usundite ja inimkonna ürgmüütidega. Kuid need pole ei ajakirjaniku aktualiteedid ega ajaloolase ekskursid. Iga inimese vabaduseväljendus on isiklikult läbi elatud ja lülitub ereda kivikesena suurde eepilisse mosaiiki. Just see eepilisus tõstab Uldise esile lüürivate kooris ja annab

talle erilise, omanäolise koha. Väga kauge analoogiana võiks teda võrrelda Pablo Nerudaga, ainult et Uldis Bērziņš on mitmeplaanilisem, konkreetssem ja tolerantsem. Oma luuletajaego ta kas sulatab jõuku või sulatab selle sealt välja, püüdes muutuda anonüümseks jutustajaks, folkloorilaulikuks, kaasosaliseks.

Praegu võib juba rääkida Uldis Bērziņši koolkonnast läti luules. Mõistagi, selliste globaalsete huvidega inimene ei seisa väljaspool elu ja konkreetset aega. Uldis Bērziņš on juhtinud Läti Sotsiaaldemokraatlikku Töölisparteid, saavutanud leppimise vaenulike fraktsioonide vahel ja suunanud selle partei rahvusvahelisse ringlusse. Ta on aktiivselt teinud koostööd Läti minoriteetide kultuuriseltsidega, erilist muret tundes mustlaste hariduse ja kultuuri arengu pärast. Lätis on temast saanud esimene George Sorosi fondi „Kooskõlapremia“ laureaat. Balti assamblee preemia määramine Uldis Bērziņšile pole samuti juhus: ta on alati asunud ühtses Balti ruumis — niihästi elus kui ka luules.

See on fragmentaarne sissejuhatus Uldis Bērziņši luule publikatsioonile. Lõpuks võiks pakkuda lühikesi bibliograafilisi andmeid, kusjuures kõik luuletaja teosed kuuluvad ühtsesse tervikusse: igas raamatus on kronoloogiline järgnevus lammutatud, ent see ei sega luule tajumist. Kogu Uldis Bērziņši luule on ühtne Elu Raamat.

Oma esimese raamatu ilmumist 1980. aastal ootas Uldis kümme aastat. See oli õhuke brošüür tähendusrikka pealkirjaga „Mälestussammas kitsale“. Nii mitu korda, kui kits ronib taevasse, nii mitu korda lükkab Jumal teda tagasi maa peale. Siiski kits muudkui ronib ja ronib. 1984. aastal tuli kogu „Poetism valgevenelane“. See Jumala väljavalitud rahva kõige tavalisem nimetus muutus poetismiks. Siis ilmus 1990. aastal „Olematud atentaadid“, 1992. aastal — poeetiline kommentaar kujur Ojārs Feldbergise ekspositsiooni kataloogile (läti ja inglise keeles) — „Tavaline kivi“. 1994. aastal, kui Uldis Bērziņš sai viiekümneaastaseks — mitte enam noor, kuid ikka veel paljutootav —, ilmus väike valikkogu „Putukasammud“, ja kohe seejärel 1995. aastal teine valikkogu „Luule“. Eraldi nimetagem Rootsis elava läti luuletaja Juris Kronbergsiga kahasse väljaantud dialoogiraamatut (pealkirjaga „Aeg“), mille 1994 avaldasid Stockholmi ja Riia kirjastus. Niipalju fakte. Ülejäanu on luule.

Läti keelest tõlkinud ITA SAKS

Venemaa on näljahäda tõttu nii ametlikult kui ka mitteametlikult pöördunud abi saamiseks; see abi on praegu väga hädavajalik, sest Venemaa ise ei suuda end aidata. Nälg on Venemaa allakäigu ainult üks akuutne sümptom; Euroopa ja Ameerika peavad langetama organiseeritud ja üleüldise abi andmise otsuse. Näljahädaliste abistamise aktsioon kestab pikka aega ja nõuab koostööd Vene valitsuse ning administratsiooniga; seega tekib kindlasti lähenemine, et kogu selle organiseeritud ning üleüldise abi vahendamist hõlbustada.

Ja kuigi antav abi on ainult majanduslik, kerkivad koos sellega kõik kaasnevad küsimused, eeskätt poliitilised. Käesoleva memorandumi ülesanne ongi nende küsimustele tähelepanu juhtida.

1. MIDA VAJAB VENEMAA EUROOPALT JA AMEERIKALT

Käesoleval hetkel vajab Venemaa eeskätt leiba, ent leib maksab raha. Töenäoliselt on kõige parem Venemaale vilja saata; ekspertide ülesanne on kindlaks teha, kas Venemaal leidub selle jahvatamiseks küllaldaselt veskeid, ja misuguseid muid toiduaineid (rasva jne.) on tarvis. Kindlasti on vaja ka loomasööta. Siis veel riideid jm. See kõik on ajutine abi, see on sümptomaatiline ravi, mõnevõrra ka ohtlik, sest õpetab venelasi võõrale abile lootma. Siinkohal pole vaja üksikasjalikult uurida, millisel määral on nälja põhjustanud Nõukogude valitsus. Ütleb ju vene vanasõna: „Viljaikaldus on Jumalalt, nälg inimestelt.“ Kuid nälga ei saa kustutada moraalijutluste ega kurtmisega; Venemaa analüüsimine ja kogu tema olukorra tunnetamine on hädavajalik selleks, et organiseerida edasist konstruktiivset abi.

Venemaa vajab abi, et taastada korrapärane majandus, ta vajab abi põlluharimise, karjakasvatuse ja tööstuse vallas. Niisiis vajab ta masinaid, kariloomi (seepärast ka loomasööta), tehaseid jne.

Väga tähtis on Venemaal taastada liiklusvahendid, eeskätt rongikoosseisud, siis laevad. Kommunikatsioonide taastamine sõltub, muide, administratsiooni taastamisest. Praegu on käigus ainult mõned pearaudteed, nimelt Riia—Moskva ja Petrograd—Moskva. Seda pole palju, kuid tunnustagem seda; ühtlasi on see tõendus, kuidas Nõukogude Venemaa vaatab Euroopa poole.

Venemaa vajab abi kogu oma administratsiooni taasloomiseks: Venemaa vajab peale asjade ka inimesi; töölisi ja muid kvalifitseeritud töömehi, kooliõpetajaid, tehnikuid jt. Uue veduri andmisest Venemaale jääb väheks. Minuni on jõudnud teateid, et juba mõne nädala pärast on see vedur töökõlbmatu, sest

inimesed ei oska masinaga õigesti ümber käia.

Venemaal tuleb korda seada kaubandus. Niipea kui Nõukogude valitsus tunnustab eraomandust ja eraalgatust, võib Vene Nõukogude riik jätta kaubandusega tegelemise üldse; *de facto* ongi kaubandus juba teatud määran vaba, ehkki seda sageli mõjutab korrumppeerunud altkäemaksusüsteem.

Venemaal ei vajata üksnes materiaalet, vaid ka kultuurilist, moraalist ja vaimset abi. Nagu varemalt, nii ka nüüd peab Venemaa Euroopast peale kaupade sisse vedama ideid ja inimesi. Venemaa ja Euroopa vahekorra vanale probleemile (Venemaa euroopastumine) on sõda ja revolutsioon andnud uue vormi.

Venemaa kritiseerimisel piirduakse Euroopas küllalt sageli ühekülgset sellega, et tõstetakse kilbile niinimetatud majanduslik materialism; Venemaal ei saa ravida ainult majanduslikult ja finantsiliselt: tsaariajal pärinesid seal Euroopast nii tooted kui ka raha, ja ometi ta varises kokku — Venemaad ei päästa Euroopa, ei päästa teda ainult leiva ja rahaga. Venemaa päästmine on Venemaal ja venelastes. Euroopa võib Venemaad vaid aidata.

2. MIDA ANNAB VENEMAA EUROOPALE? KAS VENEMAA SUUDAB MAKSTA?

Raske on ütelda, millega Venemaa võib maksta, kui palju ja mida ta suudab eksportida. Siin ja seal hoolitsevad ärimed selle eest, et tehtaks kindlaks Venemaa olukord, tema rikkused ja vahendid. Venemaa praeguse olukorra puhul ei maksa Euroopal temalt kuigi palju loota. Tunduval määral on (finantsilise) abi andmine Venemaale praegu investeeriva ja melioratiivse iseloomuga väljaminek, mille puhul võib oodata hilisemat kasu.

Venemaa pakub Euroopale (Läänele) ka immateriaalseid väärtusi; tunduvale osale eurooplastest ja ameeriklastest on bolševism teatud määral sümpaatne, tema režiimi, ideid ja kirjandust studeeritakse. Selle kõrval kestavad vanemad vene mõjud. Ja Venemaa poolt vaadatuna pole suhtumine Läände ainult majanduslik.

3. LÄBIRÄÄKIMISED JA LEPINGUTINGIMUSED VENEMAAGA

Igasugune läbirääkimine Venemaaga või Venemaa üle käiv arutelu peab toimuma valitsuse vahendusel; mis tahes näljahädaga tegelev komisjon peab läbirääkimisi pidama valitsusega, sest too kontrollib liiklusteid ja garanteerib korra, kuivõrra see üldse on võimalik.

Mis puutub küsimusesse, kas Nõukogude valitsust tunnustada, siis võib vastata nõnda: *de facto* on tunnustus antud juba sellega, et läbirääkimised bolševistliku Venemaaga käivad. Minu arvates aitab alguseks mõlema poole lojaalsest käitumisest.

Euroopa riigid võivad Venemaalt nõuda, et ta loobuks propagandast ja agitatsioonist, küllap on Venemaa juba veendunud, et see propaganda ei aita

Venemaad ega aita kommunistlikke parteisid väljaspool Venemaad. Venelased pillavad raha tulutule üritusele; just see propaganda ei lase neil kogu tähelepanu pöörata oma sisepoliitikale. Bolševism kordab imperialismi vanu vigu ja imperialistliku ekstensiivse poliitika vigu. Euroopa kommunistlikud parteid, mis saavad Venemaalt raha, demoraliseeruvad seeläbi. Me oleme võinud mitmel korral nentida, et ainult väike osa sellest Venemaalt tulnud rahast on jõudnud sihtkohta. Suurem osa varastatakse ära juba teel. Ma arvan, et Moskva on võinud asjade niisuguses seisus veenduda ja et ta järelikult lojaalselt loobub välismaisest propagandast, *nota bene* omaenda huvides.

Kui seatakse sisse korrapärased kaubanduslikud ja kultuurilised sidemed Venemaaga, siis hakkavad mõlemad pooled teineteist vastastikku kontrollima. Moskva loobub propagandast, Euroopa riigid loobuvad interventsiioniplaanidest. Nõnda siis võib mõningase aja möödumise järel otsustada, kas Moskva valitsust on vaja ka *de jure* tunnustada. Minu arvates on sellel tunnustamisel bolševismile Venemaal väiksem tähtsus, kui arvatakse; venelased, kuulugu nad missugusesse parteisse tahes, kritiseerivad valitsust ja administratsiooni nende tegude ning tagajärgede põhjal. Mõnevõrra suuremat mõju avaldaks tunnustamine kommunismile ehk väljaspool Venemaad, kuid see mõju oleks siiski ainult ajutine ja mööduv; kommunism, mis taotleb tunnustust antikommunismilt ja koguni hävingule ning hukkamisele määratud kapitalismilt, on üldse pentsik. Kuni bolševikud taunivad euroopalikke mõisteid (demokratism, parlamentarism, evolutsiooniline sotsialism) nii jäigalt ning absolutistlikult, nagu nad on teinud senini, võivad Euroopa riigid Moskvale pakkuda üksnes sellist tunnustust, mis ei õigusta bolševistlikku režiimi. Bolševikud kinnitavad, et nende režiim on teaduslik — bolševismi õigustatuse küsimus oleks seega teaduse probleem; Euroopa valitsused ei ole teadusasutused, nad võivad Venemaaga sidemeid sõlmida ning neid tihendada ja mainitud sidemeid kahepoolsete lepingutega garanteerida.

Euroopa riikidel on õigus Venemaa käest nõuda, et oleks tagatud vabades eurooplastele ning ühtlasi Venemaa elanikkonnale. Ilma sellise vabaduseta pole eurooplastel võimalik Venemaal venelastega regulaarselt suhelda. Kuid siin on takistuseks asjaolu, et bolševikud (kommunistid) esindavad ainult tühist osa Venemaast, niisiis vaevalt 1,5 miljonit inimest. Kõik ülejäänud parteid, kogu avalik arvamus on maha surutud. Selles ilmneb ühelt poolt fanaatiline veendumus bolševismi ja kommunismi absoluutsuses, kuid ühtlasi parteiline hirm kriitika ees. Kuid ilma kriitikata ja vabaduseta ei saa Venemaad üles äratada, Euroopa vastu suunatud Hiina müür tuleb lammutada ja anda arvamusvabadus kõikidele üksikisikutele, parteidele ja organisatsioonidele. See on Venemaa enda huvides, see pole poliitiline nõue. Venemaa taassünd eeldab energilist mõtlemist, kuid ilma vabaduseta pole see võimalik. Bolševism oma absolutismi ja sellest uhkava sallimatusega on viinud Venemaa Euroopa ja Ameerika suhtes olukorda, milles olid Aasia riigid (Hiina, Jaapan jt.) sajandite eest, mil nendega hakati suhtlema. Tollal seisid lepitamatult vastamisi Hiina ja Euroopa absolutism, sest tegemist polnud ainult kaubanduslike suhetega, vaid

võõrale religioonile ja võõrale kultuurile olid vastandatud ristiusk ning kogu kultuur tervikuna. Bolševism deklareerib samasugust eksklusiivsust, ta on kuulutanud sõja kogu läänemaailmale ja selle kultuurile, ja see takistabki korrapärasast vaba suhtlemist. Et see suhtlus võimalikuks saaks, peab bolševism tunnustama sallivuse ja vabaduse põhimõtteid, mida tunnustatakse ja praktiseeritakse kogu maailmas.

Vene emigrantidel tuleb lubada naasta kodumaale. Emigrantide massiline esinemine Euroopa üksikutes keskustes on kindlasti nukker nähtus, mis võõrutab Euroopat Venemaast ega aita teda.

Venemaa plaanipärane abistamine põhineb sellistel inimestel, kes Venemaad edasi viivad: need on töölised, insenerid, keemikud, kooliõpetajad jne.

4. VENE BOLŠEVISM

Ma ei saa siin esitada oma vaateid bolševismile, ja seda pole vajagi; ma tahan ainult teatavaks teha oma sellekohase seisukoha, sest seda nõuab käesolev ülesanne.

Bolševism on jätkuks revolutsioonile, mida alustasid märtsis 1917 sotsialistid ja teised parteid. Selle revolutsioonini viisid sõjalised katastroofid, liigne ning mõttetu tsaristlik tsentralism varises ise kokku.

Bolševism ei tekkinud ainult purustatud Venemaal, vaid samuti Saksamaal ja Ungaris. Juba see osutab iseloomulikul viisil tema päritolule, nimelt sellele, et ta pole too viimane loov sotsiaalne revolutsioon, mida kujutles Marx. Koguni Idamaadel ja mujal on sellel, mida seal bolševismiks kutsutakse, poliitiline ja sugugi mitte sotsiaalne ning sotsialistlik iseloom. See on Moskva poliitiline bolševistlik ja natsionalistlik propaganda.

Vene bolševismiga võib märgistada meetodit, mida on kasutanud kommunistlik partei. Kommunism on õpetus, bolševism aga selle elluviimise meetod. Väärrib tähelepanu, et Venemaal endas hakkavad kommunistid juba ise loobuma bolševiku nimetusest. Ühe sõnaga võib bolševistlikku meetodit iseloomustada kui niinimetatud proletariaadi diktatuuri; see on vabadusetus, tsarismi ja tema absolutismi jätkumine. Moodsa demokraatia vanast ning ennast õigustanud deviisist: „liberté, égalité, fraternité“ on bolševikud sootuks kustutanud vabaduse mõiste.

Bolševismi nõrkus peitub vene masside ja kommunistide enda rõhuva enamiku harimatuses. Bolševikud kinnitavad, et nad on marksistid; Marx ja Engels nõudsid proletariaadilt haritust, teaduse ja filosoofia tundmist; vene proletariaadil puudub haritus, teadus ja filosoofia. Lenin ise tunnistas igas kõnes, et bolševikud tegid ja teevad vigu ja et nad peavad õppima ja õpivad vigadest. Kuid tänapäeval ei pea mitte keegi vigade najal õppima ühiskondliku ja poliitilise kooselu aabitsat, need vead on nõudnud tuhandeid ja tuhandeid inimelusid. Bolševismis võimutsevad harimatus, vägivald ja korrupsioon sellisel määral, et ideelised ja idealistlikud kommunistlikud taotlused pole rakendamist

leidnud. Praegu viib kommunistlik partei läbi puhastust, kohati visatakse välja kuni 60 protsenti selle liikmetest. Sellist puhastumispuudu tuleb tunnustada, kuid ühtlasi on see süüdistus arutuses ning lühinägelikkuses, sest analfabeetide, julmade ning ebaausate inimestega ei saa üles ehitada uut riiki ja ühiskondlikku korda, mis bolševistliku teesi järgi on kõrgeim, teaduslik ja lõplik.

Kui venelased tahavad endale oma maneeris kommunistlikku režiimi, siis on see nende asi; kuid otsesõnu tsaristlik absolutism, vabadusetus ja jõhker inimeste hävitamine on juba inimkonna ja inimikkuse asi. Siit ka vabaduse nõue. Kui nõuame vabadust venelastelt, siis peame nõudma vabadust ka venelastele. Küsimus pole kommunismis, vaid selle elluviimise laadis. Miks tahavad bolševikud Euroopalt ja Ameerikalt näljaabi? Et päästa inimesid; samasuguse õigusega, inimikkuse motiividest lähtudes, nõuame bolševikelt, et nad respekteriksid vabadust ja omaenda kodanike elu.

Seejuures juhin tähelepanu ühele asjale: bolševistlik valitsus koosneb kolmest jõust — tegelikult on siin kõrvuti kolm võimu: nõukogud, Tšekaa ja Internatsionaal. Need erisused raskendavad läbirääkimisi Venemaaga.

Mina ei arvesta võimalusega, et lähiajal tuleksid bolševike asemele teine partei ja valitsus; arvan, et bolševikud muutuvad ja võtavad omaks läänelikud vaated.

5. SAKSAMAA JA VENEMAA

Euroopa avalik arvamus on suurelt osalt hõivatud Saksamaast ja tema suhetest Venemaaga; Saksamaad süüdistatakse, et ta tahab ebalojaalselt domineerida Venemaal teiste riikide arvel.

Territoriaalne lähedus ja hõlbus ligipääs meritsi on ammust ajast tinginud Preisimaa ja Venemaa tiheda läbikäimise. Venemaa niinimetatud Läänemere provintsidel elas palju sakslastest koloniste. Nende mõju Vene bürokraatias oli sageli otsustavalt suur.

Pärast viimast sõda on need geograafilised ja ajaloolised tõsiasjad muutunud. Venemaa ja Saksamaa vahele on tekkinud mitu iseseisvat riiki: Eesti, Läti, Leedu, Poola ning siia kuulub ka Ukraina. Niisiis on Saksamaal ühendus Venemaaga säilinud nüüd ainult meritsi.

Sõja tõttu käis sakslus Läänemere provintsidel kõvasti alla. Sakslased, peamiselt linnakodanikud ning maa-gentry, said revolutsioonide ja maareformi tagajärjel tugevasti kannatada. Sellest hoolimata on saksa mõju veel suur. Seda mõju tugevdab asjaolu, et nende riikide noored käivad Saksamaal ülikoolis. Prantsusmaa ja Inglismaa on neile kauged, ja peale selle on Saksa valuuta neile soodsam.

Saksa mõju kõrval on nendes riikides veel tugev ka vene mõju. Tunduv osa elanikkonnast oli juba enam või vähem venestunud ja kõik need riigid olid majanduslikult ja kaubanduslikult kasulikes sidemetes Venemaaga ja kalduvad seepärast Venemaa poole. Ei tohi unustada, et näiteks Riia oli vanal Venemaal vene teravilja kõige peamine väljaveosadam, jne.

Ka bolševistlik Venemaa jätkab kahtlematult vana poliitikat — et nimelt jõuda mere äärde: Läänemere äärde ja lõunas Musta mere äärde. Siit ka bolševike poliitika Ukrainas ja kõikides piiririikides; küsimus on ainult selles, kas Venemaa jõuab nende merede äärde heaga või kurjaga — lepingute teel või jõu kasutamiseega.

Preisi survet Venemaale võimendas enne sõda Austria–Ungari ja tema venevastane poliitika. Vana Austria piirnes Venemaaga, nimelt Ukrainaga, ja avaldas Ukrainale mõju. Et Austria–Ungari on nüüd kadunud ja tema asemele on astunud Poola ja Rumeenia, siis mõjutavad need kaks riiki Ukrainat ja seega kaudselt ka Venemaad, sest neile riikidele kuulub suuri osasid Ukrainast.

Ukraina on senini veel ebastabiilne riik; ka muud piiririigid viimseni — niisiis Poola, Leedu, Läti ja Eesti — pole veel täielikult konsolideerunud.

Euroopale on selline sõjajärgne poliitiline situatsioon tõsiasia ja ta peab sellega arvestama. Venemaa suundub läände ja lõunasse, Saksamaa — itta. Poola, suurim ning keskne piiririik, püüab samuti nendes riikides oma mõju maksma panna. Kas lepib Venemaa kokku Poolaga, et mõjutagu too põhjapoolseid piiririike (Leedut, Lätit), Venemaa aga mõjutab lõunapoolset (Ukrainat)? Selles mõttes on vähemalt mõlemad mainitud riigid diskuteerinud; kuid Poola ja Venemaa vahetõde on liiga keeruline, et seda saaks üheainsa vormeliga tabada.

Nii Poolale kui ka Venemaale on tähtis Ida–Galiitsia lahendamata küsimus (elanikeks on ukrainlased).

Euroopat ja Ameerikat ei huvita nende piiririikide puhul niipalju poliitilised küsimused, kuipalju eeskätt transiit Venemaale; kuid täielikult ei saa poliitikat elimineerida.

Meretee tõttu on Saksamaal Venemaa suhtes kaubanduslikult ja majanduslikult kogu aeg väga soodne positsioon. Tal on ligipääs otseteed Liibavisse, Riiga, Tallinna ja Petrogradi ja samuti Helsingisse ja sealt Petrogradi; Saksamaal on lühem tee nendesse sadamatesse kui Inglismaal, Prantsusmaal jt.

Soome kohta ütlen lisaks, et ka see uus riik kaldub majanduslikult Venemaa poole; vanemast ajast on küllaldaselt majandussidemeid, mida nüüd uuendatakse. Seepärast on Helsingi praegu kaubanduslikult tähtis. Pole palju öeldud, kui mainin, et ka Soomes nagu ülejäänudki piiririikides (erandiks on vahest ainult Poola) on russofiilsus kindlasti olemas. See tähendab, et seal on küllalt inimesi, kes peavad kasulikuks majanduslikku naabrust Venemaaga; kuid osa neid inimesi kujutleb vahetõde Venemaaga — kuigi veel ebaselgelt ja ebamääraselt — majandusliku või koguni mingisuguse poliitilise föderatsiooni kujul.

Sellises olukorras on Saksamaal veel see eelis, et seal jätkub inimesi, kes tunnevad ja studeerivad Venemaad. See on väga hästi jälgitav Venemaad käsitleva saksa kirjanduse ja publitsistika põhjal. Saksamaal on palju neid, kes oskavad vene keelt, samuti on neil võimalik venelastega vahetult suhelda. Inglismaa ja Prantsusmaa on ses suhtes hoopis jõuetumad. Teisalt lisandub sellele asjaolu, et bolševikud (samuti ka ülejäänud parteid) on nii-ütelda kõik

saanud oma hariduse saksa kirjanduse kaudu ja elanud Saksamaal. Kui vanem vene generatsioon (ka revolutsionäärid ja sotsialistid) oli kiindunud Prantsusmaasse, siis noorim generatsioon, eeskätt sotsiaaldemokraadid (bolševikud), on saanud kasvatuse põhiliselt Saksamaal. Samuti märkan, et sakslased saavad Venemaale paremini ettevalmistatud inimesi kui inglased ja prantslased. Sakslased lõikavad käesolevast ebastabiilsest olukorrast igal viisil üsna läbimõeldult kasu ja valmistuvad Venemaad majanduslikult ära kasutama.

Seisukoht, et bolševikud on olnud algusest peale ja printsiipiaalselt eranditult germanofiilid, ei ole õige. Tarvitseb ainult meenutada, kui vastumeelselt nõustusid bolševikud Brest-Litovski rahuga. Ja tänapäevani on juhtivate bolševike hulgas inimesi, kes suhtuvad Saksamaasse ja tema venesöbralikkusesse kriitiliselt.

Saksamaa ja Venemaa vahekorra üle otsustamisel peab meenutama Saksamaa majanduslikku seisundit enne sõda. Selle kohta on kirjutatud terveid raamatukogusid. Peamine selles seoses aga on järgmine asjaolu.

Saksamaa majanduslik jõud avaldub tema ekspansioonis naabermaadesse. Ta müüs naabermaadesse kõige enam, ja kõige enam ta nendest ka importis. Venemaalt importis Saksamaa palju tooraineid, Venemaale eksportis suhteliselt vähe. Inglismaalt ja Indiast importis Saksamaa üsna palju ja palju eksportis ta ka Inglismaale. Prantsusmaaga oli majanduslik suhtlemine relatiivselt nõrk, nimelt nõrgem kui Hollandi ja Belgiaga (relatiivselt tähendab suhtes elanikkonna suurusega). Majanduslikud sidemed Itaaliaga olid enam-vähem samasugused kui Prantsusmaaga. Ühendriigid eksportisid Saksamaale palju tooraineid, samamoodi nagu Venemaagi; see on kooskõlas asjaoluga, et Saksa tööstus töötles ja eksportis nii palju välismaiseid materjale. Ekspord Ameerikasse oli suhteliselt tagasihoidlikum.

Ligikaudse ülevaate sellest sõjaelsest olukorrast annab alljärgnev skeem:

	Saksamaa importis:	Saksamaa eksportis:
Venemaa	1425*	880
Inglismaa	880	1440
India	580	160
Prantsusmaa	580	790
Austria-Ungari	830	1100
Ühendriigid	1710	710
Itaalia	320	500
		390 (Aafrika)
Holland	330	690
Belgia	340	580

* Kõik arvud on miljonites Saksa markades — L. M.

Sõjajärgne olukord muutis Venemaa majandussidemeid kõikide riikidega; eriti Saksamaa ei saa Venemaalt enam küllaldaselt tooraineid hankida nagu varem, ja Venemaale saab ta eksportida ainult vähe kaupu.

Saksamaa majanduslike jõudude hindamisel tuleb alati arvesse võtta elanikkonna arvukust, *resp.* tööliskonna ja kõikide kaubanduslike ning tööstuslike jõudude arvukust. Nagu juba enne sõda, nii ületab Saksamaa selles valdkonnas ka praegu kõiki ülejäänud riike; Saksamaa on Venemaa järel suurim riik Euroopas. Praegu on Saksamaal umbes 61 miljonit elanikku, Prantsusmaal vaevalt 40 miljonit, Inglismaal umbes 46 miljonit. Järelikult võib Saksamaa palju rohkem toota ja seega ka eksportida kui Inglismaa ja Prantsusmaa. Saksamaa, võrrelduna Inglismaa ja Prantsusmaaga, võib Venemaale saata ka suurema osa töolistest, inseneridest, keemikutest ja kvalifitseeritud intelligentsist üldse.

Aafrika ja teiste kolooniate kaotamine ei kahjustanud Saksamaa majandust. On ju teada, et Saksamaa pidi kolooniatele juurde maksma, ja see oligi kolooniavastaste parteide peamine argument Saksamaal. Täna tuleb kolooniatest ilmajäämine Saksamaale pigem kasuks, sest see võimaldab tal tähelepanu koondada Euroopas, ja eriti oma naabritele.

Saksamaa, sõjas kannatanud ja rõhutatud reparatsioonidest, pöördub loomulikult oma lähima naabri ning endise, sajanditevanuse liitlase poole. Ja on arusaadav, et Saksamaa rahuldub nii väikese kasumiga kui võimalik, et ainult oleks tööd ja saaks töölisklassi ära toita.

Tema naaber ja endine liitlane Venemaa on teiselt poolt praegu sellises olukorras, et otsib abi kõikjalt ja iga hinna eest. Vene massid hakkavad juba taipama, et Venemaa vajab rahu, tööd ja abi; valitsemisvorm on neile ükskõik, piisab, kui bolševikud käituvad nüüd leebemalt kui alguses. Nad ei igatse eriti teistsugust valitsust ega igatse nad ka teisi parteisid. Venelased ise ütlevad, et nad on „razpropagandirovanõ“ ja tahavad rahu saada. Igasugune interventsioonipoliitika purustab vene talupoja mainitud poliitilise ning revolutsioonilise väsimuse. Selles punktis on temaga ühel meelel kogu täiskasvanud generatsioon, kellele kõik parteid (kaasa arvatud bolševikud) on võõrad.

Niisuguses olukorras on ülejäänud riikide püüdeks ainult see, kuidas leida Venemaal rakendust Saksamaa kõrval. Teatavaks on saanud juba mõned ettepanekud: näiteks on Inglismaa pakkunud kapitali, Saksamaa tehnikat jne. Inglismaalt ja Saksamaalt seda Venemaale *de facto* eksporditaksegi. Ja arusaadavalt etendab selles kõiges silmapaistvat osa kaubandusliku mängu saladiplomaatia.

Käesoleval hetkel peab järele mõtlema, kuidas kogu see majanduslik olukord avaldub valuutas väljendatult. Praegu näiteks ei suuda Inglismaa Saksamaaga konkureerida. Venemaa saab Saksamaalt kaupu odavamalt. Selle põhjuseks on kõik sõjajärgsed suhted, inglise ja saksa töölisklassi ebavõrdne elustandard jne., ja neid ei saa mitte mingisuguse diplomaatiaga joonde ajada.

6. VENEMAA PIIRIIGID JA VÄIKESED RIIGID
SAKSAMAA JA VENEMAA VAHEL ÜLDSE

Ülalmainitud piiriigid, mis enne sõda moodustasid ühtse Venemaa, on ainult osa tollest väikeste rahvaste ja riikide vööst, mis asub Saksamaa ning endise Austria ja Venemaa vahel. Me oleme maininud Soomet, Eestit, Lätit, Leedut, Poolat ja Ukrainat. Nende riikide hulka astuvad Tšehhoslovakkia, Rumeenia, Jugoslaavia, Kreeka, Bulgaaria, Albaania, Austria ja Ungari. Nagu väiksemad riigid ikka, nii püüavad nad loomulikult isekeskis kokku leppida. Nõnda on tekkinud niinimetatud Väike Antant.

Tšehhoslovakkia, Jugoslaavia ja Rumeenia leppisid kokku, et abistavad üksteist väljastpoolt tuleva kallaletungi puhul. Ühtlasi sõlmisid need riigid majanduskokkuleppe. Seesugune lepingute sõlmimine jätkub ning täiustub. Nimelt leppis Tšehhoslovakkia kokku Poolaga ja hiljuti ka Austriaga. Ka selle lepingu sisu on peamiselt majanduslik ning poliitiline, peamiselt senini, kuni tunnustatakse rahulepinguid ja nendest tulenevaid kohustusi.

Ajal, mil loodi Väike Antant ja seda jätkav leping, tegid katseid kokkuleppe sõlmimiseks ka väikesed riigid, mis olid tekkinud endise Venemaa territooriumil. Möödunud aasta juulis tuli Helsingist sõnum, et Poola valitsus on kutsunud ühisele konverentsile Soome, Eesti, Läti ja Leedu. Konverentsil pidi arutatama nende riikide ühiseid huvisid.

Mõnevõrra hiljem, oktoobri lõpul toimus Balti riikide ja Nõukogude Venemaa ühine konverents. Lepiti kokku ühise majanduskantselei loomises ja sõlmiti mitmesuguseid lepinguid, mis puudutasid peamiselt sidepidamist ning selle hõlbustamist. Võib oodata, et lähenemiskatseid tehakse üksikute riikide vahel ka Balkanil; praegu võib juba näha Jugoslaavia, Rumeenia ja Kreeka lähenemist üksteisele.

Samasugused lähenemistendentsid ilmnevad nendes väikestes riikides, mis on tekkinud endise Venemaa idapoolsel äärel. Mullu juulis toimusid läbirääkimised Aserbaidžani, Gruusia, Armeenia Vabariigi ja Kaukasusest põhja pool paiknevate riikide vahel. Selle kokkuleppe sisuks oli ühine kaitse bolševike vastu.

Nende uute riikide katsed majanduslikult ja poliitiliselt üksteisele läheneda pole veel lõppenud. Katseid korratakse ja küsimust arutatakse. Tähtis on mõista, et peale Vene ja Saksa probleemi on meil probleem, kuidas organiseerida ja restaureerida Euroopat, ja tõsisid probleeme on meil ka selle väikestest rahvastest ja riikidest koosneva suure vöoga.

Tugevam ja programmiselt kindlam on esialgu Väike Antant; juhtiv osa selles reorganisatsiooni ja rahu poliitikas langeb Tšehhoslovakkiale, mis algusest peale on esinenud oma kindla programmiga: ei mingit vahelesegamist Venemaa asjadesse ja rahu tuleb seal tagada majandusliku konsolideerumisega.

7. EUROOPA ORGANISATSIOON TSENTRALISEERIMISE JA AUTONOMISEERIMISE PROBLEEMI VALGUSEL *(Euroopa niinimetatud balkaniseerimine)*

Selle olukorra mõistmiseks on tähtis endale teadvustada, et sõda lõppes kolme suure monarhia — Venemaa, preisiliku Saksamaa ja Austria–Ungari — purustamisega.

Need monarhistlikud riigid olid absolutistlikud ja tsentralistlikud, kusjuures nende tsentralism oli liialdatud ja rõhus omaenda riigis mitmesuguseid vähemusrahvaid.

Hiiglaslikku Venemaad suure hulga rahvastega, kes erinesid üksteisest kultuuriliselt ning ebavõrdsete majanduslike ja muude tingimuste poolest, valitseti ainukesest keskusest, Petrogradist. Samamoodi toimiti Austria–Ungaris, kus Viinist ja Budapestist valitseti ning rõhuti kõiki muid rahvaid ja provintse. Niisamuti Saksamaal: Preisist, Berliinist sai tsentraalne võim. Saksamaa koosnes küll muidugi eri riikidest, kuid sellest hoolimata oli preisi mõju kõikvõimas. Kõik need kolm riiki rõhusid väikerahvaid. Venemaa venestas, Austria ja Preisi saksastasid, ungarlased ungaristasid.

Tollele ajast ja arust tsentralismile tegi sõda lõpu. Loomuliku vastureaktsioonina sellele riikide üksikud osad autonomiseerusid. Too autonoomiseerumine avaldub eeskätt ülalmainitud uute riikide kujunemises.

Saksamaa muutumine vabariigiks andis ka sealsetele üksikriikidele rohkem vabadust.

Kuid täiesti omapärased, ja suuresti tähelepandamatuks on jäänud autonomiseerumistendentsid endisel Venemaal. Alates 1917. aasta märtsirevolutsioonist on Venemaal ilmnenud otse nälg autonoomia järele. Seepärast on tekkinud mitmed, koguni lokaalsed vabariigid: Kroonlinn, Tsaritsõn ja teised. Praegusel hetkel on Venemaal umbes 7 vabariiki (Ukraina ja teised), mis on föderaalsed või vähemalt liitu astunud; peale selle on umbes seitse autonoomset vabariiki, näiteks Tatari (Kaasan) jt. Lõpuks on autonoomsed territooriumid, näiteks Astrahani kalmõkkidel. Selliseid territooriume on vähemalt 11. Niisiis umbes 25 enam-vähem autonoomset üksust. Sel põhjusel on ilmnenud Venemaal täiesti omapärased suhted. Kommunikatsioonivahendite nappuse ning ebaküpsuse tõttu laguneb kultuurne Venemaa üksikuteks isoleeritud osadeks ja tegelikult eraldi seisvateks kogukondadeks. Kunstlik tsentralism on hävinud, ent kätte jõudnud autonomiseerumisega on samal määral liiale mindud. Algul bolševikud soodustasid seda protsessi; viimasel ajal on asutud jällegi teatud tsentraliseerimise teele.

Enne sõda oli Euroopa — nõnda võib seda asja formuleerida — liiga tsentraliseeritud. Poliitiliselt avaldus see ka selles, et aeg-ajalt ja vaheldumisi kerkis üks või teine suurvõim juhtpositsioonile. Viimasel ajal oli Saksamaa liidus Austria–Ungariga juhtiv riik Euroopas. Sellise tsentralismi vastu ilmnesis autonomiseerumistendentsid juba enne sõda ja vastukaaluks Keskriikidele tekkis Antant. Saksamaa tsentralistlikust, absolutistlikust juhtimisest sai Antant

jagu enne sõda. Suur sõda likvideeris Saksamaal tsentraliseeritud juhtimise ja tänane Euroopa püüab oma autonomiseerunud osasid ühtseks organisatsiooniks muuta. Kuid autonomiseerumisprotsess on nii üleüldine, et avaldub isegi Inglismaal, täpsemalt uue liri riigi rajamises.

On tähtis anda endale aru sellise omapärase poliitilise, etnoloogilise, majandusliku ja kultuurilise arengu tsentralisatsioonist ja autonomisatsioonist. Euroopas on vaja luua harmoonia tsentristlike ja autonomistlike jõudude vahel. Niisuguses harmoonias seisneb Euroopa ühtsus ja ühendus. Kuid ühtsus ei ole üksluisus. Euroopat iseloomustab etnoloogiline ja kultuuriline mitmekesisus. See mitmekesisus on Euroopas välja arenenud aastatuhandete jooksul, ja seepärast tuleb ka tema ühtsus organiseerida ühelt poolt historismi printsiibil ja peale selle olemasolevate rahvuslike ja muude loomulike erisuste alusel.

Inglismaal ja Ameerikas ja muidugi ka Saksamaal räägitakse sageli ning põlastavalt Euroopa balkaniseerimisest ja pakutakse mitmesuguseid, tavaliselt vanu tsentristlikke retsepte Euroopa unifikatsiooniks. See näitab mõistmatust ning vähiklikkust Euroopa kontinendi suhtes.

Inglastel ja ameeriklastel ei ole niisuguseid keelte ja rahvaste erinevusi, nagu need esinevad Euroopa kontinendil, ja seepärast on neil raske mõista ajaloolist protsessi, mis toimub praegu Euroopas. Kuid Inglismaa siiski taipab, ja koguni tema impeeriumis ilmneb seesama tsentralisatsiooni ja autonomisatsiooni protsess. London säilitab ühtsuse ainult autonoomia andmisega üksikutele dominioonidele ja oma impeeriumi osadele. Viimasena on Inglismaa pidanud tunnustama Iirimaa.

Ja ameeriklased unustavad samuti, et Ühendriikide ühtsus tähendab üksikute osariikide organisatsiooni. Ka Ühendriigid on „balkaniseeritud“. 48 osariiki, *respective territories*, moodustavad ühe terviku. Ehkki kõikjal räägitakse üht ja sama keelt, on üksikute osariikide autonoomsed hoiakud siiski küllalt tuntavad. Ja keeleline ühtsus ei hoidnud ära sõja puhkemist Põhja ja Lõuna vahel.

Niinimetatud balkaniseerumine on loomulik ajalooline protsess; see on üksikute rahvaste ja maade püüdlus kogu oma poliitilist ja kultuurilist elu intensiivistada.

Majanduslike suhete arutlemisel ja majanduslike plaanide kindlaksmääramisel peab asjade käesolevat seisu arvestama; eriti oluline on see lääneriikidele, kui nad tahavad edukalt kaubelda, eksportida ja importida, siis peavad nad neid suhteid teadma ja nendest juhinduma.

8. EUROOPA JA VENEMAA

Euroopa riigid pole nii rikkad, et nad suudaksid Venemaad hõlpsasti ning kiiresti aidata. Sõda hävitas rikkusi ning väärtusi kõikjal, nii kaotajate kui ka võitjate maal. Nüüd me oleme kõik vaesed ja kehvunud, kannatame kõik sedasama häda, mida kannatab Venemaa, kuigi vähemal kujul.

Sõja tagajärjel on kõik riigid desorganiseeritud ja tuntaval määral

demoraliseeritud. Vanad autoriteedid on oma võimu kaotanud, suureks sirgunud põlvkond kannatab üleüldise desorganisatsiooni pärast. Haige pole üksnes Venemaa, vaid samuti Saksamaa, Prantsusmaa ja Inglismaa jne.; me peame aitama Venemaad, kuid ühtlasi peame aitama ka iseennast.

Niikaua kui on tegemist Venemaa aitamisega, on tingimata vaja kõikide riikide koostööd; üks ei suuda Venemaad aidata, isegi kui teised tal seda teha lubaksid. See koostöö nõuab kindlat plaani. Vene revolutsiooni puhkemisel polnud liitlastel Venemaa suhtes mingit plaani; nad tegid sageli otse hüsteerilisi interventsioonikatseid, kuid neil polnud isegi sõjakava, majanduslikust plaanist rääkimata.

Sellist plaani on praegu seda rohkem vaja, et nüüd astub aitajate hulka ka Saksamaa; ja teda pole võimalik selles takistada. Seda peavad arvestama Inglismaa, Prantsusmaa jt.; see tähendab, et orgaaniline abi Venemaale eeldab kokkulepet — tõelist kokkulepet — Inglismaa, Prantsusmaa ja teiste riikide ning Saksamaa vahel.

Venemaa ei saa ilma Euroopata rahulikult areneda, kuid ka Euroopa ei saa ilma Venemaata rahulikult areneda. Sellega pole öeldud, et Venemaa võiks lähemas tulevikus Euroopale majanduslikult väga palju kasu tuua; majanduslikud spekulatsioonid Venemaa arvel on praegu päris kriitikavabad ja fantastilised.

Üldse nõuab Venemaa ja Euroopa tervenemine aega, kannatlikkust, rahulikku kaalutlemist; me oleme veel ikka sõjajärgselt erutatud, ent erutus ei ole programm. Kurjus, mida me kõik tunneme, on kõikide riikide ja inimeste neli aastat väldanud hävitamise tagajärg, sõjamaterjali ühekülgse tootmise ja endiste kaubanduslike ja kultuuri suhete ning sidemete puruksrebimise tagajärg. Et erutus ja rahulolematuse pöörduvad nüüd sageli rahulepingute vastu, nagu oleksid need süüdi üleüldises vaesumises ja selle tagajärgedes, ja ehkki *qui pro quo** seletub just selle erutatusega, ei ole arukas segamini ajada poliitikuid ja majandusmehi.

9. SPETSIAALNE ABISTAMISAKTSIOON: TŠEHOSLOVAKKIA NÄIDE

Üksikud riigid võivad Venemaad aidata igaüks omal kombel. Tšehhoslovakkia on püüdnud algusest peale toimida plaanipäraselt. Poliitiliselt andsime oma leegionidele Venemaal kohe käsu interventsioonist hoidumiseks. Samaviisi toimime praeguseni.

Et saaksime sealset häda leevendada, otsustasime oma vahendite tagasihoidlikkuse tõttu spetsialiseeruda abistamisaktsioonile.

Seepärast saatsime abi vene teadlastele Petrogradi; hoolitseme teatud arvu vene laste eest. Siis organiseerime Prahast vene ülikooli. Oleme senini hoolt kandnud umbes 1400 üliõpilase ja 60 vene professori eest. Juhtivaks mõtteks on harjutada vene intelligentsi ja eeskätt noori jällegi süstemaatilise tööga, et

* „kes kelle asemel“, isikute ekslik äravahetamine, segadus, arusaamatus — L. M.

kohutava emigratsiooni demoraliseeriv mõju kaoks. Mõne aja pärast võiks suur hulk ettevalmistuse saanud vene intelligentsi Venemaale naasta. Võib-olla oleks võimalik tuua Prahasse kõik vene üliõpilased ülejäänud riikidest, kuid selleks me vajaksime finantsabi.

Küllap teised maad saavad aidata teistviisi — me võime nendega selles suhtes lojaalselt kokku leppida ja töö plaanipäraselt ära jagada.

Tšehhi keelest tõlkinud LEO METSAR

TOMÁŠ GARRIGUE MASARYKI memorandum „Euroopa ja Ameerika abi Venemaale“ on kirjutatud 1922. aasta algul. Nimelt valmistus tollal kogu maailm Genua konverentsiks (see toimus 10. aprillist kuni 19. maini 1922 ja sellest võttis osa 34 riiki), kus keskseks kujunes niinimetatud Vene küsimus. Esimene maailmasõda, kaks revolutsiooni, kodusõda, näljahäda ja bolševike võimuletulek — see kõik oli rängalt vapustanud eeskätt küll Venemaad, ent samuti ka Euroopat. Purunenud olid vanad majanduslikud ja kultuurisidemed, tekkinud uued riigid, uued probleemid ja uued suhted riikide vahel. Selliste uute riikide hulka kuulus ka Tšehhoslovakkia, mille loojaks tuleb suuresti pidada just Masaryki. Kuid tolle ajamomendil oli veelgi tähtsam see, et Euroopa poliitikutes oli ta kõige paremini kursis Venemaa olukorraga ja oskas kujunenud situatsiooni realistlikult hinnata. Sellal kui Antant lootis bolševike valitsuse kiiret kokkuvarisemist, koostas Masaryk juba 1918. aastal oma teekonnal Venemaalt Ameerikasse ulatusliku memorandumi Ühendriikide valitsusele olukorrast Venemaal. 10. aprillil 1918 saatis ta selle Tokiost Ameerikasse. Selles ta rõhutas, et bolševikud püsivad võimul kauem, kui arvavad nende vaenlased, ja soovitas ameeriklastel mitte toetada sealset monarhistlikku kontrevolutsioonilist liikumist, vaid alustada läbirääkimisi Nõukogude valitsusega ja saavutada poliitiline kompromiss, luua tingimused Venemaa tagasitoomiseks Euroopa rahvaste perre. Tollal jäi Masaryki memorandum hüüdjaks hääleks kõrbes, sest Antant valmistus just interventsiooniks, et bolševikud kukutada.

1922. aasta alguseks oli olukord muutunud. Masarykil oli olnud õigus, bolševikud olid jäänud võimule. Tema suhtumine Venemaal kehtestatud bolševistlikku korda oli põhimõtteliselt ja täielikult negatiivne, sest nõukogulik proletariaadi diktaatori poliitika käis risti vastu tema demokraatlikule programmile. Kuid samuti oli ta veendunud selles, et sõjaline interventsioon Nõukogude Venemaa vastu ei lahenda neid keerulisi probleeme, millega heitlevad nii Venemaa kui ka Euroopa. Ja et tuleb otsida rahumeelseid teid ning võimalusi, kuidas Euroopa ja Venemaa suhted normaliseerida.

Tšehhi Vabariigis tegeldakse praegu intensiivselt Masaryki elu ja tegevuse uurimisega. Tehakse seda ajaloolistele uurimistele kohustusliku meetodiga — *ad fontes*, allikmaterjalide juurde. Ka käesolev memorandum on selline allikmaterjal. Tšehhoslovakkia diplomaadid tegutsesid väga laiaulatuslikult ja algatusvõimeliselt Genua konverentsi ettevalmistusperioodil. Kui aga seda Masaryki memorandumit praegu lugeda, siis selgub peagi, et see pole sugugi mingi arhiivitolmuga kaetud ürik. Vene küsimus on vägagi aktuaalne ka tänapäeval. Ja probleemid, millele Masaryk juhtis tähelepanu seitsmekümne aasta eest, pole praegugi paljus aktuaalsust kaotanud.

L. M.

1989. aastal ilmus Oxfordis peamiselt tšehhi ja inglise-ameerika päritolu teadlaste, poliitikute ning ajakirjanike artiklikogumik pealkirja all „Kesk-Euroopa otsingutel“. Üks selle autoreid oli Praha ja Bratislava ülikooli professor, tuntud teisitimõtleja Miroslav Kusý. Tema leidis, et Kesk-Euroopasse, mille Hitler hävitas ning Stalin endale võttis, kuulusid kindlasti nii tšehhid kui ka eestlased.

Vist veelgi tuntum tšehhi kirjanik ning ühiskonnategelane Milan Kundera aga on samas kogumikus arvanud — „Kesk-Euroopa pole riiklus: ta on kultuur või saatus.“ (Central Europe is not a state: it is a culture or a fate.) See mõte on juba arusaadavam. Euroopa pole midagi alati olemas olnut ja olevat, see pole kivinenud aegruum, kuhu saab minna (liituda) ja siis seal mõnusalt olla. Euroopas olemine tähistab mõtteviisi ja tegutsemislaadi. Et just tšehhid nii arutavad, tundub täiesti mõistetav. Tegemist on vähemalt sajandivanuse nägemusega Euroopast.

Vaid XX sajandi ajalukku jääb kahtlemata Kesk-Euroopasse kuulunud riik, mida pole olnud kunagi varem ja tõenäoliselt enam endisel kujul ei teki — Tšehhoslovakkia. Selle riigi sünniga seostub nimi, mida nüüdseks hakatakse juba unustama. 1920.—1930. aastatel oli see mees lugupeetumaid riigitegelasi Euroopas ja hinnatud ka Eestis.

Publitsist B. Linde leidis 1933. aastal, et „tänapäeva Tšehhoslovakkia on neid väheseid õnnelikke maid, kus poliitiline ülemvõim on koondatud juba vabariigi alates rahva vaimse juhi kätte...“ Tšehhoslovakkia presidendiks oli mees, kes oli üheaegselt Platonist mõjutatud filosoof ja teisalt järjekindel, demokraatia eest seisev poliitik. Tegemist oli tõenäoliselt kõige „euroopalikuma“ poliitikuga Ida- ja Kesk-Euroopas.

Tomáš (Thomas) Masaryk sündis 7. märtsil 1850 Määrimaal, tulevase Tšehhia ja Slovakkia piiril väikeses Hodonini (Gödingi) linnas. Isa Joseph oli kutsar Austria-Ungari riigimõisates, päritolult slovakk. Ta suutis omandada vaid vaevalise lugemisoskuse. Isast ligi kümme aastat vanem ema Therese pärines germaniseerunud tšehhi perest, olles koduabiliseks ja kokaks jõukamates perekondades. Ema oskas seetõttu ka enam hinnata hariduse väärtust. Tomáš oli pere neljast lapsest vanim. Pärast esimesi aastaid tšehhi- ja saksakeelses rahvakoolis järgnes lühiajaline töö esmalt lukksepa ja hiljem pärissepa õpipoisina. Sepatöö olevat Tomášele meeldinud, sellele olekski ta vahest pühendunud, kui mitte üks tema õpetajaid poleks teda sepikojas märganud ja soovitanud vanematel lasta poisil edasi õppida.

Mõneks ajaks sattus Tomáš katoliku preestri abiliseks, laulis kirikukooris ja õpetas väiksemaid külalapsi. Preester isa Francis polnud aga eriti tugeva mo-

raali ning korralike eluviisidega. See ei jätanud ilmselt mõjutamata teismelist Tomáš — poisi hinge istutati kahtlusi ning skeptitsismi. Sel ajal tutvus ta ka protestantliku kiriku ja kalvinistidega.

Alates 1865. aastast järgnesid õpingud Brnos ja Viinis. Võimalikuks osutus see vaid tänu Tomáše lahtisele peale — temast sai Brno politseiülema poja ja ühtlasi koolikaaslase koduõpetaja. See tähendas priid lõunasööki ja minimaalset taskuraha. Sellest ajast pärinevad aga ka esimesed konfliktid Tomáše ja õpetajate vahel. Tegemist oli nooruki tõsise pettumusega katoliku usust ning samuti esimese armumisega. Et Tomáš keeldus osalemast katoliku kiriku konfessioonis, pidi ta lahkuma ka gümnaasiumist. Konflikt kirikuga jõudis teatud lahenduseni, kui T. Masaryk loobus augustis 1890 katoliku usust.

T. Masaryki päritolu takistas tal realiseerimast üht oma unistust — saada diplomaadiks, et palju rännata ning maailma näha. Tõenäoliselt oleks ta sellegi ametiga suurepäraselt hakkama saanud, kuid võimalik oleks see olnud vaid Austria–Ungari riigi esindajana. Siis kujunenuks aga Kesk–Euroopa ajalugu hoopis teistsuguseks...

Takistustest hoolimata kaitses Masaryk juba 1876 ülikoolis filosoofia-doktori kraadi, kuigi ta oma kirjutist eriti tugevaks ei pidanud ja selle hiljem hävitas. Saatuslikuks sai 1877.—1878. aasta, mille Tomáš veetis Leipzigris. Seal kohtas ta Göringite perekonnas oma tulevast abikaasat. Charlotte Garrigue õppis Leipzigris muusikat. Tegemist oli ühe New Yorgis asuva Saksa kindlustus-kompanii presidendi tütreaga. Peatselt järgnesid Tomáše esimene sõit USA–sse ja abielu. Ameerika stiili järgi sai ta endale lisaks teisegi perekonnanime — Garrigue.

1881. aastal valmis T. Masaryki esimene tõsine uurimus — „Enesetapp kui moodsa tsivilisatsiooni sotsiaalne nähtus“. 1882 jagati Praha ülikool kaheks — tšehhi- ja saksakeelseks. Tšehhi osas sai T. Masaryk endale ühe professuuri. Väikeste vaheaegadega jätkas ta samal kohal kuni Esimese maailmasõja alguseni.

1880. aastatel sai Masaryk tuntuks ja peatselt ka populaarseks kui nn. realistliku revolutsiooni algataja tšehhi kirjanduses, filosoofias ja poliitikas. Ta püüdis luua midagi uut nii ähvardava germaniseerimisohu kui ka panslavismi ideede asemele. See aga ei saanud olla mingi pseudorahvuslus — rahvuslus iga hinna eest. T. Masaryk ei kartnud isegi rahvusluse reetja nime, kui küsimuse all olid ausus ja teaduslik lähenemine. Tema algatatud ajakirjas „Athenaeum“ paljastati võltsingutena kaks sajandi algusest pärit käsikirja, mida tšehhi rahvuslik liikumine oli läbi XIX sajandi pidanud peaaegu oma pühakirjadeks. Neis räägiti tšehhide kangelaslikust võitlusest sakslaste, poolakate ja tatarlaste vastu IX—XII sajandil. Käsikirjad kujutasid tolleaegseid tšehhe eriti haritud ja kultuurse rahvusena. T. Masaryki põhiväiteks sai tees, et tšehhid ei tohi toetuda millelegi, mis ei kannata kontrolli ja tõestust. Tõde on olulisem kui miski muu. Mõned tšehhikeelsed lehed nimetasid teda selle eest koguni äraandjaks ja rahvuse reeturiks. Samast põhimõttest lähtus T. Masaryk aga ka siis, kui ta väga paljudele ootamatult asus kaitsma juute, keda Kesk- ja Ida-Euroopas XIX

sajandi lõpul mitmel pool süüdistati nn. rituaalmõrvades. Juutide kaitsmise eest üritasid ülikoolis mõned kolleegid ja tudengid kasutada tema vastu isegi boikotti ning ajasid nurja loenguid.

1891. aastal liitus Masaryk noortšehhide ehk liberaalse parteiga ja ta valiti Austria parlamenti. Peatselt järgnes aga konflikt parteikaaslastega ning T. Masaryk asutas koos oma jüngritega uue — progressiivse ehk rahvapartei, mida tuntakse rohkem realistide partei nime all. Parlamendis sai Masarykist tšehhide ja üldse slaavlaste hariduse ning kultuuri eest võitleja. Ta süüdistas Austria–Ungari valitsust passiivses allumises Saksamaale ja imperialistlikus poliitikas Balkanil. Nagu suur osa tšehhe oli ka tema mõjutatud panslavismi ideedest, kuigi T. Masaryk asus mõõdukamal seisukohal kui mitmed tema võitluskaaslastel salaorganisatsioonis „Maffia“. Viimases oli näiteks väga aktiivne tulevane Tšehhoslovakkia peaminister Karel Kramár (Kramarsch). T. Masarykiga kokkupuutunud eestlased — J. Tõnisson ja B. Linde — meenutavad, et kuigi tulevane president lootis peamiselt Venemaa abile ja toetusele, suhtus ta mõistvalt Balti provintside ning soome rahva võitlusesse rahvusliku rõhumise ning venestamise vastu.

Esimese maailmasõja algus tabas T. Masaryki siiski pisut ootamatult. Sarajevo atendaadile järgnenud neli otsustavat nädalat veetis ta hoopis Saksimaal ühes puhkekohas ega sekkunud kuidagi sündmuste käiku. Esialgu võttis ta kergesti omaks nägemuse, et alanud on suur võitlus germaanlaste ja slaavlaste vahel ning tšehhid peaksid lootma viimastele.

Maailmasõja eel ilmunud raamatus „Uus Euroopa“ kujutab T. Masaryk Austria–Ungarit kui uhkeldavat, aga samas korrumpeerunud, imperialistlikku, militaristlikku ja täiesti mõttetut keskaegset relikti. Ta kutsub üles maad põhjalikult moderniseerima, et luua eeskujulik paljurahvuseline riik. Kesk-Euroopas tuleks Austria–Ungari asemel luua tugev sild germaanlaste ja slaavlaste vahele, mingi Doonau rahvaste föderatsioon. T. Masaryk ei välistanud, et tulevase kuningriigi troonile tõuseb mõni Romanovite esindaja. Võimalik olnuks ka Taani kuningasoost valitseja, kas või seetõttu, et Taani kuninganna Dagmar (XII–XIII sajand) pärines Tšehhiast.

Esimese maailmasõja alguseks oli Masarykil üks osa elutööst juba tehtud. Üle 60-aastane mees oli lugupeetud õppejõud ja teadlane. Siis aga järgnes veel olulisem ajajärk, iseseisva Tšehhoslovakkia riigi rajamine. T. Masaryk ja tema parim õpilane ning kolleeg Edvard Beneš hakkasid käimasolevat sõda peagi nägema kui heitlust kahe maailmavaate vahel. Nemad leidsid, et riik peab olema inimese jaoks, tema teenistuses ja kindlustama demokraatia arengu, mitte vastupidi.

T. Masarykile tähendas uue riigi loomine intensiivset elu ja võitlust emigratsioonis Šveitsis, Prantsusmaal, Inglismaal, Itaalias, Venemaal ja USA-s. Jan Husi hukkamise viiesajandal aastapäeval 6. juulil 1915 kuulutas ta avalikult välja Tšehhoslovakkia loomise plaani. Tšehhi emigrantidest liidrid asutasid 1916. aasta veebruaris Londonis Rahvusnõukogu, millest tegelikult kasvas välja riigi tulevane eksiilvalitsus. Kuigi ka Austria–Ungari impeeriumis tegutsesid

mitmed tšehhi aktivistid esotsas K. Kramariga, loodi Tšehhoslovakkia riik tegelikult mujal — USA-s, Prantsusmaal ja Venemaal. Prantslastest ja ingllastest sõprade mõjutusel võtsid Rahvusnõukogu liikmed sõja-aastail kasutusele müüdi uuest ühtekuuluvusest Euroopas — tšehhoslovakkia rahvusest. Eriti meeleldi uskus seda hiljem Prantsusmaa ja liitlassidemetest Kesk-Euroopaga sai lähemaks kahekümneks aastaks Prantsuse välispoliitika *idée fixe*.

Uue riigi loomine polnud sugugi lihtne, sest liitlased, eeskätt Ameerika Ühendriigid, lootsid veel kuni 1918. aasta alguseni sõlmida separaatrahu Austria-Ungariga. Olukord muutus kardinaalselt Bresti rahu sõlmimisega ja Venemaa väljumisega sõjast. Nüüd kulusid ära kõik võitlusvõimelised väeosad. Eriti palju loodeti Venemaal tšehhi ja slovaki sõjavangidest ning ülejooksjatest moodustatud ligi 50 000-mehelisele korpusele. Neist väiksem osa esotsas vahva sõduri Švejkgiga pääses koju tagasi läbi Eesti. Enamik korpust asus aga koduteele läbi kogu Venemaa, soovides Vladivostokis asuda liitlaste laevadele. Retkest kujuneski peatselt konflikt bolševike ja tšehhide-slovakkide vahel. Viimased vallutasid juunis 1918 Vladivostoki ning desarmeerisid seal Punaarmee üksused. USA-l tekkis nüüd lootus kasutada korpust nii bolševike kui ka jaapanlaste mõju võimaliku laienemise vastu Kaug-Idas. Ühtlasi peeti tšehhe ja slovake ainukeseks arvestatavaks sõjaliseks jõuks, mis suudaks ära hoida Kesk-Euroopa nn. balkaniseerumise, lõhenemise vaenutsevateks piirkondadeks.

T. Masaryk ise sõitis ligi 70-aastasena läbi Siberi ja jõudis sealtkaudu USA-sse. Juunis 1918 saavutas ta kaks väga olulist võitu, mis otsustasid riigi loomise. USA-s elavate tšehhide ja slovakkide ühisel kohtumisel Pittsburghis võeti vastu nn. Pittsburghi konventsioon, mis lubas slovakkidele tulevases riigis üsna suurt autonoomiat. Hiljem süüdistati T. Masaryki, et tegemist oli teadliku pettusega ja sellest lepingust ta kinni pidada ei kavatsenudki. Tegelik põhjus oli ilmselt küll mujal. Tšehhoslovakkia oli lääneriikidele ja eeskätt Prantsusmaale vajalik kui tugev tsentraliseeritud riik, mis suudaks vastu seista Saksamaalt lähitvale ohule ning seega Prantsusmaadki toetada. Slovakkia huvid jäid mõnevõrra tagaplaanile ka seetõttu, et Praha pelgas arvukat saksa vähemusrahvust oma riigis. Seepärast võetigi kasutusele mõiste tšehhoslovakkia rahvas või rahvus. Slovakkid leppisid sellega esialgu, peamiselt hirmust Ungari ning Habsburgide restauratsiooni ees. Rahvuslik liikumine ja poliitiline elu olid Slovakkias üldse nõrgemad kui Tšehhias. Tegelikult oli kahe sugulasrahva vahel palju lõhestavat. Slovakkia tegeliku liitmise Tšehhiaga viisid läbi luterlased, kuigi vähemalt 2/3 sealsest elanikest olid katoliiklased. Slovakkias andis enam tunda teiste slaavlaste mõju ning neid oli juba mitu sajandit madjariseeritud. Tšehhid olid andnud Euroopale Jan Husi ja tema reformaatorliku liikumise ja saanud vastu palju mõjutusi Läänest. Haritud slovake — riigiametnikke — enne Esimest maailmasõda eriti palju ei olnud. Iseseisvumise järel asendasid endisi ungarlastest ametnikke tšehhid. See lõi pinnase uuteks konfliktideks.

Ilma slovakkideta tundusid Böömi- ja Määrimaa jäävat liiga nõrgaks ning kergesti haavatavaks Ungari ja Saksamaa poolt. Tulevase Tšehhoslovakkia kolmandat osa — Karpaatia Ukrainat ehk Ruteeniat ei tahtnud aga esialgu

keegi uue riigiga liita. T. Masaryki nägemuse järgi pidi too rahvastikuarvult ligi Eesti-suurune territoorium minema Venemaale, et Tšehhoslovakkia saaks sellega ühise piiri. Plaani rikkusid ära bolševikud, neid ei ihalenud oma naabriks keegi. Ruteenia andmine Poolale või Ungarile ei tulnud samuti arvesse. Seetõttu venis tulevane riik ootamatult ja kunstlikult pikaks — Tšehhoslovakkia hakati nimetama Euroopa pimesoolikaks.

W. Wilson ja üldse USA süüdistasid Masaryki selleski, et too varjas ligi 3-miljonilise saksa vähemusrahvuse olemasolu Sudeetides, tulevase riigi olulises osas. Tegelikult olid Sudeetides elavad sakslased uue riigiga algul rahul. Neil oli toiduaineid, ravimeid ja muud vabamalt saada kui rahvuskaaslastel sõja kaotanud Austrias või Saksamaal. Pealegi eksisteeris 1918/19. aastal reaalne oht, et sakslased ning ungarlased lähevad sama teed mis vene bolševikud. Tšehhoslovakkias seda ohtu polnud.

Juunis 1918 aga oli tulipunktis tšehhide-slovakkide korpus ja lootus seda ära kasutada. USA, Prantsusmaa, Inglismaa ja peatselt ka Itaalia tunnustasid tšehhide-slovakkide korpuse liitlaste poolel sõdivaks väeosaks ja Pariisis tegutsevat Rahvusnõukogu tulevase Tšehhoslovakkia riigi valitsusena.

See moment oli tõenäoliselt otsustav ka Eesti saatusele. Eesti välisdelegatsioon, mis sel ajal Euroopas riigile tunnustust ning abi hankis, nägi otsest eeskujut. Kui seni esinesid välisdelegatsiooni liikmed neutraalse riigi esindajatena, siis nüüd neutraliteedist loobuti. Tagajärjeks oli välisdelegatsiooni lagunemine, osa selle liikmeid teatas, et Eesti hakkab samuti looma Antandi riikide poolel sõdivat leegioni. Sellega valis Eesti poole ja lootis edaspidi nagu Tšehhoslovakkia riigi vaid lääneriikide toetusele.

Tšehhoslovakkia riigi iseseisvus kuulutati pidulikult välja 28. oktoobril 1918. T. Masaryk ise oli sel ajal veel USA-s. Ta saabus Praha endisesse Franz Josephi nimelisse raudteejaama, mis nüüd kandis juba W. Wilsoni nime, alles kuu aega hiljem. Temast sai loomulikult uue riigi president ja samale kohale valiti Masaryk veel kord 1920, 1927 ning 1934. Kõrge vanus ja pingeline töö nõudsid aga oma.

Kui ametisse määrati viimane Eesti Vabariigi saadik Tšehhoslovakkias Johannes Markus, siis oktoobris 1935 ei suutnud 85-aastane president tema volikirja vastu võttes enam vastukõnet pidada, kuigi Tšehhi ja Eestigi ajalehed kinnitasid vastupidist. Detsembris 1935 loobus president T. Masaryk ametist. Ta elas veel ligi paar aastat ja suri 14. septembril 1937. Enda loodud riigi lõppu täpselt aasta pärast ta õnneks enam näha ei saanud.

Iseseisva Tšehhoslovakkia ning Eesti Vabariigi ametlikud suhted ei alanud eriti paljulubavalt. Vastastikune *de jure* tunnustus anti alles 1922. aastal. Kahe riigi esimestele kontaktidele oli sümboolne Eesti saadiku Pariisis K. R. Pusta ning E. Beneši kohtumine juulis 1918. Beneš sattus Pusta hotellituppa juhuslikult, sest uksehoidja olevat juhatanud teda valesti. Tegelikult pidi Beneš minema külla ühele vene kindralile. Eesti ja teiste Venemaast irdunud riikide tunnustamine Praha poolt venis. Hoolimata presidendi väidetavast sümpaatiast väikerahvaste vastu, ei tahtnud Tšehhoslovakkia näha Venemaa nõrgenemist. Endiste Vene poliitikute ja sõjaväelaste mõju Prahale oli tuntav. Ja pisut hiljem

võis märgata, et kuigi diplomaatiliste suhete sisseseadmine Tšehhoslovakkia ja N. Liidu vahel samuti venis, olid Masaryk ja Beneš selleks siiski valmis. Neid hoidis tagasi vaid oma liitlaste — Väikese Antandi riikide surve.

Päris iseseisvate saatkondade asutamiseni Eesti ja Tšehhoslovakkia omavahel ei jõudnudki. Tšehhoslovakkia saadik Eestis (ja vastupidi) oli üheaegselt ametis mujal. Tšehhoslovakkia territooriumil tegutses ka kaks Eesti konsulaati, kuid kaubavahetus jäi suhteliselt pealiskaudseks. Omamoodi ärkamine leidis siiski aset 1930. aastate keskel. Vastastikku jagati aumärke ja külas käisid ametlikud delegatsioonid. Mitmel korral tähistati Eestis pidulikult T. Masaryki sünnipäeva ja riigi iseseisvuspäeva. Ilmselt võimaldas see Eesti opositsioonil näidata, millist presidenti nemad austavad. Aga K. Pätsile tõenäoliselt sobis Tšehhoslovakkia konstitutsioon, mis andis presidendile üsna laialdased volitused.

Suhteliselt palju avaldati Eestis Tšehhoslovakkia tutvustavat kirjandust. Mais 1935 sõlmiti koguni Balti ja Tšehhoslovakkia liit, tõi küll, vaid ajakirjanike vahel ja seega pressiliit. Kuid arvestades täpselt samal ajal sõlmitud vastastikuse abistamise pakte Tšehhoslovakkia ja Prantsusmaa ning Tšehhoslovakkia ja N. Liidu vahel, oli sellelgi oluline tähendus. Teatud konsolideerumine Ida- ja Kesk-Euroopas tõepoolest algas. Kuid õigus on USA ajaloolasel Francis S. Wagneril, et protsessi rikkusid ära suurriigid. Nemad ei andnud Kesk-Euroopale võimalust reorganiseeruda ja toetasid iseseisvaid väikeriike. Need osutusid üksikuna aga liiga nõrgaks. Arvukad liitumisplaanid Ida- ja Kesk-Euroopas ei realiseerunud.

Kahjuks jäi aeg liiga napiks nii Tšehhoslovakkiale kui ka Eestile. Münchenis 1938. aastal toimunu ajal ja järel püüdis Eesti kinni haarata viimast võimalusest ja kuulutas end taas neutraalseks. Pärast Tšehhoslovakkia likvideerimist tunnustas Eesti kiiresti iseseisvat Slovakkia ning keeldus edaspidi suhtlemast endiste Tšehhoslovakkia saadikutega. Nii käitusid välisministeeriumi heakskiidul ka Eesti peakonsul USA-s J. Kaiv ning ametnik E. Jaakson. Saatuse irooniana pidid mõlemad mehed hiljem aastakümneid võitlema Eesti iseseisvuse jätkuva tunnustamise nimel.

Tšehhe ja eestlasi saab tõepoolest näha kui ühtse kultuuri ja saatusega rahvaid, kuid üksteise tundmaõppimiseks jäi kahe sõja vahel teha veel väga palju. Parimini võivad seda ilmselt tõestada Teise maailmasõja ajal „tšehhi põrgust“ läbikäinud eestlased.

Võimalik, et saatuslikuks sai just T. Masaryki elu ja tegevus. Tšehhoslovakkia riik kaotas liiga vara mehe, kes sümboliseeris riigi ühtsust ja evis suurt autoriteeti nii Idas kui ka Läänes. Pole välistatud, et T. Masaryki juhtimisel ja tema autoriteedile tuginedes oleks Kesk-Euroopas siiski tekkinud tugev riikide blokk, mida Esimese maailmasõja järel nii väga igatseti ja luua üritati. Euroopa suurriikide liit — Antant ja selle väike koopia Kesk-Euroopas oli üks võimalus uue maailmasõja vältimiseks. Niisugune riikide blokk oluks tõenäoliselt piisavalt tugev nii Stalini kui ka Hitleri vastu. Tundub, et T. Masaryk sündis oli sündinud liiga vara. Teda oluks Tšehhoslovakkiale, Eestile ja kogu Euroopale eriti vaja rasketel 1930. aastatel ja pisut hiljemgi.

See oli 1901. a. üleilmsel karskuskongressil Viinis. Osavõtt kongressist oli enam kui elav. Üle 1000 inimese oli hiiglasaalis üldkoosolekutel koos. Eriti rohkesti oli osavõtjaid Austria–Ungarist, kuid suurel hulgal olid esindatud ka teised maad. Venemaalt oli peale karskusorganisatsioonide–delegaatide ilmunud veel eriline valitsuse esindaja krahv Skaržinsky oma staabiga.

Eestist olin mina ainsaks esindajaks.

Autoriteetsuse ja asjatundlikkuse poolest paistis üle kõikide silma vana professor dr. August Forel oma paljude õpilastega ja kaastöötajatega Šveitsist ja Austriast. Ometi olid ka muud ettekanded üldiselt põhjalikud, läbirääkimised aga elavad ja huvitavad. Üksikul isikul ei olnud kerge selles kogus eriti esile tõusta.

Siiski paistab kõigist kõnelejatest varsti iseäralikult silma prof. Th. G. Masaryk. Tema väline kuju oli õieti hapravõitu; seda enam tekitas tema olemine iseäraliku vaimsure mulje. Liigutused elastilised ja elavad, kuid mitte rahutud. Avar otsaesine, välkuvad silmad, vaade tõsine, aga sõbralik. Nägu piiratud lüheldasest habemest. Kogu tema olemisest hoovas vastu harukordse intelligentsuse ja kultuursuse tunne. Kuulsid sa teda kõnelevat, siis ei puudunud tema sõnadel soojus; ometi oli kõne üldine elevus karge.

Kongressi juhatuse tegelased kohtlesid prof. Masaryk'i nähtava tähelepanu ja lugupidamisega. Nagu minule hiljem kinnitasid Austria sakslasedki, nimetati prof. Masaryk'i üldiselt „der gebildetste Czech“.

Isiklikult ei puutunud mina esialgu prof. Masaryk'iga mitte kokku. Alles kongressi jooksul tutvunesime meie teineteisega, sellejärel kui mina olin Vene valitsuse esindaja ettekande puhul riigi viinamonopoli kohta arvustavalt sõna võtnud ja hiljem Eesti alkoholivastase võitluse seisukorrast ülevaatega esinenud. Meie tutvus arenes aga varsti sedavõrd, et prof. Masaryk väga sõbralikult kutsus mind külastama teda Prahast. — Andsingi lubaduse.

Prof. Masaryk võttis mind Prahast vastu sõbraliku soojusega.

Juba Viinis oli meil kõnet olnud sellest, kuidas tšehhi ja eesti rahvad ühesuguste raskuste ja ohtude all kannatavad. Nüüd arutasime põhjalikumalt meie rahvaste praegust olukorda ja tuleviku võimalusi.

Prof. Masaryk kõneles teatava kibedusega Habsburgide absolutistlikust režiimist ja saksa vähemuse ülivõimust Austria–Ungaris, mis lõi muurahvastele, eriti tšehhidele, otse väljakannatamatu seisukorra. Tuntud „Taaffe süsteemi“

Väljavõte J. Tõnissoni artiklist „Thomas Garrigue Masaryk“ („Akadeemia“ 1937, nr. 9, lk. 152–153)

riigitarkuseks oli tekitada sihilikult Austria–Ungari rahvaste vahel pinget, ajada teravaks vastuolusid ja süvendada keeletülisid, et siis rahvaid vastastikku väsitada ja nende jõudu halvata. See oli aga otse enesetaplik riigile ja hädaohtlik rahvaste arengule ning nende tulevikule, mispärast Masaryk ei saanud leppida valitseva režiimiga.

Niisama ei meeldinud Masaryk'ile ka vana- ja noor-tšehhide välispidine rahvuslik radikalism. Sellega ei võideta oma rahvale midagi, vaid kulutatakse rahvuslik energia viljatutele võitlustele. Palju tähtsam oleks juhtida rahvuslikud püüded rahva kultuurilise, sotsiaalse ja majandusliku olukorra tõstmisele ning poliitilise seisukorra kõvendamisele. Vahekordi teiste rahvastega tuleks terendada, et siis võidaks kõrvaldada absolutistlikku korda, mis viib paratamatult katastroofile.

Neil kaalutlustel oligi Masaryk loonud oma „realistide“ partei, kes seadis endale sihiks Tšehhi rahvusliku reaalspoliitika.

Omakorda pidin mina selgitama eesti rahvuslikke püüdeid ja tuleviku vaateid. Kuigi prof. Masaryk oli slaavi rahvaste õiguste kaitsjaks Austria–Ungaris, siiski ilmutas tema täit arusaamist ja elavat sümpaatiat eesti võitlusele rahvusliku iselemise eest vene survepoliitika ja panslavismi kallaletungi ning venestuse–voolu vastu. Meie poliitilistes vaadetes ei olnud mingeid vastuolusid.

Lahkudes prof. Masaryk'i päikesepaistesest kodust võtsin mina kaasa kõige paremad muljed ja mälestused „kõige haritumast tšehhist“, tema isiksusest ja mõtteilmast.

Et ka prof. Masaryk sõbralikult mõtles meie tutvusele, võisin sellest näha, et tema saatis minule hiljem Tartu sõbraliku pühendusega oma trükisilmumavaid töid.

Kahjuks olen mina elupäevad olnud halb kirjade–kirjutaja. Nii katkes ka meie kirjavahetus.

Hiljem ei ole mina katsunud uuesti elustada meie vastastikust tutvust. Eriti veel siis, kui Th. G. Masaryk oli tõusnud Tšehhoslovakkia vabariigi presidendi kohale, oleks seda võidud võõriti mõista.

Isiklikud mälestused Th. G. Masaryk'ist ei ole aga 36 aasta jooksul mitte kustunud; nii sügavalt mõjus minusse mees ja tema isiksus, kellest pidi saama iseseisva Tšehhi riigi looja ning oma rahva armastusest ja austusest kantud demokraatlik juht rahvusvahelise tähtsusega.

Niihästi tema gigantlik võitlus iseseisva Tšehhi riigi loomisel, kui ka filosoofi suveräänne objektiivsus, õiglus ja lojaalsus rahva õiguste vastu Tšehhoslovakkia vabariigi juhtimisel saavad meile õieti mõistetavaks, kui ligemalt silmas pidada Vabastaja–Presidendi kõlbla isiku suurust ja aulust.

Nõnda seisatavad Thomas Garrigue Masaryk'i mälestuse ees aukartuses inimpõlved veel kauges tulevikus, kus on ammu mattunud unustuse tolmuga alla kõik autoritaarsed juhid ja isehakanud võimutsejad, kes peavad endid kartlikult varjama oma rahva eest kuulikindlate kaitsete taga, sest et nemad ei suuda oma tahet ega jõudu rakendada selle teenistusesse, mida nõuab õigus, tõde ja üldine hääl.

Tartus, 27. sept. 1937.

MEELEOLUD JA MEELESEISUNDID

Märkan inimest, kes juhindub sellest, et on olemas ainult maailm: tema enda teod on pelgalt tuimad vastused maailmale ja mõt- tedki maailma ettesosina tulemus. Ja selle põhjal, millest ta juhindub, ei saa tal olla meeleolu — see on üksnes maailma tuju peegeldus inimeses. Kuigi meeleolu tal muidugi on.

Märkan inimest, kes juhindub sellest, et on olemas ainult meel: ta kaotab tagasiside ja hulbib pidetult omaenda ulmades. Ja selle põhjal, millest ta juhindub, ei saa tal olla meeleolu — see on üksnes inimese viirastus ja unenägu. Kuigi meeleolu tal muidugi on.

Mõlemal juhul teeb inimene maailma kohta eksliku otsuse ning tambib ringi nagu lehm põllupeenarde vahel, purustades väliseid asju, ent kokkuvõttes ennast.

Aga kas ma ise olen teistsugune — vägagi sageli on mu meel segane! Ometi, mõnikord harva on meel ka selge ning seda selgust tahaksin veel ja veel, sest siis laabub kõik mu käes. Paraku ma ei tea, kuidas meeleselgus tekib ja kustkohast teda otsida, meeleolud vahelduvad omatahtsi, ma ei suuda kuigi edukalt sundida oma meelt heaks, õnnekombel mitte ka halvaks.

Arvatavasti on viga selles, et ma ei tunne küllaldaselt oma meelt ja tema seost maailmaga. Ent mida ma märkan, kui püüan neid paremini tundma õp- pida? Vaatan ühest küljest ja leian otsatu nõiaringi — märkan, et meel on maa- ilma peegeldus ja maailm on meele peegeldus. Teisest küljest vaadates leian küll sirgjoone, kuid see osutub oma lõputuses niisama nõiduslikuks kui ring — mär- kan, et meel süüvib maailma, süüvib lõputult, ning maailm süüvib meelde, sa- muti lõputult.

Kumbki arutus meele ja maailma koostoimest suubub lõputusse, mis pigem kohutab kui loob selgust, väljapääs peab niisiis leiduma mujal kui arutluses.

Ent kui keskendun sellele, mis kuulub minule — meelele —, ei muutu see selgeks, vaid segadus hoopis suureneb.

Hing kinnitab: kuivõrd mina olen pidevalt mina ise, siis on meel pidev kulg. Samas kinnitab mõistus: kuivõrd ma märkan maailma iga hetk erinevalt, siis koosneb meel märkidest.

Kuid kulg välistab märgid — sest märk on muust piiriga eraldatud, pideval aga ei ole piiri. Samas välistab märk pideva kulgemise — sest on seisatatud.

Kumba meelt ma peaksin eelistama: kas pidevat või märgilist, kas liikuvat või seisvat, kas piiritud või piiratud?

Hing vastab: mõistlikku* otsides ei saa ma nagunii täielikult meelt peatada, sest muidu lakkab kulg ja meel laguneb — seda teed minnes kõnnin eksirajal, sattudes aina uutele vastuoludele, ning mu meel muutub üha segasemaks. Mõistus vastab: hingelist otsides ei saa ma nagunii täielikult kulgeda, sest muidu lakkab maailma märkamine ja meel laguneb — seda teed minnes kõnnin eksirajal, sattudes aina uutele vastuoludele, ning mu meel muutub üha segasemaks.

Pidevuses ei ole seisundit, sest seisund on seisatatud meel. Märgatus ei ole meeoleolu.

Kuulates korraga nii hinge kui mõistust, teen järelduse, et ma ei saa eelistada märgilist, seisvat ja piiritud ega ka pidevat, liikuvat ja piiratud, ilmselt on meelega jaoks parim kesktee nende kahe vahel. See on kesktee ka kõigi hinge ja mõistuse vastuolu juurde kuuluvate vastanduste vahel. Väärtuslik on vältida äärmusi — neil hetkil, mil vastuolud taanduvad, tunnengi meelt selgena.

Et jõuda keskteele, pean teadma, kus ma asun.

Märkan, et suudan mõelda — seega võin väita, et asun mõistuse juures. Tõesti, ma suudan mõlgutada mõtteid, seejuures koguni selle üle, mil kombel püüda kinni siht, mille ennist välja mõtlesin: tarvitseb vaid raputada meelet vastuolude kae ja leida vahetu, loomulik kokkupuude maailmaga, piisab kui otsida üles meelestus ületada meelestus, ja näe, juba jõuangi keskteele.

Agaga mida enam ma süvenen mõtlemisse, seda mõistusevastasemad küsimused kerkivad ja meel muutub raskeks, mõistus häguneb, ma justkui ei asugi mõistuse juures. Kuidas on üldse võimalik jõuda keskteele, kui ei õnnestu leida lähtekohta — sest milleks vaevata end pettusega, et see koht on mõistus, kuna ka sügavaima arutluse ajal ei vabane ma hingest? Kuhu lähen, kui ma ei tea, kus asun? Pealegi, mis on meelestus ületada meelestus, kas üksnes paljad sõnad?

Õigupoolest saan oma asukoha kohta väita vaid seda, et viibin oma meeoleolus. Viimane aga on mõistuse ja hinge koostoime — ja paratamatu, sest ta on meelega olemasolu. Märkan, et meelega on kõrvalekalle kesktest: piisab ta, paratamatu, ületada, kui saavutan üksmeelega ja asungi keskteele. Keskteele, mille olen samas küll samuti ületanud, sest puuduvad vastandid, mille keskel on tee. Niisiis võin rahumeeli loobuda enese asukoha märgi otsimisest, sest ka sihi asukohal ei ole märki, tee on kõigest kujutus.

Märkan sedagi, et ehk küll meelega erinevad, ei ole neil olulist vahet. Kui mul ka ükskord imelikul kombel veab, nii et mina hammustan maailma, aga tema paitab mind vastu, siis sellele ei saa rajada midagi püsivat, iga hetk võib õnn pöörduda: mina küll paitan maailma, aga tema hammustab mind vastu. Rõõmuhoo järel võin hakata ootama kurvameelsust ja vastupidi. Iga sugune meelega on kae, mille ma tõmban enda ja maailma vahele, varjates üksmeelega.

* Siin: mõistlik = mõistuslik.

Ometi olenevad meeolelu jooned ja kae paksus meelestusest. Märkan, et kui ma meelestun üksmeelt piiridega läbi kriipsutama, siis saan maailmast segase ettekujutuse, mis võib küll aegajalt olla hea ja lõbus, kuid sama tihti halb ja ahistav, sest meeles jäävad tervikust järele vaid ebaloomulikud riismed. Siit tuleneb, miks on inimeste hinnangud samale asjale või nähtusele sageli vastupidised.

Ja märkan ka ravimit: kui ma tunnistan kooskõla maailmaga meelevastuoludest paremaks ning järgin kooskõla nõudeid, siis meeolelu paraneb, segane meel muutub selgemaks ja ma vabanen ettekujutustest. Kuigi ma ei saa teha asukohta kindlaks märgi kujul, sisaldub asukoht minu meelevastuolekus ja väljendub selles, kuivõrd segane või selge on meel. Selgem meel on keskteele lähemal.

Niisiis, kujutlusel teest on siiski väärtus: temas kätkeb ettekujutus eri tasevõimaluste olemasolust ja seega arengut võimaldavast suunast — mis on ettekujutuste hulgas kõige väärtuslikum ettekujutus. Kuigi minu segane rõõm ja segane kurbus on võrdväärsed ning vahelduvad sihitult, ei ole seda selgust ja segasust. Suunatuse tõttu on nad minu jaoks erineva väärtusega meelevastuolud. Kusjuures võin nimetada selgust ka rõõmuks ja segasust kurbuseks, kui tahan — ja siis on rõõm väärtuslikum meelevastuolu kui kurbus, kuid see on teine rõõm kui kurbuse lihtne vastand. Võin kasutada mis tahes muidki sõnu, sest nagunii on meelevastuolu märkamise alati tinglik, kuna olen siis ise endal meeles ega asu mingil juhul keskteele. Sõnad on seda väärtuslikumad, mida paremini nad suunavad mind meelt selgitama, et muuta kaed õhemaks.

Kuidas saan märgata, kui selge on meel? Selleks pean meelevastuolu kujundades meelevastuolu ümber meelevastuoludeks. Nõnda ei pääse ma kuidagi mõistuse osalusest, meelevastuolu on mõistlik ettekujutus meelevastuolust — olgugi et meel seisatub üksnes näiliselt, mõistuse enda jaoks. Aga ma ei pääse ka hinge osalusest — mõistuse poolt vaadatuna väljendab hinge osalust meelevastuolude selgust. Kui ma järjestan meelevastuolude selguse alusel, siis kujuneb tee üksmeelevastuolu suunas.

Ometi on iga piir suvaline, iga meelevastuolu samuti. Kes saavutab mõne seisundi, on selle samas juba ületanud — kes sünnib, on ületanud sünni, kes on täielikult olemas, on ületanud olemise. Ta ületab märkamatu piiri, mis asub ülenevate seisundite vahel, ning läheb ühelt tasemelt teisele, aga sõnad jäävad piiri taha.

Misjaoks siis üldse mässata piiridega, mis ahistavad meelt, kui soov on hoopis vastupidine — üksmeel? Tõesti, kui meel on segane, võib ka parimat otsides tõmmata lõputu hulga piire, et püüda kinni kord, ja sellegipoolest jõuda korra asemel täielikku korratusse, kuni algselt pidevana tundunud muutusest jääb järele kivinenud muutusastmete hüppeline jada — mõistus on selleks suuteline. Segase meelega üldjuhul ei näe, kuhu ja kui palju on mõistlik piire tõmmata.

Paraku muudab mõistus piirid paratamatuks. Isegi parimad vaimsed õpetused on piiride ja neist tulenevate märkide kogumid — nende osaks, kes veel ei ole saavutanud üksmeelt, on toetuda keset laukavett roigastele, mis neile heidetakse, ja õpetus on roigaste hulgast üks paremaid. Kuid selleks, et tükeldades muutust mitte muuta muutuse enda vastandiks, on otstarbekas panna tükeldamisele piir ja leida määr, mis võimaldaks kirjeldada muutust

küllaldase selgusega nii, et see oleks arusaadav, samas liigselt hajumata üksik-
asjadesse. Kui meele on viissada ahistavat piiri, aga õpetus räägib kõigest viiest
piirist, mis pealegi vastavad meele seaduspäradele, siis õpetust järgides ahistus
kahaneb. Kui ahistus kahaneb, meel korrastub. On võimalik, et meel korrastub
sel määral, et märkab ka piirideta olemasolu võimalikkust.

Kas saab üldse mõni piir vastata meele seaduspäradele? Siiski leidub piire,
mis on samavõrd üldised kui inimese meele areng — kas või esimene piir, millest
tulenevad järgmised: piiri tõmbamiseta meele ja maailma vahele ei ole mõistus
võimalik.

Seegi piir, niisama palju või vähe suvaline kui mõistus, on küll vaid ette-
kujutus, kuid õige kasutamise korral on temast kasu inimese täiustumisele, tema
abil on võimalik suurendada inimese ja maailma kooskõla — ja muu on põhk
meele jaoks. Samamoodi on kõige arusaadavam õpetus, mis rajaneb üldiselt
kasutusel olevatel piiridel. Kui sihiks on ületada mõistus mõistuse enda kaasabil,
tasub mõtlemise tasemed eraldada omavahel just selliste piiridega, mida kõik
mõistlikud inimesed kasutavad.

Niisugused leiduvad tõesti, vähemalt arvutamine ei oleks muidu võimalik.
Mis muu saaks täpsemalt kirjeldada erinevaid tasemeid kui matemaatika, puhta
mõtlemise eeskiri.

Selgeimal juhul koosneb matemaatiline tehe kahest märgist ja nende seosest.
Seose pidevuse — märkide ühtsuse, seega sisukuse — järgi saab eraldada nelja
omavahel reastatud tehet, ja et tulemus oleks õige, peab kõrgemale tasemele
kuuluva tehte sooritama tingimata enne madalama taseme tehet. Üldjuhul
annavad eri tehted märkide seostamisel erineva tulemuse.

Samal kombel saab sisukuse alusel eraldada ka neli üldist meeleseisundit.
Kuivõrd mõtletegevuse eri tasemetel puhul on meele seisatamise tulemus erinev,
kuulub iga mõtlemistaseme juurde isesugune meeleseisund. Nelja meeleseisundi
eraldamine on väärtuslik eriti sellepärast, et siis on vaid neli määramatut piiri,
muidu võib mõistus meeleparanduse teele püstitada neid lõputu hulga.
Meeleseisundid on ka toeks õpetajale: siis on lihtsam koostada juhtnööre ning
õpilastel lihtsam neist aru saada ja neid kasutada.

Nagu mõistuse, nii on ka matemaatika ehituskiviks märk. Üksik märk on
sisutu, omandades sisu alles siis, kui tema kõrvale panna teine märk ja nendega
midagi teha. Tehtes kasutatavad märgid on kuju, tehe ise sisu ja tulemus
täendusväli, mida taas väljendab üksainus märk. Nõnda on võimalik kaht
märki ja nende seost kujutada ühe märgi abil, mille saab omakorda seostada
teiste märkidega, vähendades sel kombel märkide hulka. Samamoodi võib kir-
jeldada meeleseisundi paranemist kui märkide hulga vähenemist meeles.

Matemaatilise tehte kaks märki on maailma kohta saadava teate kaks
külge, tulemus oleneb sellest, kui tihedalt, millise tehte abil on märgid omavahel
seotud. Liitmine on kõige väiksema pidevusega seos, korrutamise ja asten-
damine on vahepealsed, ühitamise puhul on seos täielik. Samamoodi võib kir-
jeldada meeleseisundi paranemist kui märkide aina tihedamat kokkusidumist
meeles.

Ka märkamisel on tulemus — tegu. Teo tähendus peegeldab meele ja

maailma kõrvutamise tihedust, ent samas on tegu ka uus märk, mida omakorda kõrvutada millegagi, seega eelhäälustus meele järgmiseks kokkupuuteks maailmaga.

Kuigi tehteid ja tasemeid on neli, leidub viieski — üksik märk, ühik. Lõplik tulemus, millest enam midagi ei tulene. Niisugusel kujul kirjeldab matemaatika üleni mõistlikku taset, mille puhul puudub teine märk ja seos sellega.

Kuid kas saab üldse olla täiuslikku märki, mis koosneks ainult temast endast ja piirist tema ümber? Ühik on jagamatu, seega peab ka märk olema jagamatu, tema osi ei saa omavahel vastandada, õigupoolest ei saagi tal olla osi, sest siis ei ole ta ühik.

Kui märgil ei ole osi, on võimalusi kolm: ta on kas kuju, millel ei ole sisu, või sisu, millel puudub kuju, või on ta miski, mida ei saa lahutada sisuks ja kujuks.

Kaks esimest võimalust on võimatud. Kuivõrd kujul on alati ulatus, koosneb ta paratamatult vähemalt kahest märgist, näiteks algusest ja lõpust. Lisaks lahutab neid kaht mingisugune vahemik, muutus kas ajas või ruumis. Vahemik, mis teeb võimalikuks märkamise ja tähenduse, on aga sisu, seega tuleb sisu puhul tahes-tahtmata tunnistada ulatust ja kuju. Sisuta kuju ega kujuta sisu ei saa märgata. Kuju ja sisu suhtuvad teineteisesse nagu mõistus ja hing, üks ei ole mõeldav teiseta.

Kolmas võimalus, kus sisu ja kuju on lahutamatud, vastab meele ja maailma üksmeelele — ent üksmeele taseme märk on märgitu, ta ei ole ühik, sest tal puudub piir ülejäänuga.

Seega ei leidu märki, mis oleks kõigest sõltumatu ühik, ning puudub ka temale vastav seisund inimese meeles. Ometi märkan ringi vaadates imestusega, et too olematu seisund on tõsine ahvatlus. Paljud uurijad teevad meeletuid pingutusi, et suruda märgist välja sisu, mida nad nimetavad määramatuseks. Nende paleus on taandada asjad ja sündmused võimalikult ühetähenduslikeks märkideks, niisugusteks, mis on äärmuslikul kujul oma vastandmärkidest lahutatud — parimal juhul sedavõrd, et teine märk on vähemalt näivalt meelest välja tõrjutud.

Määramatuse hävitamine ei ole kerge, sest eeskiri nõuab, et märki ei tohi seletada tema vastandi kaudu — aga siis ei saa märki ju üldse seletada. Sellepärast hoiduvad uurijad seletamast märki ainult märgi enese või tema otsese vastandi kaudu. Enamasti kirjeldavad nad märgi mingisugust erilist omadust, seades selle piiriks, mis lahutab ta teistest märkidest. Nõnda muudetakse märk vargsi mõisteks.

Kuid ometi ei ole ka täielikult määratud märk nende siht! Märk on üksnes ehituskivi, mille abil laduda üles uurijaid huvitava nähtuse niisugune seletus, milles puudub määramatus. Veel enam, kui sobitada see märk kokku teiste omasugustega, saab ehitada mõttehoone, mis koosneb väga kõvadest kividest ega pragune kergesti. Ometi võib määramatus veel nüüdki sisse tungida — seoste kaudu. Et seda ei juhtuks, kasutatakse seostamiseks võimalikult ühetaolisi tehteid.

Mida lihvitumad on kivid ja nende seosed, seda kindlamalt majad püsivad,

kuid seda tardunumad nad on, seda vähem jääb ruumi mõtteks. Õigupoolest on iga selline maja nõiarang: kivi viib seose juurde, seos tagasi kivi juurde.

Pragusid — vastuolusid — mõistagi leidub, kas või sellepärast, et märke asendavad mõisted, samuti sellepärast, et maja ehitamisel tuleb paratamatult kasutada seoseid, need aga eeldavad mitme märgi olemasolu, tühistades eelduse, et leidub vaid üksainus märk. Kuid praod on sedavõrd osavalt peidetud, et sageli ei suuda neid leida ka ehitajad ise.

Alles siis, kui sisse tungib teistsugune, kivihauda mittemahtuv mõte, laguneb maja ja tema ümberlukkamiseks piisab õrnastki tuuleõhust.

Sest mis juhtub inimesega, kelle arvates on selleks, et mõistlikku teada saada, tarvis hüljata selle asja vastand? Ta uurib asja ainult ühest küljest — tegelikult aga uurib hoopiski teist asja, millel on ainult see külg. Kusjuures ühekülgsus jääb talle ometi kättesaamatuks, sest sellelgi küljel on kaks otsa — seega kaks külge. Ja kui ta taas hülgab ühe külje teise kasuks, uurides vaid seda, märkab ta peagi, et jälle leidub teine külg, nii lõputult.

Mida paremini suudab selline eraldada uuritava külje kõigest muust, seda vähem on tal tegemist asjaga, mida ta uurib — märk, mille ta leiab, on peaaegu sisutu ja näiv.

Samamoodi on mõistusega: mida paremini suudab ta eraldada kõigest muust maailma ühe külje, seda vähem on tal tegemist maailmaga.

Nüüsiis, kui hülgan ühe vastandmärgi, ei saa ma ka teise vastandi kohta midagi teada, vaid ehitan mõttemaja, millel on sisu vaid nii palju, kui märgis ja seostamises leidub määramatust — seega ei ole otstarbekas vastandit hüljata.

Kui tahan midagi teada, peab olema vähemalt kaks märki ja nende seos, mille tulemuseks on tähendusväli. Aga kui palju teadmist sisaldab üks märk eraldi?

Selleks loen järjest läbi kaks lauset ning seejärel püüan välja selgitada, kui palju üks mõjutab teise tähendust. Nimetan esimese märgi tähenduse teadmiseks, teise märgi tähenduse teadmatuseks, sest ta eksitab esimese märgi sisu märkamist, kuivõrd neil on ühine tähendusväli.

Esimese meeleseisundi mõtteseos on liitmine. Liitmise tulemus — tähendusväli — piirdub nende kahe märgiga.

Kui kujutada tähendusvälja ringina, siis jääb liidetud märkide vahele kindel piir, ühele lausele kuulub üks osa, teisele lausele teine osa ringist.

Teise lause läbilugemine ei mõjuta minu arusaamist esimesest lausest. See ilmneb, kui teen liitmise vastandtehte: kahest lausest teise lahutamisel saan täpselt esimese lause.

Teise meeleseisundi mõtteseos on korrutamise. Tähendusvälja moodustavad kaks märki ja teadmine, et nad on ühenduses.

Kui kujutada tähendusvälja ringina, siis on küll üks märk ühes, teine märk teises servas, kuid vahepeal on nende ühisosa — teine märk annab esimesele märgile lisavärvingu.

Teise lause lugemine täpsustab arusaamist esimesest lausest, üldine tähendusväli on suurem kui kummagi lause tähendus eraldi.

Kui tahan teada, kui palju teadmist annab mulle esimene lause, siis teen korrutamise vastandtehte: kuigi ma otsin mõistusega teadmist esimesest lausest,

ütleb hing, et teadmist võib olla mitmesugust — kuivõrd osa teadmisesist sisaldub ka kahe märgi ühenduses, ei saa teine märk koosneda ainult teadmatusest.

Kolmanda meeleseisundi mõtteseos on astendamine. Avastan, et astendada saab kahel viisil: kumbki märk võib olla nii astme alus kui ka astendaja. Täendusvälja moodustavad mõlemad märgid ja nende vastasmõju.

Kui kujutada tähendusvälja ringina, tuleb teineteise peale sulatada kaks vastandlikku ringi. Puudub selge piir, kus asub üks märk, kus teine, nad on segamini.

Loen läbi kaks lauset, ent mõlemad mõjutavad teineteist ja ma ei saa neid käsitleda lahus, nad mõlemad on tähendusväljas tingimata vajalikud.

Kui tahan teada, kui suur on teadmise hulk, mille saan eraldi esimesest lausest, siis märkan, et võin kasutada teadmise otsimiseks kaht eeskirja — võin juurida või logaritmid, olenevalt sellest, millisest tähendusvälja osast ma teadmist otsin. Ja saan selle kohta kaks täiesti erinevat märki.

Mõistan, et teadmise ja teadmatuse vastandus ei kehti. Ma võin asendada teadmiseks peetu teadmatuseks peetuga, ning ikka saada sama tulemuse, puudub ühtne eeskiri nende eraldamiseks.

Märkan, et kõigi kolme kirjeldatud taseme vältel muutub märk järjest määramatumaks, sisaldades üha rohkem tõlgendusvõimalusi — märk on terviku aina vähenev, aina vägivaldsemalt sisust väljarebitud väliskuju. Samal ajal muutub tähendusväli üha sisukamaks kujundiks ja minu meeleseisund üha määratumaks. Mida paremini ma märkan märkide ühtsust, mida terviklikumat kujundit suudan korraga haarata oma meeles, seda täielikum on ettekujutus, mille saan.

Neljanda meeleseisundi mõtteseos on ühitamine. Ma võin ükskõik kummasse ühitaja otsa paigutada ükskõik kumma märgi, kuid igal juhul saan tulemuseks hoopis midagi muud — algse kujundi, millest need märgid on pärit. Veel enam, ma saan lõputu hulga ühesuguseid kujundeid, mis erinevad omavahel üksnes asetuse poolest aegruumis.

Kui kujutada tähendusvälja ringina, on see täis märkide ühtsust, mida väljendab arv üks. Aga et märke ei ole, on ring sama hästi ka tühi, mida väljendab arv null.

Kaht lauset ei saa teineteisest eraldada, nad on üks tervik.

Ma mõistan, et teadmise ja teadmatuse eraldamine tuleneb vaid meelestusest, mis lõhub tervikliku tähendusvälja osadeks ja riputab neile külge sildid. Kui mind ei sega eelhäälustus, ei teki ka vajadust tähendusvälja tükeldada ja eraldada sellest iseseisvat märki — ja siis leian vahetu teadmise, mis on samas tühi.

Aga miks on aegruumis lõputu hulk erinevaid kujundeid, mis ometi on ühesugused — pealegi lõputu hulk märgi puudumise tõttu märkamatuid kujundeid, sellal kui erinevus kaasneb märkamisega? Kujundite vastuoksuslik nihestumine on lõiv selle eest, et ma vaatan üksmeelt maise taseme pinnalt ega suuda ületada piiri nende tasemete vahel, jäädes paratamatult seotuks aja ja

ruumi mõõtmete ning mitmekesisusega. Seetõttu näibki üksmeele tasemele kuuluv toiming ühtaegu tühi ja täis märkide ühtsust kogu aegruumiliselt märgatavas maailmas — ja see on lõputu toimimine toimimata.

See on vastupidine kui maisele tasemele kuuluv toiming, mis on alati erinev ja muutlik ning täidab meele oma märkidega.

Siiski saab välja arvutada ka erinevate algkujundite vahe, sest kui määrata kindlaks lõik, mille vältel algkujundist tulevad märgid seostuvad ühtmoodi, muutuvad selles lõigus kõik algkujundid ühtmoodi. Nende vahe leidmiseks tuleb teineteisest lahutada ühtse lõigu piirid.

Niisiis, erinevuse tingib üksnes piiramine. Aga kui piire ei ole — ja üksmeele puhul neid ei ole —, siis ei leidu ka piirimärke ega saa õigupoolest väita, et algkujundid omavahel üldse erinevad. Määratud ühitaja eeskiri võimaldab enamatki: kuna algkujunditel ei ole vahet, saab nad vabastada aegruumi mõõtmete mõjust, sest nende vahe väärtus on alati null. Lisaks ilmneb tõik, et niisugune kujund on mõõtmise suhtes määramatu.

Veel üht kinnitust otsides võin näiteks loobuda ringi kujundist joone kasuks ja võtta piirimärkideks lõputuse: kahe lõputuse lahutamise tulemus on samuti null, aga kui ma lõputused omavahel vastandan ning arvan, et leiduvad jaa-lõputus ja ei-lõputus, siis saan tulemuseks kas kaks jaa-lõputust või kaks ei-lõputust ehk samuti määramatuse, sest minu mõistus ei suuda käsitada kahekordset lõputust. Kahekordsuse ilmumine ise viitab sellele, et ma olen oma mõtetega alles maisel tasemel ja piiratud.

Kui aga võtan piirimärkideks meele ja maailma ning lahutan nad teineteisest, saan arvu kujul teada nende vahe. Vahe tekib vaid siis, kui meel ja maailm erinevad — kui ei ole üksmeelt. Sel juhul võin saada lõputu hulga tulemusi, mis kõik erinevad üksteisest aegruumilistelt mõõtmelt.

Ka ühitamisel on vastandtehe — eraldamine, mille abil saab üksmeele seisundi märgitust tähendusväljast tuletada niisuguse märgi, mis asub maisel tasemel. Tuletades jätan vahele kõik muud, vahepealsed meelesisundid — mis on paraku tõesti vaid meelevaldsed piirid pidevas kulgemises — ning paiskun otse mõistuse põhja. Mis ma sealt leian? Viirastuse, sellesama täielikult märgilise seisundi, mida nii väga ihaletakse! Ja kummaline, nii nagu üksmeele taseme puhul ei ole algkujunditel vahet, on ka tuletised kõik ühesuguse väärtusega — alati üks.

Aga kui ma sellest täielikult märgilisest seisundist lähtudes omakorda tuletan, milline on üksmeele tase, saan tulemuseks nulli, sest ühe tuletis on null. Mis tähendab üksnes seda, et see tase ei ole märgiline.

Kuivõrd ma nõnda mõeldes ise asun mõnel vahepealsel tasemel — ühe ja nulli vahel — ning märkan, et igal märgil on vastand, siis saan aru nendestki, kes jõuavad mõtteni, et null väljendab keskteed vastandite vahel, sest null on keskmine arv, millesse suubuvad kõik vastandused kui üht neist pidada jaatuseks, teist eituseks. Ometi on tegu mõttemänguga. See null jääb paratamatult ihaluseks, vähemalt mõistuse piires, sest matemaatika ei võimalda kirjeldada tasemete vaheldumist, piiri ületav muutus jääb märgatud maailma

piiri taha. Nõnda võin ma justkui lampi sisse ja välja lülitades tuletada vaheldumisi mõistusest üksmeelt ja üksmeelest mõistust, sest iga nulli tuletis on üks ja iga ühe tuletis on null. Olen jõudnud nõiaringi, milles vahelduvad tähenduslik märgitus ja tähendusega märk.

Seetõttu pean olema tänulik, et lisaks mõistusele on mul hing, mis võimaldab siluda teed läbi meelesisundite: hinge seisukohalt lähtudes on tee pidev, selles puuduvad seisundid ja tasemed. Tõsi, samas mõistan ma, et ka ainult hing, mille juures puudub mõistus, ei viiks mind sihile — pidev tee on lõputu.

Nõnda kulgen mööda keskteed nõiaringi ja lõputuse vahel. Ja kõik vastandite paarid on minu jaoks ühesugused, pärit ühest juurest, ning kõik nad tuleb ühtviisi ületada.

4

ETTEKUJUTUSED MAAILMAST

Ma märkan maailma asjade ja nähtuste kujul. Märkan sedagi, et asja juurde kuulub ruum, nähtuse juurde aeg. Sest asja osad erinevad omavahel asendi poolest ruumis ja kahe asja vahel on piir, mis jookseb läbi ruumi. Ning nähtuse osad erinevad omavahel asendi poolest ajas ja kahe nähtuse vahel on piir, mis jookseb läbi aja.

Kas tõesti on ruum ja aeg teineteisest lahus? Siiski mitte! Nõnda saaks väita siis, kui õnnestuks asi ja nähtus teineteisest jäigalt eraldada, paraku on nad põimunud sedavõrd, et ei ole võimalik sedagi täpselt kindlaks määrata, kus lõpeb üks ja algab teine: liikuv asi on nähtus, sest kulgeb järjest läbi erinevate hetkede, samas avaldub nähtus igal üksikhetkel kui asi.

Kuid asi ja nähtuski ei tundu äkki enam terviklikud, nende sees jooksevad piirid, mis samas libisevad eest. Sest igal asjal on otsad, igal nähtusel algus ja lõpp. Aga kui on otsad, siis kus täpselt algab vasak, kus parem, kus algab ülal, kus all? Ja kui on algus ja lõpp, siis kus täpselt algab tekkimine, kus ta lõpeb, kus algab lakkamine, kus ta lõpeb? Kus lõpeb üks koht ja algab teine, kus lõpeb varem ja algab hiljem?

Ma ei suuda neile küsimustele vastata, märkan ainult, et piirid on kõikjal seal kus aegruum, jäädes ometi tabamatuks. Mitte midagi, isegi ulatust ruumis ja ajas, ei saa jäigalt eraldada. Kõiges märgatus sisaldub mingil kombel kogu aegruum ning oleneb vaid minu meelestusest, millist tema külge ma tõlgendades eelistan.

Järsku märkan, et mina ise olengi piir. Olen hetk, mis tõmbab piiri mineviku ja tuleviku vahele.

Kuid olemasolevat olematust eraldades ei asu ma keskel, vaid lõpus: kuivõrd mul on minevik, aga tulevikus ei saa ma olla kindel, ma ei tea sedagi,

kas olematu hulgast üldse veel midagi tekib. Ma tuiskan koos lõpuga lõputult edasi, muutes kõik selle, mis läbin, minevikuks — nii lõputult. Ent süiski mitte lõputult: aja jooksul ma vananen.

Aga miks on äkki minu meelest minevik olemasolev, tulevik olematu? Kui olemasolev on hoopis praegune hetk ise, meele ja maailma vahetu kokkupuude!

Taas kord avaldub kahekordsus: ma ei viibi ainult üksmeeles maailmaga, vaid ühekorraga nii praeguses hetkes kui minevikus. Kõik see kokku on minu piiratud olemasolev, milles sisaldub ka varasem kogemus. Kuid piiriga eraldatud olemasolev on kõigest olemasoleva tuletis — aegruum on niisiis maailma tuletis, tehes võimalikuks selle, mida minu maailmast eraldunud meel märkab maailma asemel.

Selles hetkes, mida meel märkab, ilmneb kogemuse mõjul veel teinegi, nähtuse ja asja kahekordsus: sellal kui ulatus ajas sisaldab alguse märki ja lõpu märki, mis kuuluvad erinevatesse hetkedesse, sisaldab ulatus ruumis kaht vastandmärki, mis avalduvad ühel ja samal hetkel. Ning mina? Ma olen nii mõistlik kui võimalik ja otsin keset seda kahestumist asjalikku märki. Aga kes on mõistlik, see püüab peatada hetke — seega asun ma lõpus.

Kahekordsusest kujuneb lõpus asuja meeles tasakaalutus, suunatus: see hetk, mida ma praegu märkan, sisaldab kolme erinevat märki, mis on kaks ruumimärki ja üks lõpu märk — nii et ühest saab kolm —, ning ühe seose eelnenuga, sest algus jääb omaette. Nõnda muudan aja ja ruumi oma mõistlikus meeles teineteisest ka mõõtmete poolest erinevaks — sellal kui ruum on lõputu kõigis suundades, on aeg lõputu vaid ühes. Aja ühesuunalisus tingib ruumi kolmemõõtmelisuse. Ning toimub pidev vananemine, miski ei noorene, see on tasakaalutuse tagajärg.

Olen kimbatuses: otsides teadmist maailma kohta, leppisin parema puudumisel tema tuletisega, milleks on aegruum, aga nüüd märkan, et see on nihestunud piiridega ja sisaldab määramatust, tasakaalutus on nii minu arusaamades kui ka kõikjal mu ümber. Ning kogu selle pulbitseva segaduse keskel asub meel nagu puri — oleneb meeleseisundist, kuivõrd ma tajun aegruumi või nihestatud aegruumi või aega ja ruumi eraldi, koguni eraldi ruumi mõõtmeid.

Üks võimalus on ristata mõök aegruumis sisalduva määramatusega ja püüda seda teadmist välja heita. Siis saan õnnestumise korral märgi, mis on täis teadmist aegruumi kohta. Aegruume on üks ja ta on täielikult sellesse märki püütud — märgi väärtus on üks. Aga mis tingib määramatuse? Mõistagi minu meel, mis märkab aegruumi igal hetkel erinevalt. Seega, kui mul on täielik teadmine aegruumist, siis meele mõju puudub — meele väärtus selles märgis on null.

Aga ringi vaadates märkan, et erinevad teadlased uurivad aegruumi erinevast küljest: teine uurib seda, mis esimese arvates ei vääri tähelepanu, kolmas hoopis muud. Nii võib tahtmise korral ehitada lõputu hulga mõttehooneid. Tulemuseks on teaduste pidev hargnemine, aegruumist püütakse eraldada üha

väiksemaid tükke, sest tundub, et mida väiksem on tükk, seda parem on leida teadmist ja vältida teadmatust. Paraku sugeneb nii lõpuks täielik teadmatust, sest aegruumi tükk kahaneb nõnda väikeseks, et selle põhjal ei suuda ka parima tahtmise korral midagi ette kujutada. Kui iga mõtتهoone on määratud, siis on neid hooneid määratu hulk.

Kõige üldisemal kujul uurib aegruumi märke füüsika, et neid kokku sobitades luua ettekujutus maailmast. Ning ma asun lootusrikkalt füüsika kallale: mida visamalt püüab keegi seletada maailma seaduspärasid, seda paremini võib tulemus seletada meelega seaduspärasid, seega meel on üks ja maailm on null.

Füüsikaid on kolm.*

Esimene otsib üht märki. Teine otsib kaht märki, seda, mis on aeg ja ruum, ning vastandab nad. Kolmas otsib märgitut, ühendades aja ja ruumi aegruumiks.

Esimene füüsika rajaneb seisukohal, et ruum on lõputu ja aeg igavene, aegruum ei teki ega hävi, vaid lihtsalt on olemas — maailm. Ta valib kahest vastandmärgist tingimusteta ühe: maailm on üks.

Maailma näeb ta asjade iseliikumatu ehitisena. Kõik asjad koosnevad ainest ja on täielikult avaldunud, seega üks, muutudes ainult siis, kui teised asjad neid vahetult mõjutavad. Teistsugust, näiteks varjatud olekut — nulli — ei ole. Aine hulk on jääv, toimub vaid tema ümberpaigutumine asjadeks ja asjade vahel.

Seesugune iseliikumatu ehitis ei vaja tegelikult üldse aegruumi, sest leiduvad üksnes otsesed ja rangelt põhjuslikud seosed asjade vahel ning ühtset muutumise välja ei teki. Aegruum asendatakse märgiliste tuletistega — aeg ajavahemikuga, ruum kaugusega — ning saadakse mõõdetavad suurused, mis on võrdväärsed kõigi teiste eeskirjades leiduvate suurustega, nagu kiirendus või raskus, ja mis ei esine pidevalt, vaid üksnes kohati. Neid saab koguni omavahel asendada. Lähteandmeid teades võib välja arvutada tuleviku: nii kogu ehitise kui ka — seda enam — mõne põhjusliku üksikahela arengu kuni lõpuni, sest alati järgneb põhjusele tagajärg, ja see omakorda osutub põhjuseks järgmisele tagajärjele.

Nõnda tekib ületamatu piir asjade — seega märkide — ning neist asjadest moodustatud ehitise liikumist võimaldava aegruumi vahele. Kõike saab mõõta, üksnes aegruum jääb mõõtmatuks, seistes eraldi.

Kuidas see ehitis liikuma läks? Väidetavalt andis algtõuke jumal. Seega pidi vähemalt ajal olema kunagi algus — teisel aga leidub väide, et aeg on igavikuline.

Vastuolu püüab ületada teine füüsika, võttes asjade avaliku üks-oleku kõrval vaatluse alla ka nende varjatud null-oleku, mida ei märka. Ta jaotab aegruumi kohtadeks — ühel hetkel on koht täidetud, teisel hetkel tühi. Tekib valik, millele

* *Klassikaline mehhaanika, kvantmehhaanika ja relatiivsusteooria.*

meelestuda: kas mõõtmatule tervikule, mis on vastandust ületav aegruum, või uurimiseks vajalikele mõõtmetele, mis tekitavad vastanduse, kas sisule või kujule.

Aga selle suuna füüsikud otsustavad — meelestuda tuleb mõlemale. Seda ühendust kehastab algühik, mis hõlmab mõõtmete teljestikul üheainsa koha ega suuda oma vähese mahu tõttu jaguneda sisu ja kuju või mõne muu tunnuse alusel enam väiksemateks osadeks. See on nii väike asi, et tema omadusi saab kindlaks teha ainult tehete ja mõõteriistade abil. Ühel hetkel on ühik uuritavas kohas avalik, teisel hetkel varjatud. Kõik ühikud on vastuoludeta, üks ei erine teisest, nad on märgid, millest saab laduda üles nii maailma kui ka selle osi kirjeldavaid mõtتهhooneid — kuid mis paraku põrkuvad samadele nõiaringide ja lõputuste kujul avalduvatele vastuoludele nagu teisedki suletud mõtتهhooned.

Ühiku vastuoksus ilmneb eriti siis, kui tahan ennustada aegruumi tulevikuseisundeid. Seda õnnestub teha ainult ligikaudu, tõenäosuse piires: mingil tulevasel ajahetkel jääb osa praegu avalikest ühikutest arvatavasti varjatuks, mõne teisega on toimunud vastupidine muutus, aga ma ei tea, mis just kuidas muutub. Ühiku seisundi saan kõigi järgnevate ajahetkede jaoks välja arvutada siis, kui tean tema asendit mõõtmete teljestikul ja tõuget hetkel, millest algab arvutus. Kuid siis, kui tõuge on täpselt määratud, jääb ühiku asukoht määramatuks — ja vastupidi, kui asukoht on täpselt määratud, kasvab tõuge piirilt suureks, lõputuks. Asukoht iseloomustab osa, mis on märgiline, tõuge seevastu lainet, mis on pidev. Kui mõõdan ühiku asendit, ei saa ma mõõta tema tõuget ja vastupidi. Füüsikud ütlevad selle kohta, et ühikul on korraga kahed, teineteisest sõltumatud omadused, mida ei ole võimalik üheaegselt mõõta.

Tegu on jäiga kahestumisega: kas null või üks, ent mitte mõlemad korraga. Esimeste füüsikute selguse asemele tekib määramatus, põhjuslikku muutust asendab tõenäoline — iga asi saab vahetada olekut ja seega katkestada märgatavat ahelat. Määramatuse kahandamiseks on koostatud mõõtmiseeskiri, mis ütleb, et aegajalt tuleb teha ülesvõtteid ruumi taustal: nõnda saab koguda andmeid asja muutumise kohta. Mõni seni tühi koht on nüüd asja liikumise tõttu täidetud, teisega on juhtunud jälle vastupidi.

Kahe pildistuse vahemik on õigesti valitud siis, kui ühe koha olek on muutunud. Ilmneb, et aeg ja ruum ei ole võrdväärased — ruum, milles saab ühikuid loendada, peab olema, aeg võib olla, olles pealegi asendatud ajalisusega, sest pildistused ei pruugi toimuda korrapäraste vahemike järel, vaid vastavalt kohta täitva ühiku suvale. Liiasi on mõlemad muudetud märgiliseks suuruseks: ruumi vaadeldakse tahvlite, aega vahemike kaupa, tegu, mis on vajalik küll osa, aga mitte laine uurimiseks.

Ka vahemiku alguse ja lõpu saab märkida üles kahestades: null ja üks. Nõnda tekib nende vahele pinge ja vastuolu, hetk tagasi avaldunud olekus olnud koht ei tühjene ju silmapilkselt — vahepeale mahub kadumise olek, mis koosneb omakorda hetkedest. Pealegi võib ka märgatav koht muutuda veel märgatavamaks. Niisiis, koht võib olla avaldunud mõlemal pildil, kuid erineva vägevusega.

Tahtmise korral saab ka väe märgistada. Koht, mille vägevus muutus, tükeldatakse osadeks ja väidetakse, et erinevad tükid avalduvad eri ajahetkel. Kui küllalt palju tükke on avaldunud, muutub koht märgatavaks. Ja kui veel rohkem tükke siirdub avaldunud olekusse, kasvab koha vägi. Vastupidine sünnib koha kadumisel.

Paraku on omakorda kohtadeks — nendegi väetase kõikuv — tükelduv koht lõputult jagunev, alati leidub osakohti, mis on teistest erinevas olekus. Seega ei saavuta koht kunagi väe ülemmäära, pigem leiab küllalt suure vägevuse korral aset taseme muutus.

Selle segaduse peeglik on füüsikute seletus, et maailma avaldumine algas suure pauguga, mis pani aluse aegruumile ja selle ühikutele. Millest tekkis pauk? Vastatakse, et kõige alguses olnud varjatud väest, tühjusest. Aga miks pauk tekkis? Põhjus jääb teadmatuks. Tekkimine jäetakse enamasti kõrvale, edasine on lihtsam: esmalt kiire ja halvasti jälgitav tekkimine, pärast aeglustuv ja aina paremini jälgitav areng, samasugune kui inimese enda areng. Kuid lihtsam on paisumine üksnes seetõttu, et rajaneb aluseeldusel — suurel paugul —, nõnda tekib seletuses nõiaring.

Mõnikord seletatakse siiski ära ka paugu põhjus: tühjust olevat häiritud. Aga kuidas häiriti? Siis tuleb võtta kasutusele uus aluseeldus — näiteks jumala mõiste —, mille ärasetamiseks peab nuputama omakorda järgmise eelduse, ja nõnda lõputult.

Kui seletada maailma tekkimist suure pauguga, jääb mulje, et varjatust kujuneb avalik — nullist saab üks. Ning kuna mõõteriistad näitavad, just nagu maailm paisuks, saab teha lihtsa järelduse, et avaldumine, varjatud oleku avalikuks saamine ei ole veel lõpule jõudnud. Paisumist võib kujutada kõverana, mille alguskoht on määratud, kuid lõpp määramatu — maailmal kui tervikul ei õnnestu kunagi saavutada täielikult avalikku olekut, kõverjoon läheneb sellele kui piirväärtusele lõputult. Ent kui täielikult avalik oleks siiski võimalik? Siis kaoks vägi: aegruum laguneks üksteisest lõplikult lahutatud kohtadeks, mis oleksid märgilised ja ilma sisuta ühikud — ajalised ja ruumilised mõõtmed kaoks, jääksid vaid märgid, puhas aine, mis oleks kaos, sest puuduksid seosed.

Niisugust kõverat iseloomustab toetumine ühele vastandile ja samas ihalus teise vastandi järele, mis jääb kättesaamatuks. Tegu on mõtteveega. Väidetakse küll, et vastandid — null ja üks — on võrdväärsed, kuid kõvera enda põhjal selgub ometi, et ühele vastandile antakse teise suhtes eelis. Jääb mulje, nagu toimuks suur pauk igal ajahetkel ja igas kohas, sest ikka ja jälle saab varjatust midagi avalikuks. Vastuolu tekib sellest, et arv üks on ühene — avaldumine —, aga arv null kahetähenduslik: null on nii ruumi varjatuse kui ka suure paugu eelne — aegruumi-eelne — seisund.

Siin avaldub kahekordsus — korraga toimivad pidev, varjatud teadmine ja suhteline, avaldumiskõvera teadmine. Ehk nagu ütlevad füüsikud: ühikul on korraga määramatud omadused ja suhtelise täpsusega mõõdetud omadused.

Kolmas füüsika püüab kahestamist ületada, tunnistades vastuolu suhteliseks. Kui seisukohta arvu kujul kirjeldada, siis paikneb mõlema vastandi väärtus vahemikus null kuni üks, vahemik ise on vastuolu ala. Avaldumine ja varjatuse

on hinnangud vastuolule märgilisel kujul, aga vägi — mõttehoone nuhtlus — määrab vastandite asendi sellel alal ja on hinnang sisulisel kujul. Vägi on tegelikkuse paratamatu ja kirjeldamatu osalus kõiges, mida ma aegruumis märkan ja omavahel seostan, ta on märkide seos, näiteks side alammäära ja ülemmäära vahel.

Ja kui ma märkan vägevust, siis variseb põrnu õpetus ühikust kui väikseimast, jagamatust osakesest, millele on üles ehitatud kõik keerulisemad moodustised. Kui sellised ühikud peaksidki leiduma, ei saa neid kunagi tuvastada, sest igauks istub liikumatult oma pesas, hõlmates ühe koha aegruumis — aga märgata saab vaid liikuvat, millegi muuga seostatavat. Niisugune ühik ei ole minu jaoks vähimatki väärt, väärtuslik on hoopis mõista seoseid.

Samuti on mõttetu eraldi uurida ruumi ja aega, sest siis võib jääda lõputult siplerna osa ja laine, aga ka muude vastuolude rägastikku, samas kui tervik ei ole liitmise tulemus, osade lihtlabane summa. Kõik kaugusele ja kestvusele taandatu osutub suhteliseks, sest kumbagi neist ei saa pidada aegruumi iseseisvaks omaduseks, vaid nad on omavahel seotud — niivõrd kuivõrd selles seoses leidub väge. Sellised vastandused nagu hiljem—varem või kaugemal— lähemal on üksnes meelevaldsed suhted, olenedes toest, mille küljes rippudes ma vaatan ringi.

Ma võin küll toeks võtta ka ülesvõtted ja märkida üles kõik ühikud, kuid see on viljatu tegevus, kui ma ei mõista nende arengut ega omavahelisi seoseid. Sellest saan aga aru vaid tänu liikumisele, mis seob omavahel vältimatult aja ja ruumi ega võimalda kunagi määrata täpseid ajalisi ja ruumilisi suhteid. Täiesti määratud oleks vaid aja, ruumi ja liikumise niisugune koostoime, mis väljendub aegruumis kui tervikus — kuid tervikut ei saa sõnades kirjeldada. Aga see koostoime oleks vägev.

Märgates seost vastandite vahel, saan anda neile ka arvilised väärtused: kui avaldunu on üks, siis varjatu on miinus üks, vastandust ületav tase null. Ka sel kombel on võimalik maailma kujutada kõvera abil — õigupoolest on kõveraid siis kaks, üks asub ühel, teine teisel pool joont, mis on null. Kõverad sõltuvad teineteisest ja on võrdväärised, nad ei pea tingimata kaugenema, sest neil ei terendu ees piirväärtust, mille poole püüelda. Nad ei ole meelestatud otsima lõputust, vaid on ise üks ja miinus üks, aga ka kõik muud vastandid.

Nende kõverate olemasolu sõltub vastandumise olemasolust. Piisab kui ületada vastandus, ning saabub taas lähteseisund: see on ettekujutus paisuvast ja kokkutõmbuvast maailmast.

Kui füüsik suudab olla üle ihast ühikute järele, siis kaldub ta kohe eitama ka nendega seotud omadusi. Näiteks kui esimese füüsika ajata ja ruumita liikumine on sirgjooneline, siis liikuvast aegruumis ei tohi see seda olla — tema meelest on aegruumilises maailmas kõverliikumine. Aga mõistuse abil saab kujutleda ka niivõrd väikest ruumi — esimest ruumi pärast suurt pauku —, kuhu kõverus ei mahu: just nagu oleks aegruumil esmalt puudunud terviklikkus, aeg ja ruum sündinud eraldi. Miks nad hiljem ühinesid, pealegi kõveralt? Teine

võimalus on, et alguses toimus sirgliikumine, mis muutus alles hiljem kõveraks. Sel juhul pidi kõigepealt tekkima esimese füüsika maailm.

Kummalgi juhul ei õnnestu kõverliikumist seostada suure paugu algusega — aegruumi tühjusega, üht maailma teisega. Pealegi saab suure paugu esmahetke lõputult tükeldada veel väiksemateks hetkedeks — selgub, et esimest hetke ei saagi märgata. Esimese puudumisel ei leidu aga ka sellele eelnevat nullhetke, tühjust.

Märkan, et tegin mõttevea, kui arvasin, et mõlemad vastandid — nii üks kui miinus üks — tekivad nullist, mis on nende lähteolek. Vastandite vahe väärtus on küll alati null, ometi on mõttetu väita, et üks ja miinus üks on samal ajal ühtlasi null, paratamatult jääb vahe kummagi vastanduva kõvera ja nulljoone vahele, seega ka nende endi vahele. Maailma poolpaisunud, vastuolulise seisundi pinnalt ei õnnestu tuletada suurt pauku ega tühjust, aegruumi liikumise põhjal ei saa teha järeldust aegruumi tekkimise ja kadumise kohta — hetk aegruumis ja tühjus kuuluvad eri tasemetele. Ka kõverus ise on üksnes kujund. Kujund, mis sisaldab maisele tasemele kuuluvat ettekujutust ühtsusest ja selle puudumisest.

Kõverad, vastanduvad märgid ja vahed sisalduvad vaid aegruumis: aegruumi puududes puudub vastandus ja piiritõmbamine. Piirid ei ole äärjooned maailma kaardil — nad ei ole ulatus, ajaline ja ruumiline lõplikkus ega lõpmatus —, vaid toed, mille ümber kogunevad enesekesksed kujutelmad maailmast. Piiriks, nulliks vastandite vahel on minu tervikut tükeldav meeletus, mis hägustab mõistmist, piir asub minu sees, mitte ümber.

Kui püüan saavutada üksmeelt maailmaga, siis saan kõvera kujul kujutada ka liikumist selle poole — see liikumine on minu meele areng vägevamate seisundite suunas.

Kuivõrd minu võimuses on muuta vaid üht vastandeist — omaenda meelt —, siis võin püüda ka üheainsa kõveraga: meelt selgitades on kasutu anda maailmale ükskõik milliseid omadusi, see viiks samasse vastuolude rägastikku, millest püüan väljuda. Las ma tõmban meelt maailmale lähemale, siis tuleb minu meelele samavõrd lähemale ka maailm! Vähemalt tohin ma nõnda uskuda.

Niisiis, ma märkan, et üksmeel on null, mina olen üks. Järgneb kaks võimalust: kas paisumine on pidev, lõppedes laialipaisumisega, või asendub see mingil hetkel kokkutõmbumisega.

Esimesel juhul kujutlen oma teed sünnist surmani kui aina mõistlikumaks muutuvat joont, millel on küll algus, aga puudub lõpupiir — sel juhul moodustub piirväärtusele lähenev kõver, ma justkui liugleksin lõputult allamäge. Omandan üha uusi ja uusi märke, kuid midagi ei ühendu, sellest kõigest ei ole kasu, targemaks ei saa, pea osutub prügikastiks ja viimaks ajab üle. See on kadumine.

Teisel juhul kujutlen oma teed sünnist surmani kui kõverat, mille alguseks on ürgne üksmeel, vahemaaks muutumine aegruumis ja lõpuks samuti üksmeel:

esvalt tõmban piiri, pärast lahustan selle. Ma usun, et tundsin sünni järel rohkem ühtsust kui mõistlikuks saades ning suudan saada tagasi puhtaks leheks. See on suubumine algolekusse.

Viimane kõver meenutab kausi läbilõiget: servadeks on mittevastanduvad tasemed, algus ja lõpp, põhjaks vastanduv tase. Selle põhjal saab seisundeid liigitada kõrgemateks ja madalamateks — esimesed on vägevamad kui teised, kuivõrd vägi on seotud meele ja maailma kokkupuutega. Ent kausi vastaskülgedel näivalt samal tasemel asuvad meeles seisundid — need, mis eelnevad kõige märgilisemale, kõige mõistlikumale seisundile meele arengus, ja need, mis järgnevad sellele — ei ole võrdväarsed: esimestel on suund langusele, teistel suund tõusule, esimestes puudub põhjas viibimise kogemus, teistes see sisaldub, esimesed ei ole veel täielikku mõistust kogenud, teised ületavad mõistust, esimesed on lapsikud, teised küpsed seisundid. Nad on küll ühel tasemel, kuid sama hästi ka teineteise vastandid. Et tegu on arengukõveraga, avaldub kausis suunatud liikumine — esvalt langen põhja ja siis hakkab ukerdama sellest kuristikust välja, ise pidevalt vananedes.

Ülimal juhul on arengukõvera kummaski otsas üksmeele tase, põhjas maine tase. Inimese elu saab kirjeldada kui kulgu maise taseme vahendusel tagasi meele ja maailma üksmeele tasemele, kust ta pärineb.

Ent kuna kõik kirjeldused on vägivaldsed, taandades üksmeele taseme maiseks, ei tasu pidada ka arengukõvera kujundit erandiks! See on samavõrd suhteline kujund kui muu, mis on märkamise vili: kausil on kaks serva, aga üksmeele tasemeid on samas üksainus. Miks on servad teineteisest eemale nihkunud? Küllap sellepärast, et seda kujundit on puudutanud mõistuse toime, ta on nihestunud nagu kõik, mis sisaldab aja ja ruumi mõõtmeid. Arengukõver on paratamatult üksnes mõistlik ettekujutus, tema piiriks on ühe taseme muutumine teiseks, seda ta ei suuda.

Ometi on arengukõverast kasu. Tema peamine väärtus on sisendus, et kuigi on toimunud langus vastuoludesse, on võimalik ka selle vastand — tõus üksmeele tasemele. Tõsi, alla tormasin ma peaaegu iseenesest ja isegi mõtlemata sellele, et olen teel, aga põhjast üles saan tõusta üksnes täiesti teadlikult: suure vaevaga ja pikkamisi. Ometi ei ole teerada pime, üldjoontes ma ju tean, mis ees ootab — sest kui olen oma meeles seisundiga jõudnud põhja, siis on mul kogemus, milline on meeles seisundite järjekord. Arengukõver ilmutab, et teel kõrgemate meeles seisundite poole tunnen ma aegruumi taas aina ühtsemana, kuni viimaks loobun piiride seadmisest ning suudan ühitada ruumi ja aja nii täielikult, et ületan aegruumi ja leian üksmeele.

(Järgneb)

MINEVIKU-INIMENE JA TULEVIKU-INIMENE

Räägitakse inimestest, kes elavad minevikus, ja inimestest, kes elavad tulevikus — või kelle pilk on suunatud minevikku või tulevikku.

Minevik ja tulevik on teatavasti abstraktsioonid ja tegelikkuses inimese jaoks „on ainult hetk, milles viibime praegu“ — olevik. Kas tahetakse öelda, et too mineviku-inimene täidab oma oleviku minevikus olnuga ja too tuleviku-inimene tulevikus olevaga?

Nendel kahel on aga subjekti jaoks üks otsustav vahe — üht ta teab või vähemalt justkui võiks täiesti teada, kui uuriks veel seda ja süveneks tollesse. Teisega pole tal aga muud mõistuslikku sidet kui oletused, mille tegelikkuse seisukohalt pole mingisugust väärtust. Ja et ta ei saa tulevikku teada, siis ei saa ta ka oma olevikku tulevikuga täita. Minevikuga aga saab.

Igasugune mõistuslik teadmine pärineb subjekti minevikust, alates juba emakeelest, mõistetest, mille keel loob, ja abstraktselt mõtlemisest, mis on nende mõistete manipuleerimine. Iga mõtlej inimene on mineviku-inimene.

Mõista saab ainult seda, mida oled juba elanud, see tähendab, ainult tahapoole. Noor võib näiteks filosoofia ära õppida, võib õpituga hiilata, aga ta ei omanda seda tegelikult. Ta omandab selle kui märgusõna, et ükskord tüki aja pärast — olles läbinud teatud elufaasid — märgusõna taaskõlades tal plahvataks: Või nii! Siis seda see tähendaski.

Mäletan, kuidas väga varases nooruses (ja ka mitte enam nii väga varases) olin koos mõne teise omasugusega totaalselt ja vastuvaidlemist mittesallivalt „suunatud tulevikku“ — „kogu hingega“, mis koosnes pöörasest instinktide, antroposoofilist tüüpi šarlataansuse, romantiliste klišeede, igavikujanu ja teab mille pudrust veel, kuid eelkõige olid need (tundmatuseni maskeerunud) instinktid. Retooriliseltki ei taha küsida, kas tulevik oli siis minu kui sellise päralt, kas sai olla.

Aga nüüd igatahes on minu päralt minevik, see on nii kindel, kui üldse miski olla saab. Mida edasi, seda rohkem minevikku koguneb mu omandisse. Toonase minu-päralt-tulevikugi saan ma nüüd minevikuna kätte. Üha liituv minevik annab vaimsele olemisele elu — see ongi see rikkus, mida koi ei söö ja rooste ei riku, kuigi võibolla vaglake vitsutab. Muidugi ei pruugi inimesele see tema rikkus meeldida, kuid meeldimine ja mittemeeldimine on juba „liha“-küsimumused.

Sest mõtlemine ja subjekt ei ole ometi kõik. Tuleviku, selle telje tühja otsa poole veeretab meid mingi subjektiivne jõud (eluinstant, janu, tahe), ja seda liha veeremist saadavad tumedad, tõlkimatud džunglihäälid. Elu tekkimisega

võrreldes tekkis arutlev mõtlemine alles väga hiljuti, ja võibolla nagu alguses, nii valitseb ka lõpus jälle džungel — nii et „mõtlemise ajastu“ jääb kaduvlühikeseks. Võib ka olla, et džungel „seestpoolt“ pole nii hirmus, kui ta väljast paistab. Me ei saa seda teada, sest sinna „sisenemine“ tähendabki mõtlemisvõime lõplikku kadu.

Kuid võibolla siiski on vaimul mingi loodust ületav/ühendav väärtus.

Aga kas nii, teisiti või kolmandat moodi — tuleviku tegelikkuse seisukohalt pole neil oletustel tähtsust ja ei maksa oma olevikku mõnest neist nagu rinda tühjast õhust kummi tõmmata.

Tegelikult kõik, mida ma öelda tahtsin, oli õiendada nende mõistete tähendust: mineviku–inimene peaks tähendama vaimu–inimest (või vaimset osa subjektis) ja tuleviku–inimene janude–inimest (või „liha“ osa subjektis). Nii oleks korrektne.

EHINI PUHUL

andres ehin: „teadvus on ussinahk. luulet“.

„UusMeedia“, Tallinn, 1995. 139 lk.

Ehinile on kinnistunud mingi patenteeritud pullivenna roll meie muidu otsekui hirmus tõsimeelses luules. Kindlasti on ta ka ise sellele omajagu kaasa aidanud või vähemasti — mõnus, dialoogialdis ja vastutulelik mees, nagu ta on — sellega kaasa läinud.

Juurdunud kuvand oleks just nagu adekvaatne, aga ei ole ka. Siin-kirjutajal on omad kahtlused vähemalt mõne olulise rõhuasetuse, aga ka luuletaja just-niisuguseks-kujunemise asjaolude suhtes.

Püüdes tagasi kanduda luuletaja Ehini embrüonaalsesse ja pre-embryonaalsesse perioodi, niisiis esikkogu ja sellele eelnenu juurde (muide, valikkogus „Täiskuukeskpäev“, 1990, on autor oma esimest kassetivihikut „Hunditamm“, 1968, esindavasse tsükklisse lisanud hulga samaaegseid luuletusi, mis toona kirjastajaile ilmselt kurku kinni jäid), leiame siit määrava tunnuse suure annuse värskaid meelelisi tajusid, mida on suudetud ka värskena vahendada. Nähtumuste maailma dekonstrueerimist ja ümberkonstrueerimist või omade iseäralike tegelikkuste tegemist — toda Ehini hiljem kinnistunud tavarolli — tuleb hoopis vähem ette. Kui kujutleme modernismi kolmnurgana, mille üheks nurgaks on dada ja muud toredad tembutused, teiseks metoodiline sürrealism oma jaheda kuumusega ja kolmandaks imaži(ni)sm oma suundumusega aistitavusele ja ennakabstraktsioonide vältimisele, siis noores Ehinis domineerib viimane sedavõrd (ja annab end ka hiljem sa-

geli tunda), et tahaks just seda pidada tema konstitueerivaks omaduseks:

Palju vett kukub ülalt alla.

See on juga,

ja selle all tahan pesta oma pead.

Siis tahan joosta üle muru,

üle kahe purdepalgi,

üle põdrasambla krudina

ja männimetsa kuivas vaikuses

tahan öelda sulle

ühe imeliku asja.

Ümbrus on täis kole heledat õhku.

(„Hunditamm“, lk. 55, „Täiskuukeskpäev“, lk. 12)

Sellele praktikale vastab ka teooria, et mitte öelda programm. Ehin ei ole minu teada kuigi palju trükkisõnas teoretiseerinud, kuid praegu mineviku jälgi ajades leidsin akadeemilise kirjandusloo abiga tema tõeliselt tähelepanuväärse essee „Kujund ja meeled“ 1966. aasta „Loomingus“ nr. 11. Ei mäleta seda kunagi varem lugenud olevat (vist olin tollal parajasti Vene kroonus). „Kunsti spetsiifika ongi tema meelelis-aistilises väljenduslaadis,“ kirjutab Ehin, ja jätkab: „Täpsemalt öeldes: kunstile annab ainuomase ilme aistilis-meelelise elemendi katkematu vastastikune seos mõtete või (mina ütleksin „ja“ — P.-E. R.) tunnetega.“ Edasi räägib Ehin eideetilisest tunnetuslaadist, mis omane just kunstnikele: „Muljete kestvale värskusele ja säilimisele ei aita kaasa mitte niivõrd nägemis- ning kuulmismälu, kuivõrd eideetiline tunnetus. Eideetiline fenomen ei tähenda mäletamist, vaid hoopis edasiaistimist.“

Niisiis tahan oletada, et kõik käibepuugis sürri, dada ja absurdi alla topitav või sinna ka kuuluv (nende mõistete venitatus peaaegu tähend-

dusetuks — mida edasi, seda hullem — on omaette teema) ei ole Ehinile mitte taotlus omaette, vaid teatud vahend värskuse säilitamiseks, kasutusele võetud siis, kui tegelikkus hakkas järjest hallimaks kätte minema ja selle aistiliselt täppis ja mõjus kujutamine teinuks asja veel topelt hulluks. Ka nimetab Ehin tsiteeritud essees võimalust, et eidetismivõime aastatega nõrgeneb — nõnda siis oleks sellegi kompenseerimiseks vaja teisi intensiivseid värskusehoiu vahendeid.

Kaudselt võiks seda hüpooteesi toetada ehk järgmine tähelepanek. Kõige oma eriskummalisuse kiuste (mida normatiivsematel aegadel vahel lausa äärmuslikkuseks tembeldati) ei tüki Ehin kuigivõrd keele süvastruktuuride kallale, ei kaldu lammutama süntaksit, väänutama rektsooni ega muud selletaolist. Süütud sinilollitamised ja muride või murede mühisemised on maksimum, mida ta endale sõnade kiusamisel lubab. Tema kujutuspildid või sõnaseosed võivad olla vägagi kummalised („reaalsusega“ võrreldes), jäävad aga keeleehituslikult ikka normi piiresse, umbes nagu too krestomaatiline lause kolmnurksetest ringidest, mis magavad raevukalt või kuidas see oligi. Ei usu, et oma kange kujutlusvõime, hooga mõttelennu ja filoloogikoolituse varal ei tuleks Ehin toime põhjalikumate vägitükkidega; tegemist peab olema põhimõttelise hoiakuga. Pais- tabki, et ka oma kõige „sürrimate“ palade puhul on luuletaja taotlus olnud esitada need nägelikult, luua neist täiesti mõeldava nähtumusliku maailma illusioon, mis keelekudede läbilõikamise korral oleks võimatu. Eks ilmne siingi Ehini meelelise plastilisuse eelistus.

Sellisel juhul on tegelikult võrd-

lemisi ükskõik, kas kujutatakse olemasolevat või kujutluslikku maailma: mõlemat nähakse ühevõrra selgelt. Miski — võibolla loomulik vajadus teatud pinge järele, võibolla seltskondlik surve — aga on Ehinit pidevalt sundinud neid kahte teineteisele vastandama: ühel pool fantaasiaküllane, lõpmatute võimalustega „kuitund“, teisel pool aga hommiku-agatamisega algav tegelikkus, mis on pealegi valdavalt taandunud ja ahenedud üheks oma sfääriks — kantseleilis-bürokraatlikuks. Pole raske aimata, kumma eestvõitlejana luuletaja esineb. Täiskuu/täiskuitunnile sekundeerib kuutõbisus kui positiivne mõiste; autor kuulutab: „Kui me veel kuutõbised polnud, siis olime tõbised. Olgem kuutõbised, siis pole me tõbised“ („Galguemada, codex somnambulicus“, 1973), ja nõuab: „Möödugu aastaid, aga täiskuu paistku päevad läbi“ (sealsamas). Võitluse sekka mõnikord lausa alandutakse, lootkem et ironiliselt, paluma vastaselt luba oma loomule vastavaks olemasoluks: „Luba linnukesel väljas jaurata“ raamatu pealkirjana. 1990. aastal ilmunud valikkogu pealkiri see-eest tähistab võitu: „Täiskuukeskpäev“ on saavutatud, enam ei kuulu päevgi tõbisele vastasele.

Ehini uus raamat oleks nagu selle võidu ära unustanud ja teeb veel kord ringi peale laias laastus neile-samadele hoiakuile, vastandustele ja võtteile, mis varasemal aastakümneil välja kujunenud. Olgu, topelt ei kärise, kuigi osa „Ussinaha“ heitlusi ja selgitusi mõjub täna juba lahtisest uksest sisse-murdmisena. See pole etteheide, sest lugu ongi keeruline: kui pole normatiivset kaanonit, pole ka millegi vastu seista ega millestki erineda, ja kui üleilmne kuitund on

tulnud, siis on kõik kuutõbised ja näevad omi nägemusi — mis neil veel profi omadest...

Aga siiski. Ehin on küll äsja oma kodukoha Rapla ajalehes väitnud, et ta ei tunne end oma raamatute läbikomponeerimises eriti kindlana — ehk tohib aga „Ussinaha“ avateksti sellegipoolest võtta mitte kui kogemata just sellesse positsiooni sattunut, vaid kui n.-ö. juhtkirja ning uute väljavaadete visandamist? Sellisel juhul saaks sealt ehk välja lugeda autori tühimust obligatoorsest kuutõbisusest ja ekstravagantsusest? Ja et just lapsed luuletuses selle teema üles võtavad, tähendab see ehk ees terenduvat tagasipöördumist (uues kvaliteedis muidugi, nagu meile kunagi dialektikas õpetati) ilmsüütu värskuse juurde, mis maailma tõbisusele suuremat tähelepanu ei pööragi?

Paul-Eerik Rummo

„AEG PEATAS MUS
LUULETAJA...“

Tarmo Teder: „Taevatule valgel“.
„FC Boheem“, Tallinn, 1995. 136 lk.

Siia on kogutud luuletusi peaaegu 20 aasta jooksul loodute hulgast. Valikuga tutvumine tekitas nostalgilisi meeolusid, eks me ole Tedrega ühe-ealised, mõneti sarnaste mälestustega ja ühesuguseid hoiakuid kogunud inimesed. Kaldun arvustama Tedre luulet kui mälestusi, ent püüan sellest üle olla.

Pole mingi saladus, et Teder tahtis luuleraamatuga välja tulla 1980-ndatel, mil ilmusid ridamisi debütantide sarjad, kuid ta ei leidnud

mingil põhjusel „Eesti Raamatus“ omaksvõttu. Tema luulet siiski tunti, käsikirjalisel ja ettekannete kaudu, ning see ei jätnud küll küündimatut muljet. Ei tõusnud esile ka uue, vapustava kvaliteediga. Sellises põgus kontaktis ei taibanud päriselt, millise luuletraditsiooni järgijaks võinuks Tetre pidada, ent sellest alamal. Teder mõjus tollal omaette hoidvana, vististi kahtlustati teda sedasorti isepäisuses, mida peeti riiklikule kirjastamissüsteemile sobimatuks. Temas oli märgata liiga palju *underground'i*. Ja samas nii tõsist kirjan-dusele pühendumist, et kui selle küm-nendi alguses ilmus temalt debüüdina novellikogu „Tumedad jutud“, ei üllata kedagi, et nii mõnedki tema novellid kõlbaksid iseenesestmõis-tetavalt esinduslikku antoloogiassegi.

Ent novellikogu tõi kaasa nn. tumedate eluhoovuste poetiseerija maine. Tedre juttudel on kindlasti realistlik põhi ja detailitunnetus, ta on olnud hea kuulaja ning on mõndagi kogunud. Leides oma teema, ei läinud Teder välja naturalistlike efektide kuhjamisele, tema grotesk ei taotlenud mänglevust. Tedre loomejõud pürgis katarsisesse. Ja jõudis sinna. Kuigi ka inimolemise probleemide väljatoomine pöranda alt võiks olla tõsiselt võetav missioon, taotles Teder ometi tabada universaalset harmooniat. Tedre valitud aines rikastas tunnetuslikus plaanis meie kirjanduse pilti, aga alles mullu ilmunud romaani „Kurat kargas pähe“ puhul räägitakse Jumalast või selle puudumisest, Tedre loomingu vertikaalsest mõõtmest. Nõnda näib, et ühiskondlike ääre-maade kujutamine kammitset Tetre üksjagu, tema tekste loeti mingil ajal kui sotsiaalset allegooriat ridade vahelt ega hoolitud tema puhul üld-

inimlikest pürgimustest.

Olen kindel, et luulekogu varasem ilmumine avardanuks Tedre ümber kirjanduslikku ruumi, ta ehk tunduks end vabamalt. On ju luulekoguski tõsiselt tunda ühiskondlikku ängi, ent luulevalik annab siiski tunnetuslikult avarama, liikuvama, elavama pildi. Pealkiri „Taevatule valgel“ räägib iseenda eest, pikka kirjutamisperioodi hõlmav valikkogu on juba printsiibina rännak, liikumiste summa.

Tajun selles kogus olulisena intsiimset tausta. Osa luuletusi viitaks just nagu seotusele *New Age*'i liikumisega, selle kõrval ilmnevad ehk erendamaltki isikliku saatuse ja ühiskondliku ahistatuse kujundid, mida luuletaja sihikindlalt seob vihjetega enesemääramise ja olemisvabaduse problemaatikale. Varasemad luuletused lausa pakitsevad vaimsete pürgimuste pingest, neis on tunda ummikseisu ja lootusetuse meeleolusid. Varased luuletused mõjuvad ühtaegu ka naiivsemana, neis pole hilisemat kontsentratsiooni. Hiljem seostub selle teemaga üksjagu irooniat ja pühendusi konkreetseile isikuile.

Mõneti üllatuseks oli mulle äratundmine, et luuletaja Teder tajub tundlikult looduses olemist. Sel pinnal sündinud luulet võiks iseloomustada kui aja kulgemisele avatud hetkeimpulsse, mille tähendus varieerub sujuvalt, olenevalt sellest, millises kontekstis või situatsioonis neid (taas) kogeda.

Eelöeldu ei tähenda, nagu poleks Tedre luules maiseid kirgi — on, ja kuidas veel. Ent nii kirelõõsas kui ka loomingut puudutavais luuletustes plingib rahuldamatuse motiiv või täiuse saavutamatus valu. Kui siia lisada blasfeemiliselt häälestatud pöördumised Jumala poole, kelles Teder

näeb ennekõike abstraktset universumimärki, saab iseäranis nähtavaks luuletaja maailmaarmastamise tung.

Üks üllatus sündis veel. Ma poleks varem uskunud, et rahvuse mõiste võiks Tedrele nii oluline olla. Ta viitab suisa otse ja veendunult rahvusele kui inimolemise kõrgemale seisundile, vaimsele tugipunktile suhtlemisel kõiksusega. Ilmselt on see hoiak seotud dissidentlusega, mida ma eriti ei tunne. Kuid rahvuse mõiste kaalukust tunnen küll.

Niimoodi Tedre luulet vaadates hakkas mul koitma, et eesti luule kontekstis kaldub see suunda, mida kaht algust sidudes kõige markantsemalt esindab Henrik Visnapuu. Ka Tedre jaoks pole modernset kujundit kui eesmärki. Vanuigi tagasi mõeldes väitis Visnapuu, et tema taotlused luules ei saanud olla piiratud moodsate sõnaseoste loomisega. Tajudes sellist lähedust, vaid mainin — aga siiski! — et ma ei pea Tarmo Tetre virtuoosseks luuletajaks, ei saa pida. Aga ma pean teda siiraks luuletajaks, keda uskuda ja usaldada, kes on kontaktivõimeline ja tõsiselt võetav. Ma ei tahtnud teda tsiteerida, kuid lugesin meelsasti. Pealkirjaks valitud mitmemõttelist tsitaati palun lugeda nukra tõdemusena, et jälle kord on luuletajalt võetud lootusrikas noorus.

Peeter Küntler

P. S. Raamatukultuur pakkus taas õudse elamuse. Säilitage vähemalt trükipildi ühtsus! Kui valitud tekst leheküljele ei mahu, siis parem võtke midagi välja selle neetud sigrimigri asemel, mis mõjub haavavalt naeruväärseksena.

P. K.

KUNINGAS, UDU JA VAIM

Ott Raun: „Kuningas, kes tahtis olla narr. Romaan“.
„Eesti Raamat“, Tallinn, 1995. 168 lk.

Mõni aasta tagasi oli Eesti kirjanduspilt väga postmodernistlik. Paradigmasid ja kriteeriume oli niisama palju kui hindajaid ja kirjutajad ei teadnud, mida neilt oodatakse või kas üldse oodataksegi midagi. See aga ei kõigutanud nende enesekindlust. Ühed avaldasid vanu pörandaluseid tekste (millest enamik pörandaluse peal tänuväärseks arhiivmaterjaliks osutus), teised kribisid, hambad ristas, vanamoodi edasi, kolmandad üritasid karmesti kohaneda karmi turumajandusega, neljandad tõmbusid endasse, viiendad kadusid sootuks areenilt. Hea, et ilukirjandus Eesti ühiskondliku elu prioriteetide edetabelis paarsada kohta allapoole langes, muidu võinuks siit veel palju pahandust tõusta. Needki üksikud, kel raamatute lugemisest targemat teha polnud, leppisid kokku ainult peamises: kirjandus kiratseb, paremad ajad on möödunud ja/või ees.

Nüüd paistab pilt selginema hakkavat. Nagu Eesti elus üldse, nii ka kirjanduses hakkavad mingid ähmased kontuurid välja joonistuma. Võib siiski öelda, et ühiskondliku teadvuse struktuur stabiliseerub tasapisi. Nii vähe selleks aega kuluski. Veel paar–kolm aastat ja raamatud pealkirjaga „Ülemineku-aeg“, „Piiri-riik“ jts. omandavad uusi väärtusi ajaloolises dimensioonis. Mõni pakub huvi veel vaid kroonika mõttes, mõne puhul lisatakse muude väärtuste

loetellu „ajastu vaimu ülitäpne kujutamise“. Ja uuel sajandil juba hoopis uued kombid. Kes oskaks arvata, mida ütleb 1995. aasta kohta 2010. aastal ilmuv Eesti Trükitud Kirjanduse Ajalugu? Mis siis moes on? Kas siis enam kahel jalal kõnnitakse? Ons inimestel enam nina suuga risti? Ei tea seda keegi.

Praegu see uue inimese, tema riigi ja muu hulgas tema kirjanduse formeerumise protsess käib, ehkki on esialgu ebamäärases staadiumis. Raamatupoodidest leiab kõrvuti vanade ja uute klassikute igijäävate suurteostega ikka veel igasugu kurioosumeid nii kohalike kui ka välismaiste meeste-naiste sulest. Ja nagu ühe enam või vähem korrastatud süsteemi puhul ikka, on eredamate tähtede (ükskõik mis mõttes) väljapaistmise eelduseks massi, suure halli udu olemasolu.

Ott Rauna uus romaan „Kuningas, kes tahtis olla narr“ räägibki peategelase OR-i seiklemistest säärases udus. Tõsi küll, väidetavasti toimub tegevus suuremalt jaolt hoopis läbi Euroopa Tartu poole kihutavas rongis nimega Lääne–Peipsi Ekspress, aga minu meelest on see rongisõit ainult üks udus viibimise allegooria. Pealegi jätavad kursüivkirjas algus-, vahe- ja lõpupeatükid lahtiseks võimaluse, et tegemist on unenäoga, jampsliku ja ebaloogilise uduga.

Romaani süžee on lühidalt järgmine. OR istub Barcelonas rongi peale, et sõita Tartusse. Vaevalt sisenenud, kohtab ta saladuslikku meest, kes hoiatab OR-i jälitaja eest ning kirjeldab seda detailselt. Seejärel mees kaob. Järgneb pikk rongisõit, mille käigus OR kohtab lugematul arvul inimesi, kelle seast mõnega ta

astub seksuaalühendusse, mitmega kakleb, enamikuga vestleb või sõimleb tavatult kirjanduslikus keeles. Restoranvagnis sunnitakse teda maksma kõigi küllastajate eest, ent OR keeldub ja lööb kelneri pikali. Pariisis ootab teda tõld, et viia ta kohtuma Napoleon Bonaparte'iga. Tõlda on end peitnud Napoleoni õde Pauline Borghese, kes ihkab OR-iga armuvõlulid nautida. Lühikese vestluse järel Napoleoni endaga OR minestab. Teadvusele tulles leiab ta end taas rongis. Tema uueks kupeekaaslasel on kroonik, kes jutustab OR-ile loo krahvinnast, kellel oli ilus vitt. Veel paar kohtumist, mille käigus jutustatakse lugusid, siis satub OR vagunikoridoris pealt kuulama kellegi eesti poeedi perekonnatüli, mis hiljem osutub hoopis naishärjavõitleja jagelemiseks oma nohikust mehega. Koridoris kohtab ta veel noort eesti poliitikut, kellega tal on isiklikke arveid õiendada (too kirjutatanuvat OR-i esimesele romaanile halva arvustuse), lõpuks lööb poliitik Rein Rõngas OR-il nina veriseks ja põgeneb. Viinis väljub OR vastutahtsi rongist, kohe nimetatakse Viin ümber Prahaks ning kalender seinal näitab aastaarvu 1968. OR mobiliseeritakse luurajaks, riietatakse Nõukogude sõjaväe mundrisse ja aetakse kiilaks. Prahast sõidutatakse ta Willisega Varssavisse, kus ta taas rongi peale jõuab. Rongis mõnitavad teda ta mundri pärast eestlased. On aasta 1993. OR kaotab enesevalitsemise ja lubab kõik maha lasta. NATO kapten Wilhelm von Lübingen ja vanamooriks maskeeritud venelanna Ženja Devjataja koorivad OR-i rahva silme all alasti. Läbi häda õnnestub tal kupeesse põgeneda, kus

inglannast daam talle narrikostüümi laenab. Veel paari jutuajamise ja piirivalvuritega sekeldamise järel jõutakse Eestisse. Siin suundub OR koos järjekordse tundmatu neiuga vedurisse, mis nad Tartust edasi Tallinna viib. Enne kojujõudmist joob OR veduri juhi seltsis ära kaks või kolm pudelit viskit ja koju jõudes on tal suuri raskusi naisele selgitada, kust ta niimoodi varahommikul purjuspäi tuleb. Naise abiga selgub lõpuks, et jälitaja, kelle eest OR end hoidma pidi, on tegelikult OR ise. Naisest jääb mulje, et ta ei usu OR-i jutust sõnagi. OR läheb duši alla.

Teksti raamistavad neli kursiivkirjas vahepala, milles autor pöördub isa ja ema poole, meenutab unenägusid ja lapsepõlve ning arutleb muu hulgas külma sõja aegse poliitilise situatsiooni üle. Viimases peatükis kõneldakse Johannese evangeeliumist, inimese vahekorra Jumalaga ja sõna vaimust. Autori religioosete tõekspidamiste kohaselt on vigadega kirjutamine parem kui ilma vigadeta ja teise vigade parandamine on lausa kurjast. Lõpuks soovib autor lugejal võtta peegel ja lasta loetud raamat kallimale näkku. Kui kallim küsib: „Mis sa teed?“, võib ajada poeetilist udujuttu.

Niimoodi 414 sõnaga ümberjutustatuna jääb „Kuningast“ mulje kui üsna põnevast, ehkki kaootilisevõitu loost. OR-ile langeb ühe tühipalja rongisõidu jooksul rohkem seiklusi kaela kui mõnele mehele terves elus.

Õnneks pole asi siiski nii ülekohtune, sest kogu lugu on ju ilmselgesti väljamõeldis, allegooria. Just nii — tegemist on žanripuhta alle-

goorilise romaaniga *à la* „Hingede öö“, „Mõrv hotellis“, Kafka või John Bunyan, mida ainult lihtsameelne sõnasõnalise jutustusena loeb. Tegelikult peitub kirjeldatud sündmuste taga või ka kohal mingi kõrgem, otsesõnu kommunikeerimiseks sobimatu reaalsus. Aga missugune siis? Millest Raun nõnda ümbernurga pajatab?

Tema projekt on üsna suurejooneline ja samas elementaarne — „Kuningas“ pakub huvi eelkõige oma hermeneutilise avatusega: ta ei räägi millestki muust kui Ott Rauna teadvusest. Teadvusest mitte freudistlikus, alateadvusele vastanduva *consciousness*'i kitsas tähenduses, vaid teadvusest kui *mind*'ist, filosoofilisest terminist, mis tähistab üleüldse kõike mittemateriaalset, mis inimese peas aset leiab. Kui „Kuningas“ oleks ilmunud 700 aastat tagasi, ontoloogiliselt teistsuguses maailmas, võinuks temast saada teine „Jumalik komöödia“, kogu maailmakõiksust hõlmav kirjatükk, nüüd aga tuleb lugejal leppida kõigest ühe kaaskodaniku hingesse vaatamisega. Jah, üks seegi või huvitav ning õpetlik olla, ent arvestamisele säärased raamatu mimeetiline tasand ei allu. Pole ometi minu ega kellegi teise asi avalikus meediumis Ott Rauna (või ükskõik kelle) personaalküsimust arutada. Kroonik Jean Elimenel ütleb romaani 55. leheküljel tüüpiliselt segase, aga siia vist sobiva lause: „...nagu parimad kirjanikud ikka, kirjutas ta totaalsele publikule, see tähendab iseendale.“ Küllap kehtib see ka Rauna kohta.

Loomulikult võib „Kuningasse“ sisse lugeda ka muud laadi allegoorilisust. Sõidetakse seal ju läbi Eu-

roopa Eesti poole, väljutakse rongist erinevaise ajaloo etappidesse, kohatakse kõikvõimalikest rahvustest naisterahvaid, kelle perekonnanimes kordub müstiline number 9 (Neuf, Nine, Devjataja, lõpuks lausa Üheksanaine), OR-i kardetud jälitajaks osutub tema ise, jne. Ka rong peamise tegevuspaigana on ülimal määral sümboolne, seda enam, et klassikalise freudismiga vastuollu minnes avaldab Üheksanaine kindlat veendumust, et vedur on naissoost (lk. 149). Täendusrikkust on romaanis liigagi palju, kujundid kipuvad üksteise otsa kuhjudes hägustuma ning mõtteruks muutuma. Juhtivaks, midagi avavaks või avastavaks ei saa neist ükski, ja ega nad teab kui originaalsena kah mõju. Väga võimalik, et teadvus nõnda funktsioneeribki, aga sellisel juhul on Rauna romaan liiga realistlik, et midagi sisuliselt uut või huvitavat öelda. Sedasorti „realism“ on tüütu.

Vastukaaluks vanamoodsale kujundlikkusele räägib Raun siin-seal sootuks teises võtmes konkreetsetest ajaloolistest isikutest — informeeritud lugeja tunneb tegelaste seas ära Ivo Rulli, Peeter Novodi, juba „Kõrvaltegelastes“ (Rauna eelmine romaan) figureerinud Sergei Stadnikovi ja võib-olla veel kellegi.

Kui „Kõrvaltegelased“ juba jutuks tuli, siis „Kuningat“ lugedes kummitas pidevalt tunne, et olen seda kõike juba näinud. Struktuuri (või struktuurituse), nartsislik-egoistliku sõnaohtruse ja veidralt puisevõitu keelekasutuse poolest sarnlevad need kaks romaani kui kaks tilka mingit piimjat vedelikku, samuti ka kiilanevad, teistele jalgu jääma kipuvad, ent omamoodi võluvad peategelased

Herman Lühike ja OR. Ilmselt on kirjanik Raun oma töös väga siiras, kuidas muidu seletada säärast sarnasust kahe romaani vahel, mida teineteisest lahutab viis–kuus aastat. Ainus nimetamisväärne erinevus puudutab romaanides kujutatud maailmade struktuuri — kui Herman Lühike & sõbrad rähklesid kindlalt tsentreeritud impeeriumi provintsis, seega maailmas, millel oli oma keskpunkt, poolus ja telg, siis OR-i ümbritsev keskkond on märksa kaootilisem ja virvendab otsekui rongiakna tagant möödalibisev piltide rida. Ilmekalt avaneb see nihe dehierarhisserituse suunas ka romaanide pealkirjad. Kõrvaltegelased on oma marginaalse staatusega leppinud ega püri kuhugi, usurpaatorist kuningas OR aga kipub narriks, s. t. ei ole rahul, ihkab midagi muud, on (või tahab olla) nomaad. Säärane kõnekas muutus pälvib kindlasti tulevaste Ott Rauna teadvuse uurijate tähelepanu. Muide, soovitus autorile: romaanide peategelaste nimed tuleks ühildada, Herman Lühikese võib ka lihtsalt OR-iga asendada. Hea skanneri ja tekstitöötlusprogrammiga arvuti abil kulub selleks paar tundi. Tulemuseks oleks kaks esimest osa 3000-leheküljelisest suurromaanist Prousti moodi.

„Kuninga“ eelviimasel leheküljel esitab autor oma nägemuse sõna vaimust: „Ärge hetkekski unustage, et ka sõna on tegu! Inimene ei valda sõna — sõna on talle antud. Ja ometigi tuleb keegi ning ütleb, et see sõna on vale, aastaarv on vale, see nimi kirjutatakse teisiti. Ja see keegi muudab kõik ära, tõmbab maha, kust arvab, ja ütleb: nüüd on kõik hea. Tema jaoks võib see nii ollagi. Aga see sõna, mis sulle oli antud, on ära võetud ja

vaimu ei helju enam kusagil. [---] Kaitske vigu, kaitske vaimu! [---] Ja komades ning trükivigades on mu kirjutamise vaim.“ Tõepoolest, autori süntaks logiseb kohati. Ent see pole midagi oskarkruusilike stiilipärlite kõrval: „Krahvinna ei olnud just ekstra pikajalgne, polnud aga ka lühikeste jalgadega“ (lk. 58), „Kunagi oma kauges noorpõlves olin tundnud pikka vistrikulist naist, kes oma üliseksuaalsusega tahtis meestele kätte maksta, lootes nad surnuks nussida. Ometigi jäid kõik ta meespartnerid ellu“ (lk. 53), „Olla oma saatuse vastu ükskõikne on raske“ (lk. 64) jne. Raunal on õigus — säärestes lausetes avaldub kirjutamise vaim üsna ilmekalt. Mis koma- ja trükivigadesse puutub, siis neid silma ei hakanud.

Küll aga tahaksin lõpetuseks kurjuseks endaks kehastuda ja mõned eriti rämedad õigekirjavead ära parandada. Juba „Kõrvaltegelaste“ üheks iseloomulikuks jooneks oli, et umbes pooled võörkeelsed pärisnimed olid vigased. Sama tendentsi jätkab ka „Kuningas“. Olgu Concourt'i (*pro*: Goncourt — lk. 77) ja Trésón'iga (*pro*: Trésor — lk. 142) kuidas on, aga kui keegi istub rongis ja loeb ajalehte nimega „Süddeutsche Allemagne“ (*pro*: Allgemeine — lk. 64), siis säärane pauk võib õrnahingelisema lugeja tükiks ajaks rööpast välja lüüa. Seepärast soovitaksin autoril järgmist romaani kirjutades kõigi võörkeelsete sõnade ja nimede kirjpilt teatmeteosteist üle kontrollida. Vaevalt see teosele kahjuks tuleb, sest isikupärane on Rauna keel niikuinii.

Nüüd on kõik hea. Vaimu ei helju kusagil.

Jaan Niilus

SEKELDAJA PRÜGIMÄE VEEREL

Ave Alavainu: „Prügimägi“.
„Faatum“, Tallinn, 1995. 150 lk.

Kuna Ave Alavainu, „Prügimäe“ autor, ei tee vähimatki pingutust, et oma teose minategelasesest distantseeruda, siis räägingi tollest minast kui Alavainust. Ja ka sellest elust seal kui Alavainu elust. Teisiti sealolevast rääkida ei saakski, sest kunstilist tervikut, millesse arvustajal võiks tekkida liigendav suhe, ei ole. On kõne kammitsematu voolamine ja vohamine, kus kõik see ja üldse kõik, mis vähegi andis, on üles kirjutatud.

Kirjutamisest on meil kujundatud mingi iseväärtus. „Kas sa kirjutad ka midagi?“, „Kirjuta ometi midagi!“ — vaevalt ma olen ainus, kes neid ja nendega sarnaseid lauseid kuuleb, niipea kui jutt terest kaugemale läheb. Enamikul juhtudel on tegu muidugi trükimasinavärki käigushoidvate ametnike murega. Aga vähemalt sama paljudel juhtudel tundub küsijast õhkuvat mingit painajalikkust ebausku. Pole peaaegu üldse tähtis, millest ja kuidas sa kirjutad — kui see ei ole alla teatud tehnilist taset — ja kas oled üleüldse inimene, kellel on midagi kirjutada kõige selle kõrvale, mida aastatuhandete jooksul on kirjutatud ja mis üha on loetav (kui lugemine selgeks õppida) — peaasi, et kirjutad. See justkui ise teeb sust juba midagi, loitsib sulle mingi erilise väärtuse. Näib tõenäoline, et kui religioon kanduks ikka veel suust suhu nagu kunagi ja kui poleks kirjandus, mida kummardada, siis Eestis neid, kes end kristlasteks nimetavad, polekski.

Pole ime, et nõrgemad iseloomud selle pettekujutelma ohvriks langevad. Nõnda on ka Alavainu pähe võtnud, et ta peab muudkui kirjutama, kusjuures kirjanik-olemise ja kirjanikutöö-tegemise sõna või fraas sisaldab justkui juba üldmõistena mingit ülenduse ja lunastuse kvaliteeti. Lunastust sellest vabalt valitud prügimäest. Kuid see on enesepettus: raamatute tootmine ei lunasta prügimäest, mida autor kõikides valikutest jätkuvalt edasi valib.

Suurimadki mehed on kõntsas püherdanud. Uku Masing kirjutab Gautamast („Budismist“, lk. 136): „...ilmneb, et ta viimati on söönud ainult iga kahe nädala takka. On saanud nükaugale, et aastaid otsa ei ole ennast enam pesnud. Kuid tal ei tule enam meelde, et ta võiks käega pühkida endalt midagi ära, või keegi teine võiks seda teha. [---] Ta sööb loomade ja iseenda väljaheidet, laseb lastel enda pääle seda toimetada ja kõrvi pista kõrvu, tundmata ühtki kurja mõtet nende vastu.“

Kuid järgmine lause on: „Ja ometi see ei aita.“ Järelikult oli see kõik mõeldud m i l l e k s k i, järelikult oli see eneseületamine millegi nimel.

Aga Alavainu ei pea end ületama — ta elab prügimäel, sest talle meeldib seal, see vastab tema maitsele. Sealse laga sees tunneb ta end koos kohalike peedivendadega nii mõnusa, et ei raatsi asjatoimetuste lõppedeski lahkuda. Koju jõudnud, peseb ta enese värskendamise eesmärgil hambaid — kusega. Kuid olgu peale esteetilise meelega puudumist tuleb võtta Alavainu eripärana nagu ka viinaviskamist rügemente tapvates kogus-

tes. Kõige üllatavam kogu selle välise aplombi juures — kui lõpuks taipad — on Alavainu sekeldav tädilikkus. Erinevus klassikalisest väikekodanlastädist seisneb ainult selles, et ta ei õienda buduaarides, tööl kohvipausi ajal jne., vaid prügimäel ja sellega harmoneerivates paikades ja vastavate isikutega. Selles seisneb ta prügimaelisus, mitte esteetikas — ta ei lödvene, ei lase endasse vaikust (puhtuse sünonüümi), et oleks algatuseks taust, millel midagi tajuda, et moodustada endale asjadest üldse mingi arusaam — ta on täielikult hõivatud (olemuselt) väikeste asjade möllust! Ta on nendega reostatud.* (Ometi on ta kirjutanud vähemalt ühe „reostuse“ jutustuse — „Rong katusel“.)

Tema tegelased on nagu üks tegelane eri nimede all. Pole tunda mingit vahet Helduril, Ruudil või Jaanil, kuigi Alavainu kinnitab, et neil on vahe. Peale autori spontaanse kõnevoolu on teoses veel vanu anekdoote, igasugu seiku, mis kuskilt meenuvad, klišeetid (Jaani ja tema koera lood), paar lehekülge täidab A. Wilsoni „Anglosaksi pooside“ põhifaabula ümberjutustus, mida üks episoodiline tegelane räägib seal küll kui endaga juhtuvat, laotakse lagedale see, mida teatakse inglise keelest — igasugune täitematerjal on olnud äärmiselt teretulnud, sest tegevustik ise seisneb ainult pudeli/klaasi kummutamises.

Olgu siin näide kõnevoolust, mida Alavainu teoses põhilise autoritektina pruugib (lk. 116): „See, mida nad „kõigiks mugavusteks“ nimetavad on muidugi fiktsioon: soe tuba ja soe vesi on meil pisteliselt ning maja nimetan ma „korvelamuks“, sest see

* Sellise tädiliku reostuse tüüpiline haiguspilt on Penelope Lively „Kuutiiger“.

on ehitatud kuidagimoodi, ning kõik, mida sai nähtamatult-märkamatuks ära varastada (näiteks saepuru pööningult ja soojendusmaterjalid seinte vahelt ning ukse- ja aknatihendid, isegi TV-võimendi koridorikapist) oli ära varastatud — igal ehitajal või tema sõbral ju maja pooleli!“

Kõrvutuseks löik väärtkirjandusest, samuti jutustav-olmeline ja samuti pikema, mitte väga sujusa lausega (Thomas Bernhardi „Külm“, lk. 37; Toomas Vindi „Kojamehe naine“ oleks ehk sobivam, kuid mul pole seda võtta): „Lõuna ajal kuulsin ma vestlust virtina ja raipenülgija vahel — viimane aitas virtinal õlut kannudesse lasta —, et tegu on tööpoolest mehe kirjaga. Too tahab, et naine saadaks talle pisut raha, et ta saaks osta toiduaineid, kuna praegu olevat vangimajas toitlustamine väga vilets, pärast seda, kui lehtedes kirjutati, et vangidel olla teistest kõikidest parem põli: pärast seda olevat tõhusatud kõiki meetmeid. Naine saatku raha karistusasutuse kontoris ühele teatud isikule, kes seejärel mehe nimel tegutsevat.“

Aeg-ajalt raksatab autoritektina vahele kasutamata jäänud või kasutatud ajaleheartikli-lõike, nagu näiteks lk. 123 ilma igasuguse üleminekuta lobedalt ja rohkete punktüridega abikaasadevaheliselt dialoogilt: „Meie toit, meie ränkkraske olme, meie stressid, aga ka naiste endi laiskus-lohakuks-mugavus ning lastetoitesegude olemasolu — need on põhjuseks, miks meie noored emad väga ruttu oma tittedele rinna andmisest loobuvad. Nad ehk ei loobukski, aga neil ei ole piima. Peale selle veel suitsetamine, alkoholism, lõbujanu — ei saa ju kauemaks kui mõneks tunniks kodust ära minna ja last

kellegi hooleks jätta, kui tissi andmise aeg peale tuleb. Kuigi piima isegi on.“ (Sisuliselt mõjub see lõik üldises kontekstis mingi võika naljana.)

Viimasel leheküljel on saavutatud pinge tõus või intensiivistumine — see on minu arusaamise järgi ainus, mis raamatus on kunstkirjandusest. Võibolla tuleb see sellest, et täiesti ette hoiatamata joomine lakkab ja algab (füüsiline) liikumine, kuid võibolla on seal siiski midagi enam, kes teab.

Südametunnistuse rahustuseks pean lootma, et tegin raamatule head reklaami — juhaks, kui mõni eksemplar on veel müümata, mida ma aga ei usu.

Ann Must

KIRJUTAMISE LUST JA SUNDUS

Madis Kõiv: „Kolm tamme. *Studia memoriae III*“.

„Õllu“, Tallinn, 1995. 160 lk.

Kui kirjutav autor hakkaks selgitama oma tekstide tekkemehhanismi, kirjutamise ajendeid ja taotlusi, ühesõnaga tegutseks usinasti iseenda serveerimisel, nagu seda ikka teevad mitteverbaalsete kunstide esindajad — kunstnikud, heliloojad jt. —, kaotaks lugeja küll palju. Kui Madis Kõiv nii teinud ongi, pole mulle õnneks midagi sellelaadset ette sattunud, sest muidu kaoks põnev küsimus: „Miks?“ Ja ma peaksin Kõivu tekste tavapärastel lugema hakkama nagu iga teist belletristlikku teksti, leppides sellega, mis on — rahulduse nii põnevuse kui igavusega, usutavuse ja jutujoruga, naudiks üht-teist, jätaks üht-teist vahele. Selle asemel et (peaaegu) kiretult jälgida kirjapandut, ja selline

kõrvaltjälgimine ei tohiks mõjuda hoolimatusena, pigem näidaku ikka huvi teksti vastu. Huvi e i t a a n d u küsimusele: „Miks autor selliselt kirjutab?“, vaid huvi just j õ u a b selleni. Ei viitsi ju igasuguse oopuse puhul ennast seesuguse huvitavusega (mis ei pruugi sugugi teksti „huvitavusest“ tulla, pigem vastupidi) vaevata, lugejat on ikka laisaks nautlejaks peetud ja seda rolli on nii hõlbus omaks võtta.

Jätkuva „Studia“ puhul tundub, et autor viib läbi katset iseendaga, nagu omal ajal arstid katsetasid enda peal uusi, tundmatuid ravimeid, mis pakub küll katsetajale tunnetuslikult subjektiivset huvi, mis sest, et pole nn. puhas katse: katsealuseid on vähe, usaldatavus seega väike, võrdlus puudub ja ei ole võimalik. Kõiv on üles pannud üliinimlikult suurejoonelise katse. Ta uurib mälu usaldatavust, memoreerimist kui sellist, ja trotsib samal ajal selle uuringu tavapärasest kirjeldamisest, võitleb lineaarse jutustamise vastu, väldib fantaasiat, väljamõeldist, kõik olgu nii kirjas, nagu kunagi läbi elatud sai. Selline maksimalism tekitab aupaklikku hirmu, nagu ikka, kui juhuslikkuses hakatakse korda looma.

Ja korda autor armastab, lausa nõuab endalt. Teksti põhjal nõudis korda ja selgust ka too poisike kaugete kolmekümnendate Valga linnas, aga see on juba „lugu“ ise, antud juhul pole see oluline. Ehk teisiti öeldes — mulle on ükskõik, kas korda nõuab autor üheksakümnendail või tema „mina“ lapsepõlves, sest ma ei saa ka teada, kui palju autor kirjeldab oma mälestusi n.-ö. tõetruult, kui palju viskab vimkat. Sest süsteemsust, korda või tegutsemise ja mõtlemise harmooniat taotleb arutlev filosoof,

paberile paneb need taotlused aga anarhistist kirjamees.

„Ma ei saanud selgusele, aga pidin saama, sest sellest olenes südamerahu ja hingeõndsus.“ (Lk. 132.)

Ja teisal: „Ma olen unustanud! Jumalad andku mulle andeks, aga olen!“ (Lk. 65.)

Lugeja hämarast ajust loivab juhuslikult, teadvustamatult esile ähmane meenutus Nietzsche süngelt lustlikest deemonitest, kes võivad ühel heal päeval tulla ja küsida, kas tahtakse kõike uuesti läbi elada, mis olnud, nii suurt kui väikest, läbi tunnetada igat viimast kui pisiasja, just seda kuuvalgust, mis paistis läbi puuokste just seal ja just siis? Kas selline tagasipöördumine on kaotatu ihkamine või ainult üritamine, enese proovilepanek — kas ma üldse oskan tagasi minna, kas ma saan sellega hakkama? (Jätkem igavese elu ihalus ära, see oleks ehk liiga lihtne.)

Ja selle juhusliku, tahtmatu mäluvingerpussi peale (vist oli „La gaya sciENZA“?) tahaks lugeja lohetada iseenast (või autorit), et rahune maha, võta mälu kui paratamatust, kui aksioomi, mida pole vaja tõestada, liiati kui on öeldud: „Mäletan, sest mäletan...“ (Lk. 9.) Kui see vaeva teeb, kui meenutuse deemonid kiusavad. Või ei kiusa, kiusab hoopis tarvidus rääkida olnust, vastupandamatu tahtmine talletada läbielatud?

Sest kirjutatud on: „Kollasest elektrivalgusest olen juba rääkinud, ka kollasest õhtuvalgusest üksikus kauges aknas lumise välja taga, aga ma pean rääkima veel, ma ei ole seda küllalt teinud, ei saa vist kunagi küllalt tehtud, sest kunagi ei selgu mulle, milles on asi. Rääkimiseloits on ainus lootus, kuid seni asjatu temagi.“ (Lk. 94.)

Ja kirjas on, et „tähenduse tähendamatus tähendab“ (lk. 94).

See teeb tuska, kas teeb? Tahad ja pead loitsima, aga: „Ei ole ju võimalik vesta kõigest korruga, sest jutustuse needus on see, et ta on tüütult ja (tegelikult) koomiliselt lineaarne ja ühemõõtmeline, püüdes seejuures esitada ja esindada olemist, mis seda kindlasti ei ole.“ (Lk. 121.) Ega olegi, seepärast rahustab lugejat lootusrikkalt, kui öeldakse, et „jätan pooleli kõik katsed seletada transtsendentsi muutumist immanentsi konkreetsuseks (?) ja lähen sealtsamast rääkivatest seintest edasi...“ Juba see küsimärk sulgudes lohutab, tänulikule lugejale piisaks väikelinna olemise piltide jadast, mis rahustaksid ja roiutaksid justkui tolmuses päikesepaistes, ei jaksakski enam midagi juurde mõelda või arutada. Piisaks nentimisest, et ühesugused meenutused kõik, olgu täpselt tõesed, olgu väljamõeldud.

Üks teine kirjanik, J. D. Salinger nimelt, tegi oma 1965. aastal ilmunud loos „Hapworth 16, 1924“ poisikestest kõiketeadjad, kes mõtlesid intellektuaalselt, täiskasvanute moodi, ja jäid ikka lasteks. Nii ilmselge fiktsioon või luiskamine jäi Salingeri viimaseks avaldatud tekstiks, juba kolmkümmend aastat on ta vaikinud. Ma ei usu, et keegi teaks, miks. Ja hea ongi. Võib-olla võitles ta lihtsalt oma võitlemised deemonitega ära. Või sai lustist küllalt, ka nauding väsitab.

Ja teised muudkui kirjutavad edasi, kirudes loitsu ahvatlust ja jutustamise needust. Nii on see ikka olnud, on praegugi, ehk jääbki nii olema. Mis mõtet muidu?

Rein Saluri

KROONIKAT

8. jaanuaril esitleti Tallinnas „Kloostriaidas“ Tõnu Õnnepalu romaani „Hind“ (kirjastus „Tuum“).

9. jaanuaril kuulutati Soome Instituudi ruumides välja Eestis tegutsevate välismaa kultuuriesinduste ürituste sari TopTen, mille eesmärk on tutvustada osalejamaade uuemat kirjandust. Sarjas simese üritusena toimus 11. jaanuaril „Finlandia“ auhinna pälvinud Hannu Mäkelä romaani „Meister“ tutvustus. Ettekande pidas kirjandusteadlane Maria-Liisa Nevala.

18.—23. jaanuarini viibis Eestis Ene Mihkelsoni loomingu uurija saksa kirjandusteadlane Beate Biehl.

20. jaanuaril esines Soome Instituudis soome feministlik kirjanik Anita Konkka.

24. jaanuaril toimus Kirjanike Liidu juhatuse koosolek. Kavas jooks-
vad küsimused.

28. jaanuaril tähistati Adsoni majas Elo Tuglase 100. sünni-aastapäeva.

31. jaanuaril tutvustas Tallinnas Põhjamaade Nõukogu infobüroos oma maa uuemat kirjandust islandi kirjanduskriitik Thröstur Helgason.

ÖNNITLEMED

7. märts — Aigar Vahemetsa 60

LEEDU PROOSA PROOSALINE TÄNAPÄEV

Leedu Kirjanike Liidu kuukirjas „Metai“ on ilmunud asjatundjate arvamus kodumaise kirjanduse praeguse seisuga ja arengutendentside kohta. Nendele ja ka isiklikult loetule (raamatuid pole kuigi hõlpus kätte saada) tuginedes ongi alljärgnevad read kirja pandud.

Turumajanduse oludes on ägenenud konkurents ka kirjanduslikul siseturul. Kirevate tõlkeraamatute uputuses on algupäradeil raske silma paista. Kui varem ilmus rohkesti keskpärast proosat, siis nüüd on laia tõlkeraamatute valikuga harjunud lugeja hakanud oma autoreilt nõudma kopsakamat lektüüri ning lattu on kerkinud. Samas tekib mulje, nagu oleks kirjanikke vähemaks jäänud. Kriitik Solveiga Daugirdaitė sõnul pole „selle nähtuse põhjused metafüüsilised — kirjutada enam „ei tasu“, honorarid on viletsad, rahva ideaaliks pole Justinas Marcinkevičius, vaid pankur. Võib öelda, et vähemaks on jäänud pseudokirjanikke ja niisama „teekaaslasi“.“

Kahvatuvõitu ja tarduma kippuvat kirjanduselu hindab kirjandusteadlane Elena Bukelienė kui nüüdishetkele täiesti loomulikuks. Paljudel tuleb otsustada, ilma harjumuspärase abita ja üksnes omal vastutusel. Kas vanematelt kirjanikelt, kes viimastel aastakümnetel intensiivselt kirjutasid, võib veel oodata otsustavat murrangut? Kui ka mitte, siis pole ometigi kahtlust, et nii Jonas Avyžiuse ja Jonas Mikelinaskase kui ka Juozas Aputise ja Romualdas Granauskase (kõik meie lugejale tuttavad

nimed) põlvkonda kuulujailt ilmuvad raamatud ka edaspidi. Viimasel viiel vabadusaastal aga on leedu proosas ilma teinud postmodernistlikeks nimetatud autorid: Ričardas Gavelis, Jurgis Kunčinas, Jurga Ivanauskaitė, Leonardas Gutauskas. Nende varju on jäänud Vytautas Bubnyse, J. Mikelinškase ja J. Avyžiuse uued, traditsioonilised romaanid. „Postmodernism (leedupärane!) võib meeldida või mitte,“ ütleb E. Bukelienė, „kuid tuleb tunnistada, et ainult õigel ajal sajandi haigused läbipõdenud inimene omandab immuunsuse ning on oma ülejäänud elu tervem ja vastupidavam.“

Leedu postmodernistide viimase aja populaarseimate raamatute teemade ja probleemide ringi võib luuletaja ning kriitiku Valdas Kukulase arvates seletada kogu leedu kirjanduse üldise diagnoosiga, depressiooniga. Ka inimesega on nõnda: kui ta on ülepingutatult lõbus ja askeldav, siis viitab see psüühilisele ebakindlusele. Uudisromaanides ei sõida noored tegelased rongi või bussiga, vaid hääletavad ja puhkavad seejärel siivsates kuurortides, otsides armuseiklusi; ilma igasuguste hingeliste kollisioonideta armastatakse ja armastatakse, manustades alkoholi, süstides narkootikume või lennates lennuki tualetis Pariisi; juuakse alalõpmata ja kõikjal — parkides, urgastes, metsaserval, raha aga leitakse selleks raudteejaamas ööbides pingilt; abellutakse eaka rikka juuditariga ja püütakse legaalselt välismaale emigreerida; peaaegu ükski romaani-kangelane ei pea vajalikuks töötada. Kogu see „edevuse laar“ leiab aset kohati üsna värvikal, eluoluliste

üksikasjadega tihendatud taustal. „Ent ükskõik kuidas me ka teksti imetleksime,“ kirjutab V. Kukulas, „ei kao tunne, et midagi olulist on jäänud ütlemata, mõistmata, ning seepärast ei jää mällu kontseptsioonid, vaid värvikad boheemlikud detailid. Neidsamu liikumisi — pinna poole, ühekordse välise mulje suunas — on selgelt näha ka luules.“

E. Bukelienėle tundub odava, labase ja maneerlikuna romaanides esinev seksomaania ja paljusõnalisus. „Freudistlikult käsitatud instinktide möllust üleküllastume R. Gavelise ja J. Ivanauskaitė teostes. Võib-olla neile on selline enesepuhastamine terviseks, aga miks meie peaksime toituma puhastamissaadustest! Sõnakõlksutamise, teksti keeruliseks ajamise tõi aga on tabanud paljusid.“ (Siinkohal meenub eraelus fantastiliseks armastajaks nimetatud Graham Greene, kes ei pidanud intiimsuhete üksikasjalikku kirjeldamist tegelaste karakteriseerimise seisukohalt üldse oluliseks.)

Pisut leebemalt suhtub asjasse S. Daugirdaitė: „Genitaalne plahvatus meie proosas ei šokeeri, vaid teeb nalja, ehkki voodi ja voodialune ei anna teose väärtusele midagi juurde ega võta ka ära. Ent kui ma romaanist ei leia virnade kaupa rindu, siis hingan kergemalt, sest autor pole vähemasti selles suhtes moekutsele järele andnud.“ Kriitik toob siiski positiivse näitena J. Kunčinase romaani „Tūla“, kus ta pikantsetest stseenidest ei leia pikantsust, vaid loomulikkust. Tõepoolest, selles Leedu Kirjanike Liidu preemia pälvinud teoses on oskuslikult ühendatud kõrg- ja madalstiil, autor saab alkoholilembese mi-

najutustaja ning ebapraktilise disainerist nimategelase armastusloo kujutamisel elegantselt hakkama Vilniuse elu kõige erisugusemate episoodide tervikuks seadmisega. Paraku häirib lugejat jutustaja paljusõnalisus, suutmatuse õigel ajal pidurile vajutada. Just see peletas siinkirjutaja mõtte pakkuda seda romaani meie mitte just eriti leedusõbralikele kirjastajatele.

Üks viimaste aastate esileküündivamaid teoseid on L. Gutauskase romaan „Hundihambaist helmed“, mis sai samuti Leedu Kirjanike Liidu preemia. Teoses on E. Bukelienė sõnul ohtralt kasutatud postmodernismi esteetika võtteid: teiste tekstide tsiteerimist, pateetilise ja küünilise väljenduslaadi ühendamist, autobiograafiliste, pihtimuslike ning subjektiivsete mõtteavalduste seostamist üldisemate arutlustega ajaloo, kultuuri, rahvusliku kunstiloomingu olemuse üle. „Subjekt elab biograafilise (indiviidi, perekonna) ja üldise (rahva, inimkonna) ajaloo ja kultuuri mäluväljas ning fikseerib lõputult fragmente alateadvuslikest nägemustest, unenägudest, sonimistest, müstilistest ilmutustest, põlgamata luuleliste ja piiblitõdede deklareerimise kõrval ka vulgaarsevõitu stseene põhjakihtide elust,“ ütleb E. Bukelienė. „Meie ees on andeka ja vaba kunstniku tark tekst. Häda on vaid selles, et see tekst pole mitte ainult väga raske (vaevalt et meil leedu kirjanduses niisugust varem on olnud), vaid ka väga igav.“

Viimase aja skandaalseimaks romaaniks on Kati Murutarist pisut vanema, Vilniuse kunstiinstituudi graafika eriala lõpetanud J. Ivanauskaitė „Nõid ja vihm“, milles eri

ajastute naiste pihtimuste kaudu kõneldakse üsna lahtises laadis armuelu füsioloogiast, vägistamistest, meestele orjalikult alluvate, kirest pimestatud naishingede kannatustest. Vilniuse linnavalitsuse komisjon, mille mureks on pahaaimamatute kodanike kaitsmine erootika ja pornograafia eest (need mõisted pannakse ühte patta), kuulutas teose erootiliseks ja keelas selle müügi raamatupoodides, välja arvatud kolm erootikaväljannetele mõeldud müügikohta (teose hävitamist siiski ei nõutud). Muide, komisjoni ei kuulunud ühtki kirjanduse asjatundjat. Keelust suurt ei hoolitud, peale keskse raamatukaupluse „Vilnius“ oli romaan kenasti igal pool letil. Ilmselt ei pahandanud katoliikliku maa komisjoni niivõrd erootika kui selline, vaid see, et naisedeglaste seksuaalsete igatsuste objektiks on tänapäeva katoliku preester, keskaegne pühamees ja koguni Jeesus ise. Tänu tasuta reklaamile müüdi romaani kaks trükki, kokku 60 000 eksemplari, kiiresti läbi. Eespool mainitud paljusõnalisus kahjustab sedagi teost, ent on olemas ka romaani lühem, nn. ajakirjavariant, mis kui markantne näide leedu nüüdiskirjanduse suundumustest jõuab loodetavasti eesti lugejani.

Tabuteemade, tsensuuri kadumine on E. Bukelienė arvates kirjanduskriitikal ja publitsistikale olulisemgi kui kirjandusele endale. Paraku on sellega kaasnenud ka muutunud suhtumine kirjanduseetika ja üldse eetika raamidesse. „Tänapäeval võib keda tahes kui tahes täis teha. Tundlikele kirjanikunatuuridele sobis hästi see, et retsensendid polnud

vabad kirjutama mida tahes, seepärast on praegu üpris raske selle vabadusega leppida. Ent on piinlik, kui eitavat või vähegi kriitilist retsensiooni võetakse isikliku solvanguna. See aga pole enam kirjandus-, vaid suhtlemiskultuuri küsimus.“

Kui 1923. aastal, viiendal Leedu iseseisvusaastal, oleks kirjanikelt küsitud, kus on teie šedöövrid, siis poleks midagi asjalikku vastata olnud. Ent hiljem, ajalise distantssi suurenedes, ilmusid paljud nüüd klassikaks saanud teosed. Sellele analoogiale tuginedes loodavad leedu kriitikud, et kirjandus oma praegusest rabadusest peagi jagu saab. Perspektiivikaid algeid nähakse nii mõnegi noorema autori (Marius Ivaškevičius, Renata Šerelytė) teostes, kus tunnetatakse sõna võimalusi, püütakse vaadata julgelt, vahel irooniliselt pealispinna alla, süvitsi.

Mihkel Loodus

ØYSTEIN LØNN, PÕHJAMAAD ESINOVELLIST

Põhjamaade Nõukogu hiljuti teatavaks tehtud kirjandusauhinna (350 000 maksuvaba Taani krooni) pälvis norra kirjanik Øystein Lønn mullu ilmunud novellikoguga „Mida me täna teeme?“ (*Hva skal vi gjøre i dag?*).

See on Lønni neljas novellikogu ja kaheteistkümnnes raamat, millest kaheksa on romaanid. Ta on norra kirjanduskriitikute teada-tuntud soosik ja „kirjanike kirjanik“. Kõrvuti Kjell Askildseniga peetakse Øystein Lønni üheks nüüdis-Norra parimaks novellikirjanikuks. Lønni eelminegi novellikogu „Thrane meetod“ (*Thranes metode*) äratas suurt tähelepanu ning tõi autorile Norra kriitikute ja Brage auhinna.

Øystein Lønn on sündinud 1936. aastal Norra lõunapoolseimas linnas Kristiansandis. Kaheksateist-aastaselt lahkus ta kodunt ning veetis järgmised kolmteist aastat välismaal, naastes üksnes siis, kui vajas töötötsa (oli autojuht, dokitööline, baarimees jne.), et teenida raha uuteks reisideks. Ta elas sel ajal põhiliselt Hispaanias ja oli otsustanud, et temast peab saama kirjanik.

Kolmekümmeselt, 1966. aastal, avaldas ta oma esimese raamatu, novellikogu „Protsessioon“, ning järgmisel aastal asus elama Kristiansandi lähedale Hornnesi, kus elab koos abikaasa ja lastega tänini.

Øystein Lønn on kirjutanud ka filmistsenaariume, töötanud ajakirjanikuna ja pidanud loenguid Norra ja Taani ülikoolides.

Lønn alustas modernistina ja oli

esialgu prantsuse uue romaani mõju all. Tema romaani „Hirtshals Hirtshals“ peetakse norra 1970. aastate sotsiaalmodernistlikuks peateoseks. Pärast 1980. aastat hakkas ta kirjutama traditsioonilisema vormiga romaane, milles on varasemast ajast säilinud neutraalne, kirjeldav stiil. Suur osa on tema teostes monoloogidel ja dialoogidel ning nagu varem, nii on ka nüüd autor väga kasin kommentaare jagama.

Sageli jääb lugedes mulje, et autor jätab midagi enda teada ega kasuta sõnu mitte olukordade selgitamiseks, vaid pigem varjamiseks. Niiviisi on ka tema kõige traditsioonilisemad tekstid mitmemõõtmelised, täis täpseid, konkreetseid tähelepanekuid. Autor on öelnud: püüan võtta mõne lõigu maailmast, nii nagu ma seda näen ja tajun, ja anda edasi täpselt, nii piinlikult täpselt, kui vähegi oskan.

Lõnni viimased romaanid „Bjanderi reis“, „Tom Reberi viimane taandumine“ ja „Thomas Ribe viies kohtuasi“ tunduvad kokku kuuluvat ja käsitlevad tänapäeva elu ning agressiivsuse ja vägivalda seoseid, sest autori sõnul iseloomustavad just need kaks mõistet kõige paremini Lääne ühiskonda.

Vastne auhinnateos „Mida me tänna teeme?“ koosneb üheksast novellist, millele on tunnuslik keeleline perfektsionism, sündmustiku mõistatuslikkus, lõpuniütlematus ja labürintlik, ärevust tekitav dialoog. Erinevalt paljudest teistest norra kirjanikest valdab Lõnn täiuslikult teksti kärpimise kunsti ja tema keelgi on minimalistlik. Lõnn on kirjanik, kes ei taotle niivõrd narratiivsust kui

piltlikkust ning kes on meister looma oma teostes painajalikku ja salapärast õhkkonda. Tema novellid on esmapilgul argised lood tühistest asjadest, mis ometi kutsuvad lugema. Autor kruvib loo põnevaks, viib pinevuse viimasele piirile, ja jätab siis asja sinnapaika. See, mis neis novellides sünnib, on esmapilgul vägagi igapäevane, näiteks keskealine abielupaar, kes sõidab bussiga, äsja lahutanud mees, kes püüab oma elu rööpasse seada, poiss, kes leiab järvest surnud vasika, vana tädi, kes sureb ühes kõrgklassi perekonnas. Aga siis korruga sünnib midagi, mis annab loole uue pöörde, muudab selle ebatavaliseks, mõistatuslikuks, isegi ähvardavaks. Ning see miski juhtub alati dialoogis.

Lõnni raamatud on päevakajalised, sageli poliitilised. Kirjanikku huvitab, kuidas inimene oma väikese eraeluga tuleb ühiskondlike probleemide rägastikus toime. Viimases novellikogus on märgata, kuidas need probleemid sedamööda paisuvad, mida enam heaoluühiskond degradeerub, nii et paljud inimesed seisavad silmitsi millegi uue ja ähvardavaga, mida nad veel sõnastadagi ei mõista. Lõnn oskab niisugused ebakindlad olukorrad äärmuseni pingestada ning jättagi nad lahenduseta, kuni mõni ootamatu repliik annab aimu, et probleem on hoopis avaram kui tööpuudus või isiklik kriis. Niisugusel kujul vastavad tema novellid Nils Johan Rudi žanrimääratlusele: „Novell on tekst, mis on iseendast suurem“, ja ka Milan Kundera sõnadele: „Kõigis suurteostes on midagi lõpetamatut.“

Žürii Norra-poolne liige

Kjartan Fløgstad esitles Lønni novellikogu järgmiselt:

„Øystein Lønni proosa jätab vahel niisuguse mulje, nagu oleks teksti korduvalt edasi-tagasi tõlgitud paljudest väga tundmatutest keeltest, enne kui see viimaks norrakeelsel kujul kirja on saanud. Nii puhas ja selge, nii neutraalseks stiliseeritud on ta stiil. Tema keeles puuduvad idiomaatilised väljendid, aga see on täis salalaukaid, pikki dialooge, mis on lihtsad ja samas mõistatuslikud. Øystein Lønn on norra keeles kahemõttelise dialoogi vaieldamatu maestro. Sellesse teksti ja allteksti vahelisse mängu põimib Lønn oma isikupärase nägemuse põhjamaisest valgusest, värelvast suvelõõsast, lumevalgusest ja külmast.“

Teosed: novellikogu „Protsessi-oon“ (*Prosesjonen*, 1966), romaanid „Kontinendid“ (*Kontinentene*, 1967) ja „Arheoloogid“ (*Arkeologene*, 1971), novellikogu „Lugu“ (*Historie*, 1973), romaanid „Hirtshals Hirtshals“ (1975), „Lu. Jutustus“ (1977), „Tee Córdobase“ (*Veien til Cordoba*, 1981), „Bjanderi reis“ (*Bjanders reise*, 1984), „Tom Reberi viimane taandumine“ (*Tom Rebers siste retrett*, 1988) ning „Thomas Ribe viies kohtuasi“ (*Thomas Ribes femte sak*, 1991) ja novellikogu „Thrane meetod“ (1993).

Seekordne Põhjamaade Nõukogu kirjandusauhind (Norrale kuues) tõstis Øystein Lønni tema eelkäijate Tarjei Vesaasi, Johan Borgeni, Kjartan Fløgstad', Herbjørg Wassmo ja Dag Solstad' väärikasse seltskonda. Novelide eest on sama auhinna enne Lønni pälvinud tema kaasmaalane Johan Borgen (*Nye noveller*).

PÕHJAMAAD NÕUKOGU KIRJANDUSAUHINNAD

- 1962 Eyvind Johnson (Rootsi)
- 1963 Väinö Linna (Soome)
- 1964 Tarjei Vesaas (Norra)
- 1965 William Heinesen (Fääri)
- 1966 Gunnar Ekelöf (Rootsi)
- 1967 Johan Borgen (Norra)
- 1968 Per Olaf Sundman (Rootsi)
- 1969 Per Olov Enquist (Rootsi)
- 1970 Klaus Rifbjerg (Taani)
- 1971 Thorkild Hansen (Taani)
- 1972 Karl Vennberg (Rootsi)
- 1973 Veijo Meri (Soome)
- 1974 Villy Sørensen (Taani)
- 1975 Hannu Salama (Soome)
- 1976 Olafur Sigurdsson (Island)
- 1977 Bo Carpelan (Soome)
- 1978 Kjartan Fløgstad (Norra)
- 1979 Ivar Lo-Johansson (Rootsi)
- 1980 Sara Lidman (Rootsi)
- 1981 Snorri Hjartarson (Island)
- 1982 Sven Delblanc (Rootsi)
- 1983 Peter Seeberg (Taani)
- 1984 Göran Tunström (Rootsi)
- 1985 Antti Tuuri (Soome)
- 1986 Roi Pátursson (Fääri)
- 1987 Herbjørg Wassmo (Norra)
- 1988 Thor Vilhjálmsson (Island)
- 1989 Dag Solstad (Norra)
- 1990 Tomas Tranströmer (Rootsi)
- 1991 Nils-Aslak Valkeapää (Saami)
- 1992 Friða A. Sigurdardóttir (Island)
- 1993 Peer Hultberg (Taani)
- 1994 Kerstin Ekman (Rootsi)
- 1995 Einar Már Guðmundsson (Island)
- 1996 Øystein Lønn (Norra)

Sigrid Kangur

- 291 *Viktor Kriivulin* • Öö merepiiril / Hommage to Aleksis Kivi jt. luuletusi
 295 *Vladimir Makanin* • Kaukaasia vang
 317 *Raissa Sarbi* • *Sellel ööl, kus paistab just see kuu / *Kaua olin sõudnud elujõel jt. luuletusi
 320 *Juri Buida* • Lõbus Gertrud
 325 *Schumann* • Luuletamine on / Põud jt. luuletusi
 333 *Reet Kudu* • Naer nagu pommiplahvatus
 345 *Valeeria Villandi* • *Mida ma oskan, seda ma tunnen / *Ui-ui, kuidas mõtted uitavad / Elulõng
 347 *Aarne Ruben* • Daami käe portree
 359 *Artur Erich* • Välgust tabatud
 367 *Uldis Bērziņš* • *Jumalal vääratas keel: määramata ajaks lööb haljendama / *Maa seest olen kistud välja jt. luuletusi
 372 *Knuts Skujenieks* • Uldis Bērziņšist
 374 *Tomaš Garrigue Masaryk* • Euroopa ja Ameerika abi Venemaale
 387 *Eero Medijainen* • Tomaš Garrigue Masaryk
 393 *Jaan Tõnisson* • Isiklikke mälestusi
 395 *M. H. R.* • Meel ja maailm
 411 *Ann Must* • Mineviku–inimene ja tuleviku–inimene
 413 *Paul–Eerik Rummo* • Ehini puhul
 415 *Peeter Künstler* • „Aeg peatas mus luuletaja...“
 417 *Jaan Niilus* • Kuningas, udu ja vaim
 421 *Ann Must* • Sekeldaja prügimäe veerel
 423 *Rein Sahuri* • Kirjutamise lust ja sundus
 425 Kroonikat
 425 *Mihkel Loodus* • Leedu proosa proosaline tänapäev
 428 *Sigrid Kangur* • Øysten Lønn, Põhjamaade esinovellist

Peatoimetaja
ANDRES LANGEMETS
tel. 443 262

Peatoimetaja asetäitja
TOOMAS HAUG
tel. 441 365

Vastutav sekretär
LINDA UUSTALU
tel. 440 780

Ilukirjandus
ASTA PÖLDMÄE
tel. 440 781

Ilukirjandus ja kriitika
UDO UIBO
tel. 441 365

Publitsistika
OTT RAUN
tel. 440 781

Keeletoimetaja
AIME RAMMUS
tel. 440 780

Tehniline toimetaja
INNA LUSTI
tel. 441 365

Sekretär
KATRIN RAUD
tel. 441 365

Toimetus
Harju tn. 1, pk. 66, EE0090 Tallinn

Kirjastus „Perioodika“, Tallinn, Pärnu mnt. 8

Trükikoda „Akadeemia Trükk“, Tallinn, Estonia pst. 7

Kaas ja kujundus
AAVO ERMEL

Praaeksemplari korral pöörduda trükikotta „Akadeemia Trükk“, tel. 454-750

„Loomingu“ järgmises numbris in spe:

Raul Meele viis evidentset luuletust

Enn Vetemaa, Aarne Puu ja Talvo Pabuti luulet

Harald Suislepa epigramme

Jaan Kross „Süit kolmele klaverile või ehk siiski kahele“

Ülo Mattheus „Filosoofi maja“

Paula Sering ja Rutt Hinrikus vaatavad üle
möödunud aasta luule ja proosa

M. H. R. „Meel ja maailm“ lõpp

Jüri Saar kuritegevusest kui tsivilisatsioonide konfliktist

Olev Remsu mõtiskleb

„Loomingu Raamatukogus“ ilmumas:

DANIIL HARMS „Maaõlm“

JEHUDA AMICHAI „Tagurpidi armastus“

LOOMING

ILMUB 1923. AASTAST